

Alaikäisen lapsen oikeus päättää juridisesta sukupuolestaan

Lapin yliopisto
Oikeustieteiden tiedekunta
Lapsioikeus
Pro gradu -tutkielma
Essi Apell
Kevät 2025

Lapin yliopisto

Työn nimi: Alaikäisen lapsen oikeus päättää juridisesta sukupuolestaan

Tekijä: Essi Apell

Koulutusohjelma: Oikeustieteen maisteri

Työn laji: Pro gradu -tutkielma

Sivumäärä: 65

Vuosi: 2025

Tiivistelmä: Huhtikuussa 2023 astui voimaan laki sukupuolen vahvistamisesta. Laissa säilytettiin aiemman translain mukainen edellytys hakijan täysi-ikäisyydestä, mikä jättää alaikäiset lapset lain soveltamisalan ulkopuolelle. Tämän tutkielman tarkoituksena on selvittää, miten alaikäisen lapsen etua on arvioitu valmisteltaessa lakia sukupuolen vahvistamisesta. Lisäksi tutkielmassa arvioidaan millä tavoin täysi-ikäisyysvaatimus on ristiriidassa lapsen oikeuksien kanssa sekä arvioidaan vaihtoehtoisia sääntelymalleja, jotka paremmin turvaisivat lapsen oikeuksien toteutumista ja heidän hyvinvointiaan.

Tutkimus on lainopillinen. Lainopillisen metodin avulla pyritään punnitsemaan lapsen oikeuksia ja yhteensovittamaan niitä yhteiskunnallisten vaatimusten ja arvojen kanssa. Argumentaatioteoriaa hyödyntämällä tutkielmassa pyritään löytämään kestävästi perusteltu sekä moraaliltaan hyväksyttävä sääntelymalli alaikäisten lasten osalta. Tutkielmassa tarkastellaan myös miten alaikäisten asema on ratkaistu muissa Euroopan valtioissa.

Ehdoton 18 vuoden ikäraja ei ole lapsen oikeuksien mukainen. Lainsäädännössä tulisi siirtyä kohti itsemääräämisoikeuteen perustuvaa mallia, jossa alaikäiset saavat vahvistettua juridisen sukupuolensa ilman kohtuuttomia esteitä. Sääntelyssä tulee ottaa huomioon lapsen kehitystaso ja soveltaa ikävuosittain porrastettua mallia. Esimerkiksi 16 vuotta täyttäneet nuoret voisivat hakea sukupuolen vahvistamista itsenäisesti, mutta sitä nuoremmat tarvitsisivat huoltajan sekä lastenpsykologin hyväksynnän hakemukselleen. Olennaista on kunnioittaa lapsen ihmisarvoa, mutta myös suojella lasta itseään haitallisilta päätöksiltä sekä huomioida juridisen sukupuolen oikeusvaikutukset.

Avainsanat: itsemääräämisoikeus, lapsen etu, lapsen oikeudet, sukupuoli, translaki, yhdenvertaisuus

SISÄLLYS

LÄHTEET	IV
LYHENTEET.....	XI
1 JOHDANTO.....	1
1.1 Tutkimuksen aihe ja tutkimuskysymys.....	1
1.2 Tutkimuksen metodit ja keskeinen lähdeaineisto	4
1.3 Translasten ja -nuorten asema yhteiskunnassa.....	5
1.4 Lain valmistelu.....	7
1.5 Perusoikeudet ja niiden rajoittaminen.....	9
2 JURIDISEN SUKUPUOLEN VAHVISTAMINEN.....	11
2.1 Juridinen sukupuoli väestötietojärjestelmässä	11
2.2 Sukupuolen vahvistamisen edellytykset	12
2.3 Hakemus ja sen käsittely.....	14
2.4 Oikeusvaikutukset.....	15
3 LAPSEN OIKEUDET.....	17
3.1 Lapsen edun ensisijaisuus	18
3.2 Itsemääräämisoikeus	20
3.3 Oikeus osallistua	22
3.4 Oikeus suojeluun ja erityiseen huolenpitoon	23
3.5 Oikeus parhaaseen mahdolliseen terveydentilaan ja syrjimättömyyteen.....	25
4 TÄYSI-IKÄISYYSVAATIMUKSEN PERUSTELUT	28
4.1 Lapsivaikutusten arviointi.....	29
4.2 Lausunnot.....	31
4.3 Lasten ja nuorten kuuleminen	36
4.4 Hallituksen perustelut	38
5 VAIHTOEHTOISIA SÄÄNTELYMALLEJA.....	42
5.1 Erilaiset ikäraajat	42
5.2 Lisäedellytykset	43
6 KANSAINVÄLINEN KATSANTO.....	48

6.1 Pohjoismaat.....	49
6.2 Muu Eurooppa.....	51
7 JOHTOPÄÄTÖKSET	54
7.1 Lapsen edun arviointi.....	55
7.2 Täysi-ikäisyysvaatimuksen ristiriita lapsen edun kanssa.....	59
7.3 Vaihtoehtoinen sääntelymalli <i>de lege ferenda</i>	62

LÄHTEET

KIRJALLISUUS

Aarnio, Aulis, Luentoja lainopillisen tutkimuksen teoriasta. 2011.

Araneva, Miriam, Lapsen suojele – toteuttaminen ja päätöksenteko. Käsikirja lapsen asioista päättävälle. 2., uudistettu painos. Alma Talent 2022.

Arnold, Joshua, Norway Agency: Revise Gender Transition Guidelines Because ‘Research-Based Knowledge Is Insufficient’. The Washington Stand News. Published 24.5.2023. Available: <https://washingtonstand.com/news/norway-agency-revise-gender-transition-guidelines-because-research-based-knowledge-is-insufficient>.

Durwood, Lily – McLaughlin, Katie A – Olson, Kristina R, Mental Health and Self-Worth in Socially Transitioned Transgender Youth. Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry. 2017 Feb 56(2). Published by Elsevier Inc 27.11.2016. Available: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/28117057/>.

Etelä-Savon sosiaali- ja terveystalvelujen kuntayhtymä Essote, Lausunto luonnoksesta hallituksen esitykseksi laiksi sukupuolen vahvistamisesta sekä siihen liittyvien lakien muuttamisesta. 1.4.2022.

Euronews, Spain passes law allowing people to freely change gender from age 16. Published 16.2.2023. Available: <https://www.euronews.com/2023/02/16/spain-passes-law-allowing-people-to-freely-change-gender-from-age-16>. Referred 11.12.2024.

European Commission a, Legal gender recognition in the EU: the journeys of trans people towards full equality. Directorate-General for Justice and Consumers. June 2020. Available: <https://data.europa.eu/doi/10.2838/085419>.

European Commission b, Union of Equality: LGBTIQ Equality Strategy 2020-2025. Brussels 12.11.2020. Available: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52020DC0698>.

Hakalehto, Sivianna, Lapsioikeuden perusteet. Alma Talent 2018.

Hakalehto-Wainio, Sivianna, Lasten oikeudet lapsen oikeuksien sopimuksessa. Defensor Legis N:o 4/2011.

Hallberg, Pekka – Karapuu, Heikki – Ojanen, Tuomas – Scheinin, Martin – Tuori, Kaarlo – Viljanen, Veli-Pekka, Perusoikeudet. Päivittyvä julkaisu. Alma Media Finland Oy.

- Happo, Pauliina*, Psykiatriset osastopaikat ylikuormittuneita lähes koko maassa – itsetuhoiset ihmiset olisi otettava hoitoon, sanoo ministeri Kaisa Juuso. Yle 6.11.2023. Saatavilla: <https://yle.fi/a/74-20058919>.
- Hirvonen, Ari*, Mitkä metodit? Opas oikeustieteen metodologiaan. Yleisen oikeustieteen julkaisuja 17. Helsinki 2011.
- HUS Naistentaudit ja synnytykset*, Lausunto luonnoksesta hallituksen esitykseksi laiksi sukupuolen vahvistamisesta sekä siihen liittyvien lakien muuttamisesta. 1.4.2022.
- Jokela, Satu – Luopa, Pauliina – Hyvärinen, Anni – Ruuska, Tupu – Martelin, Tuija – Klemetti, Reija*, Sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvien nuorten hyvinvointi. Kouluterveyskyselyn tuloksia 2019. Työpaperi 38/2020. Saatavilla: <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-580-3>.
- Kaltiala, Riittakerttu – Karvonen, Milla – Heino, Elias – Työläjäjärvi, Maria*, Sukupuoliahdistus, transgender-identiteetti ja mielenterveys nuoruusiässä. Duodecim 2023;139(6), sivut 487-493. Saatavilla: <https://www.duodecimlehti.fi/duo17611>.
- Kaltiala-Heino, Riittakerttu – Sumia, Maria – Työläjäjärvi, Marja – Lindberg, Nina*, Two years of gender identity service for minors: overrepresentation of natal girls with severe problems in adolescent development. Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health, Article number 9 (2015). Published: 9th of April 2015. Available: <https://capmh.biomedcentral.com/articles/10.1186/s13034-015-0042-y>.
- Korpela, Anniina*, Translaki puhututtaa nyt Ruotsissa – Valtiopäivät äänestää kiistellystä laista. Suomenmaa-STT, 17.4.2021. Saatavilla: <https://www.suomenmaa.fi/uutiset/translaki-puhuttaa-nyt-ruotsissa-valtioapaivat-aaenestaa-kiistellysta-laista/>.
- Lapsiasiavaltuutettu*, Lapsiasiavaltuutetun näkemykset translainsäädännön uudistamiseen liittyen – vastaukset STM:n esittämiin kysymyksiin. LAPS/29/2021. 24.9.2021.
- Lapsiasiavaltuutettu*, Lausunto luonnoksesta hallituksen esitykseksi laiksi sukupuolen vahvistamisesta sekä siihen liittyvien lakien muuttamisesta. 31.03.2022.
- Launis, Veikko*. Ihmisarvo. Vastapaino 2018.
- Madrigal-Borloz, Victor*, Report of the Independent Expert on protection against violence and discrimination based on sexual orientation and gender identity - Note by the Secretariat. United Nations General Assembly 11.5.2018.

Madrigal-Borloz, Victor, Report of the Independent Expert on protection against violence and discrimination based on sexual orientation and gender identity. United Nations General Assembly 3.5.2021.

Määttä, Tapio – Keinänen, Anssi – Kolehmainen, Antti – Myrsky, Matti – Tolvanen, Matti – Väättä, Ulla, Oikeudellisen ajattelun perusteita. Oikeustieteiden pääsykoekirja 2012. Oikeustieteiden laitos, Joensuu 2012.

Oikeusministeriö, Lausunto luonnoksesta hallituksen esitykseksi laiksi sukupuolen vahvistamisesta sekä siihen liittyvien lakien muuttamisesta. 5.4.2022.

Olson, Kristina R – Durwood, Lily – DeMeules, Madeleine – McLaughlin, Katie A, Mental Health of Transgender Children Who Are Supported in Their Identities. The American Academy of Pediatrics. 2016 Mar 137(3). Published 26.2.2016. Available: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/26921285/>.

Pajulammi, Henna, Lapsi, oikeus ja osallisuus. Talentum 2014.

Pekkarinen, Elina – Jämsä, Juha – Koivuranta, Eija, Translain on huomioitava lapsen oikeudet. Helsingin sanomat, lukijan mielipide. Julkaistu 27.5.2019. Saatavilla maksullisena: <https://www.hs.fi/paivanlehti/27052019/art-2000006119477.html>.

Pirkanmaan sairaanhoitopiiri, Lausunto luonnoksesta hallituksen esitykseksi laiksi sukupuolen vahvistamisesta sekä siihen liittyvien lakien muuttamisesta. Korjattu lausunto 8.4.2022.

Rantala, Marjo, Laki ei ole sama kaikille sukupuolille, oikeustieteilijä sanoo. Yliopistolehti 08/2019, toim. Emma Saure. Julkaistu 7.11.2019. Saatavilla: <https://www.helsinki.fi/fi/uutiset/hyva-yhteiskunta/laki-ei-ole-sama-kaikille-sukupuolille-oikeustieteilija-sanoo>

Restar, Argee – Jin, Harry – Breslow, Aaron – Reisner, Sari L. – Mimiaga, Matthew – Cahill, Sean – Hughto, Jaclyn M.W., Legal gender marker and name change is associated with lower negative emotional response to gender-based mistreatment and improve mental health outcomes among trans populations. SSM - Population Health, Vol.11 (2020), 100595. Available: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2352827320302329?via%3Dihub>.

Referred 16.12.2024.

Ristori, Jiska – Steensma, Thomas D., Gender dysphoria in childhood. International Review of Psychiatry, 28(1), 2016, p. 13-20.

Romsi, Vilma, Ruotsin valtiopäivät hyväksyi kiistellyn translain selvällä enemmistöllä – sukupuolen juridisen vahvistamisen alaikäraja laskee 16:een. STT-Yle 17.4.2024. Saatavilla <https://yle.fi/a/74-20084272>.

Scheim, Ayden I. – Perez-Brumer, Amaya G. – Bauer, Greta R., Gender-concordant identity documents and mental health among transgender adults in the USA: a cross-sectional study. *Lancet Public Health*, 5 (2020). Available: [https://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS2468-2667\(20\)30032-3/fulltext](https://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS2468-2667(20)30032-3/fulltext).

Seta, Itsemääräämisoikeus vahvistuu Saksassa ja Tanskassa. Uutinen 24.8.2023. Saatavilla: <https://seta.fi/2023/08/24/itsemaaramisoikeus-vahvistuu-saksassa-ja-tanskassa/>.

Seta ry, Lausunto luonnoksesta hallituksen esitykseksi laiksi sukupuolen vahvistamisesta sekä siihen liittyvien lakien muuttamisesta. 3.4.2022.

Sosiaali- ja terveysministeriö, Sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen edellytykset. Työryhmän loppuraportti. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2015:23. Helsinki 2015.

Sosiaali- ja terveysministeriö, Suomi tasa-arvon kärkimaaksi: Hallituksen tasa-arvo-ohjelma 2020–2023. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2020:35.

Sosiaali- ja terveysministeriö, Lausuntoyhteenveto hallituksen esityksestä eduskunnalle laiksi sukupuolen vahvistamisesta sekä siihen liittyvien lakien muuttamisesta. 21.9.2022.

Suomen Kristillinen Lääkäriseura, Lausunto luonnoksesta hallituksen esitykseksi laiksi sukupuolen vahvistamisesta sekä siihen liittyvien lakien muuttamisesta. 3.4.2022.

Suomen psykiatriyhdistys, Lausunto luonnoksesta hallituksen esitykseksi laiksi sukupuolen vahvistamisesta sekä siihen liittyvien lakien muuttamisesta. 3.4.2022.

Suomen psykologiliitto, Lausunto luonnoksesta hallituksen esitykseksi laiksi sukupuolen vahvistamisesta sekä siihen liittyvien lakien muuttamisesta. 31.3.2022.

Suomen Unicef ry, Lausunto luonnoksesta hallituksen esitykseksi laiksi sukupuolen vahvistamisesta sekä siihen liittyvien lakien muuttamisesta. 3.4.2022.

TAYS Mielialahäiriöyksilö, Trans-poliklinikka, Lausunto luonnoksesta hallituksen esitykseksi laiksi sukupuolen vahvistamisesta sekä siihen liittyvien lakien muuttamisesta. 3.4.2022.

- Toivonen, Virve.* Lapsen itsemäärääminen ja osallisuus sosiaali- ja terveydenhuollon lainsäädännössä. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2023:19. Saatavilla: https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/165046/STM_2023_19_J.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
- Toivonen, Virve-Maria,* Lapsen oikeudet ja oikeusturva: Lastensuojeluasiat hallintotuomioistuimissa. Alma Talent Oy 2017.
- Trans ry,* Lausunto luonnoksesta hallituksen esitykseksi laiksi sukupuolen vahvistamisesta sekä siihen liittyvien lakien muuttamisesta. 3.4.2022.
- Trasek ry,* Lausunto luonnoksesta hallituksen esitykseksi laiksi sukupuolen vahvistamisesta sekä siihen liittyvien lakien muuttamisesta. 3.4.2022.
- Transtyöryhmä,* Vaihtoehtoiset sääntelymallit sukupuolivähemmistöjen oikeudellisen aseman järjestämiseksi. STM/1284/2019, 31.1.2020. Saatavilla: https://api.hankeikkuna.fi/asiakirjat/3e8dd589-9843-4fb7-bef9-bdae9e5746be/d48353e1-bab9-4404-8066-b0c5a6bf82e6/RAPORTTI_20200207144129.pdf.
- Turun yliopistollinen sairaala TYKS,* Lausunto luonnoksesta hallituksen esitykseksi laiksi sukupuolen vahvistamisesta sekä siihen liittyvien lakien muuttamisesta. 1.4.2022.
- United Nations Human Rights Council,* Report of the Independent Expert on protection against violence and discrimination based on sexual orientation and gender identity. General Assembly 11.5.2018.
- United Nations Human Rights Office of the High Commissioner,* Embrace diversity and protect trans and gender-diverse children and adolescents. 16.5.2017. Available: <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2017/05/embrace-diversity-and-protect-trans-and-gender-diverse-children-and>.
- Valtioneuvosto,* Pääministeri Sanna Marinin hallituksen ohjelma 10.12.2019: Osallistava ja osaava Suomi – sosiaalisesti, taloudellisesti ja ekologisesti kestävä yhteiskunta. Saatavilla: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-808-3>.

Virallislähteet

CCPR/C/FIN/CO/7, YK:n ihmisoikeuskomitean loppupäätelmät Suomen seitsemännestä määräaikaisraportista.

CRC/C/GC/12, Lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti nro 12, Lapsen oikeus tulla kuulluksi (2009).

CRC/C/GC/14, Lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti nro 14, Lapsen oikeus saada etunsa otetuksi ensisijaisesti huomioon (2013).

CRC/C/GC/15, Lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti nro 15, Lapsen oikeus nauttia parhaasta mahdollisesta terveydentilasta (2013).

CRC/C/GC/20, Lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti nro 20, Lapsen oikeuksien täytäntöönpano nuoruusiässä (2016).

EOAK/2842/2017, Eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen ratkaisu 24.10.2018.

Euroopan ihmisoikeussopimus SopS 63/1999. Hyväksytty 4.5.1990, tullut voimaan 10.5.1990.

HE 309/1993 vp, Hallituksen esitys Eduskunnalle perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta.

HE 56/2001 vp, Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi sukupuolen vahvistamisesta eräissä tapauksissa ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.

HE 189/2022 vp, Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi sukupuolen vahvistamisesta ja siihen liittyviksi laeiksi.

PeVM 25/1994, Perustuslakivaliokunnan mietintö n:o 25 hallituksen esityksestä perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta.

YK:n lapsen oikeuksien sopimus SopS 60/1991. Hyväksytty 20.11.1989, tullut voimaan 2.9.1990.

OIKEUSTAPAUKSET

A.P., Carçon ja Nicot v. France. European Court of Human Rights. Judgement of 6th of July 2017.

M & M v. Croatia. European Court of Human Rights. Judgement of 3rd of December 2015.

MUUT LÄHTEET

Austrian Federal Ministry of the Interior, Changing assigned sex. Last update: 20 June 2024.

https://www.oesterreich.gv.at/en/themen/persoenliche_dokumente_und_bestatigungen/aenderung-der-geschlechtszugehoerigkeit.html. Referred 11.12.2024.

Greek Ministry of Justice, Gender recognition: Rights – Requirements – Legal remedies. Last update: 25.07.2022. <https://www.gov.gr/en/sdg/citizens-and-family-rights/gender-recognition/general/rights-requirements-legal-remedies>. Referred 11.12.2024.

ILGA World, Area 1 – Legal frameworks: Legal Gender Recognition. <https://database.ilga.org/legal-gender-recognition>. Referred 27.12.2024.

Kärnä, Teemu, Muunsukupuolisuus. Duodecim Terveyskirjasto 17.4.2023. <https://www.terveyskirjasto.fi/dlk01196>. Viitattu 3.12.2024.

Portuguese Republic, Request gender and given name change registration. <https://www2.gov.pt/en/servicos/pedir-o-registo-de-mudanca-de-sexo-e-de-nome-proprio>. Referred 11.12.2024.

Seta ry, Sateenkaarisanasto. <https://seta.fi/sateenkaaritieto/sateenkaarisanasto/>. Päivitetty 3.10.2024, viitattu 20.1.2025.

Sosiaali- ja terveysministeriö, Sukupuolen vahvistaminen. [https://stm.fi/sukupuolen-vahvistaminenuolen_vahvistaminen - Sosiaali- ja terveysministeriö](https://stm.fi/sukupuolen-vahvistaminenuolen_vahvistaminen_-_Sosiaali-ja_terveysministeriö). Viitattu 16.1.2025.

Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskus: Alaikäisten tutkimukset ja hoito. <https://sukupuolenoamiskeskus.fi/sukupuolen-korjaus/alaikaisten-tutkimukset-ja-hoito/>. Viitattu 2.1.2025.

LYHENTEET

DVV	Digi- ja väestötietovirasto
EIT	Euroopan ihmisoikeustuomioistuin
EU	Euroopan Unioni
HE	Hallituksen esitys
HL	Hallintolaki
LSV	Laki sukupuolen vahvistamisesta
LOS	Lapsen oikeuksien sopimus
PL	Perustuslaki
YK	Yhdistyneet kansakunnat

muuttamiseen tähtääviin lääketieteellisiin toimenpiteisiin, jotka olivat tuolloin vaatimuksena juridisen sukupuolen vahvistamiselle. Koska alaikäisillä ei ollut mahdollisuutta vaihtaa sukupuoltaan lääketieteellisillä toimenpiteillä, ei heillä ollut mahdollisuutta myöskään juridisen sukupuolen muutokseen. Tämän lisäksi perusteluissa katsottiin, että nuoruusiässä sukupuoli-identiteetti voi muuttua äkillisestikin, jonka vuoksi juridisen sukupuolen vahvistamisen mahdollistamisen ei katsottu olevan tarkoituksenmukaista alaikäisille.⁶ Uudessa voimaan tullessa säädöksessä sukupuolen juridinen vahvistaminen eriytetään lääketieteellisestä diagnoosista ja hoidoista, jonka myötä translain perustelut täysi-ikäisyyden osalta menettävät osin merkitystään. Näin ollen täysi-ikäisyysvaatimusta tarkasteltiin lainvalmistelussa ensisijaisesti lapsen oikeuksien näkökulmasta, erityisesti ottaen huomioon YK:n lapsen oikeuksien sopimus.

Täysi-ikäisyysvaatimuksen huolellista arviointia edellytettiin jo vuoden 2013 translain muutostarpeiden arvioinnissa. Tuolloin perustettu työryhmä, lapsiasiavaltuutettu ja ihmisoikeusjärjestöt katsoivat, että ennen lakiuudistusta ikärajan alentamisen tai poistamisen tarve tulisi arvioida ja siitä seuraavat vaikutukset selvittää huolellisesti. Myös lapsivaikutusarviointia suositeltiin.⁷ Kun laki viimein uudistettiin lähes kymmenen vuotta myöhemmin, valmistelun yhteydessä selvitettiin ikärajan vaikutuksia alaikäisiin translapsiin ja -nuoriin muun muassa lapsivaikutusarvioinnilla sekä lasten ja nuorten kuulemisella. Lisäksi valmistelussa nousi esiin pohdittavaksi erilaisia ratkaisumalleja alaikäisten osalta.⁸ Kattavasta selvityksestä huolimatta hallituksella ei kuitenkaan ollut aikomusta muuttaa tai poistaa ikärajaa tämän lainvalmistelun yhteydessä. Hallituksen esityksessä todettiin, että täysi-ikäisyyttä koskevasta vaatimuksesta on sovittu hallitusohjelmassa, ja sen on katsottu olevan viime kädessä yhteiskunnallinen arvovalinta, jonka tekeminen mahtuu lainsäätäjän harkintarajojen sisälle. Täysi-ikäisyyttä koskeva edellytys ei siis muuttanut aikaisempaa oikeustilaa. Vaikka kaikki valmistelun aikana tehdyt selvitykset osoittivat täysi-ikäisyysvaatimuksen olevan ristiriidassa lapsen oikeuksien kanssa, hallitus ei muuttanut linjaansa ja säilytti oikeustilan tämän edellytyksen osalta. Hallituksen mukaan juridisen sukupuolen vahvistamisen mahdollistaminen alaikäisille edellyttäisi lasten oikeuksien ja yleisperiaatteiden huolellista punnintaa ja sen selvittämistä, miten erilaiset sääntelymallit turvaisivat menettelyllisiä takeita ja lapsen oikeuksia. Täysi-ikäisyysvaatimuksen vaikutuksia lasten ja nuorten perus- ja ihmisoikeuksiin päätettiin selvittää ja arvioida jatkovalmistelussa.

⁶ Kts. HE 56/2001 vp, s.13.

⁷ Kts. *Sosiaali- ja terveysministeriö* 2015.

⁸ Kts. HE 189/2022 vp.

Hallituksen perustelut katsottiin lausuntokierroksella erittäin puutteellisiksi ja lapsen oikeuksien vastaiseksi.⁹

Hallituksen esityksessä todetaan suoraan, että lain täysi-ikäisyysvaatimus on ristiriidassa lapsen oikeuksien kanssa. Kun ehdotetaan tällaista sääntelymallia, on lapsivaikutusten arviointi sekä lapsen perus- ja ihmisoikeuksien punninta ensisijaisen tärkeää. Tämän tutkielman tarkoituksena on paneutua alaikäisten translasten asemaan erityisesti YK:n lapsen oikeuksien näkökulmasta ja selvittää miten lapsen etua on arvioitu lainsäätämisen prosessin aikana täysi-ikäisyysvaatimuksen osalta sekä miten lapsen etu on huomioitu ratkaisua tehdessä. Näin ollen tutkimuskysymykset ovat seuraavat: 1) Miten alaikäisen lapsen etua on arvioitu valmisteltaessa lakia sukupuolen vahvistamisesta? 2) Millä perusteilla täysi-ikäisyysvaatimus laissa sukupuolen vahvistamisesta on lapsen edun vastainen? Tutkielmassa arvioidaan erilaisia sääntelymalleja, kuten erilaisia ikärajoja ja lapsen etua turvaavia menettelyllisiä takeita. Sukupuolidysforian yleistyminen on globaali ilmiö, joten aihetta on syytä tarkastella myös kansainvälisestä näkökulmasta. Tutkielmassa vertaillaan Pohjoismaiden sekä muiden Euroopan maiden käytäntöjä juridisen sukupuolen vahvistamisesta alaikäisten osalta. Kansainvälisessä katsannossa keskitytään erityisesti niihin maihin, joissa täysi-ikäisyysvaatimuksesta on luovuttu lapsen itsemääräämisoikeuteen perustuen. Lakimuutoksesta on aiemmin tehty kaksi suppeampaa tutkimusta, joissa toisessa tarkasteltiin yleisesti lakiuudistuksesta seuraavia muutoksia ja toisessa tarkasteltiin alaikäisten lasten asemaa kansallisen lainsäädännön sekä lapsioikeuden yleisten oppien kautta.

Tässä tutkielmassa syvennyttään alaikäisen lapsen edun arviointiin täysi-ikäisyysvaatimuksen osalta erityisesti lapsen oikeuksien sopimuksen näkökulmasta. Lapsioikeuden alalla on olennaisesti kyse lapsen kehityksen ja hyvinvoinnin tarkastelusta lapsen oikeuksien toteutumisen tai toteutumatta jäämisenä. Lapsioikeuden peruslähtökohdat voidaan johtaa YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksesta.¹⁰ Tutkielma kuuluu siis lapsioikeuden alaan, mutta sen voidaan katsoa kuuluvan myös valtiosääntöoikeuden piiriin perusoikeusluonteensa vuoksi. Tutkielmassa esitellään juridisen sukupuolen vahvistaminen vaiheittain sekä sen oikeusvaikutuksia. Siinä ei käsitellä lääketieteellisiä tutkimuksia tai hoitoja lainkaan, sillä niiden vaatimukset ovat poistettu tarkasteltavana olevasta lainsäädännöstä. Oikeusvaikutusten osalta tutkielmassa ei esitellä vanhemmuuteen liittyviä oikeusvaikutuksia, sillä tarkastelun kohteena on nimenomaan alaikäisten lasten oikeus oman juridisen sukupuolen vahvistamiseen.

⁹ Kts. esim. *Lapsiasiavaltuutettu* 2022, *Seta ry* 2022, *Suomen Unicef ry* 2022 ja *Trans ry* 2022.

¹⁰ Kts. *Hakalehto* 2018, s.1.

Tutkielmassa ei myöskään käsitellä erikseen intersukupuolisten lasten tai muunsukupuolisten oikeuksia.

1.2 Tutkimuksen metodit ja keskeinen lähdeaineisto

Tutkimus toteutetaan lainopillisena tutkimuksena hyödyntäen argumentaatioteoriaa. Lainopillinen tutkimus tuottaa tietoa normien todellisuudesta eli tieteellistä tietoa oikeusnormeista. Myös oikeusperiaatteiden punninta ja niiden yhtensovittaminen kuuluu lainopin alaan¹¹. Lainopin tehtävänä on koko sen olemassaolon ajan ollut oikeuden luova kehittäminen kritiikkiä hyödyntäen¹². Sen kohteena ovat erilaiset juridiset tekstit, joiden merkityssisältöä lainopillisessa tutkimuksessa täsmennetään. Käytännöllisessä lainopissa määritetään oikeudellisessa tulkinnassa käytettävän lähdeaineiston, erilaisten lähteiden painoarvon ja tekstien tulkinnan periaatteet.¹³ Lainoppi on siis voimassaolevan oikeuden merkityssisältöä koskevaa kannanottoa siitä, kuinka oikeutta pitää tulkita, punnita ja systematisoida.¹⁴

Aulis Aarnion mukaan modernissa oikeusvaltiossa kansalaisilla on perusteltu oikeus odottaa saavansa oikeusturvaa. Tarkemmin tämä tarkoittaa vastaamista kysymykseen, mikä olisi kaikki asianhaarat huomioon ottaen hyväksyttävää oikeutta. Modernissa oikeudessa lainkäytön on saatava uskottavuutensa eli legitimitteettinsä kansalaisilta. Tämä saavutetaan tuottamalla hyväksyttävää oikeutta. Lainopin on siis tuotettava sellaisia tulkintasuosituksia, jotka voivat muodostua hyväksyttäväksi oikeudeksi.¹⁵

Hyväksyttävyyden vaatimus tarkoittaa modernissa oikeudessa sitä, että oikeudellinen ratkaisu on yhteensopiva vallitsevan moraalikoodin kanssa. Tällainen hyväksyttävyyys voidaan saavuttaa, jos ratkaisu tai tulkintasuositus täyttävät rationaalisen harkinnan vaatimukset. Tämä nousee esille erityisesti harkintaprosessissa. Oikeuden odotetaan olevan myös oikeudenmukaista. Kysymys on siis sekä harkintaprosessin että lopputuloksen kestävyydestä. Nämä voidaan taata ainoastaan hyvin perustelluilla ratkaisuilla ja tulkintasuosituksilla. Mitä parempaa argumentaatiota tuotetaan, sitä uskottavampia ratkaisut ovat ja sitä korkeampaa legitimitteettiä normit nauttivat.¹⁶

¹¹ Kts. *Hirvonen* 2011, s.22.

¹² Kts. *Aarnio* 2011, s. 48

¹³ Kts. *Määttä yms.* 2012, s. 18.

¹⁴ Kts. *Hirvonen* 2011, s. 22–25.

¹⁵ Kts. *Aarnio* 2011, s. 48–49.

¹⁶ *Ibid.*

Aulis Aarnion mukaan lainopin metodi koostuu tutkimusnäkökulmasta sekä tarvittavien käsitteiden ja harkintaperiaatteiden kokoelmasta. Tässä tutkielmassa käytetään ensisijaisesti argumentaatioteoriaa. Argumentaatioteoriassa tarkastellaan sitä, miten ratkaisut tulee perustella (justifioida), jotta ne kestäisivät kritiikin. Argumentaatioteoriaa hyödyntävän lainopin tutkimusnäkökulma on tulkinnallinen ja sen menetelmä on oikeudellinen argumentaatio. Tarkoituksena on siis tuottaa perusteltuja tulkintasuosituksia.¹⁷ Tutkielmassa selvitetään käytettävissä olevan tutkimustiedon ja voimassa olevan lainsäädännön perusteella, miten lapsen etua on arvioitu täysi-ikäisyysvaatimuksen osalta säädettäessä lakia sukupuolen vahvistamisesta sekä onko täysi-ikäisyysvaatimus lapsen edun mukainen. Tutkielmassa punnitaan myös, millaisia vaikutuksia täysi-ikäisyysvaatimuksella on lapsen etuun yleisten periaatteiden, kansainvälisten sopimusten ja lainsäädännön sekä käytettävissä olevan tutkimustiedon pohjalta.

Tutkimuksessa keskeistä lähdeaineistoa ovat kansallinen laki sukupuolen vahvistamisesta sekä sen lainvalmistelumateriaali, lapsioikeutta koskeva oikeuskirjallisuus sekä erilaiset kansainväliset yleissopimukset ja instrumentit. Keskeisin kansainvälinen lähde on YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus. Lapsen oikeuksien yleissopimus on maailman laajimmin ratifioitu ihmisoikeussopimus ja se on painoarvoltaan merkityksellisin oikeuslähde kaikissa tilanteissa, joissa on kyse lapsen oikeudellisesta asemasta¹⁸. Lisäksi tutkimuksessa on käytetty paljon aiempaa tutkimustietoa liittyen muun muassa translasten ja -nuorten hyvinvointiin sekä translakien kehittymiseen globaalisti.

1.3 Translasten ja -nuorten asema yhteiskunnassa

Sukupuolta koskevassa ajattelussa ja käytännössä on viime vuosikymmeninä tapahtunut paljon. Sukupuoliristiriitaa koskeva lääketieteellinen ymmärrys on kehittynyt ja yleinen ihmisoikeuskehitys on ollut huomattavan nopeaa. Sukupuoliahdistuksen takia erityisiin sukupuoli-identiteetin tutkimusyksilöihin korjaushoitotoivein hakeutuvien nuorten määrä on kasvanut merkittävästi länsimaissa erityisesti viimeisten kymmenen vuoden aikana.¹⁹ Transsukupuolisten henkilöiden asemaa sekä juridisen sukupuolen vahvistamista koskevaa ihmisoikeusnormistoa, tulkinta-aineistoa ja käytäntöä on varsin paljon, ja sen katsotaan enenevässä määrin edellyttävän sukupuolen juridisen vahvistamisen mahdollistamista ainakin

¹⁷ Kts. *Aarnio* 2011, s. 27–28.

¹⁸ Kts. *Hakalehto-Wainio* 2011, s. 510

¹⁹ Kts. *Kaltiala* ym. 2023.

joltakin osin myös alaikäisille henkilöille²⁰. Tämä on heijastunut kansainvälisesti eri maiden vallitsevaan oikeustilaan ja sen sääntelyyn.²¹

Juridisen sukupuolen vahvistamisessa on kyse teknisesti suhteellisen yksinkertaisesta toimesta, joka kuitenkin kytkeytyy moniulotteisesti sukupuolta koskeviin yhteiskunnallisiin ja juridisiin oletuksiin sekä sukupuolen merkitykseen. Transsukupuolisten lasten ja nuorten asema yhteiskunnassa on tällä hetkellä monessa suhteessa heikompi kuin heidän ikätovereillaan.²² Kansallisen väestö- ja terveydenhuollon aineistossa transgender-identifioituvilla nuorilla esiintyy monin verroin enemmän masennus- ja ahdistuneisuusongelmia kuin muilla samanikäisillä nuorilla yleensä²³. Ihmisoikeuskehityksen valossa on selvää, että translasten ja -nuorten aseman parantaminen edellyttää valtioilta toimia. Lapsen oikeuksien merkityksestä vallitsee maailmassa laaja yksimielisyys, mutta siitä, millainen oikeudellinen asiointi ja menettely turvaisi parhaiten nämä oikeudet, on kuitenkin paljon eri näkemyksiä.²⁴ Lainsäädännön valmistelussa tarvitaan tietoa siitä, millainen lasten ja nuorten asema on voimassa olevan lain aikana, sekä miten erilaiset sääntelyvaihtoehdot mahdollisesti tulisivat vaikuttamaan lasten ja nuorten asemaan. Huomiota on kiinnitettävä ensisijaisesti heidän perus- ja ihmisoikeuksiensa toteutumiseen.

Perus- ja ihmisoikeuksilla on niitä punnitessa tapana kietoutua toisiinsa. Niiden jaottelusta voi kuitenkin olla apua, kun arvioidaan niihin liittyvää kysymystä. Eri näkökohtia painottamalla voidaan perustella erilaisia menettelyllisiä ratkaisuja ja painopisteitä mahdollisen ratkaisun hahmottelussa. Juridisen sukupuolen vahvistaminen on kiinteästi liitoksissa sukupuoli-identiteetin turvaamiseen osana henkilön autonomiaa, henkilökohtaista koskemattomuutta ja yksityiselämän suojaa. Sukupuoli on julkista luotettavuutta nauttivaan väestörekisteriin kirjattava tieto, joten sillä on väistämättä tärkeä merkitys myös itsemääräämisoikeuden kannalta.²⁵ Juridinen sukupuolimerkintä nousee nuorilla esille päivittäisissä, arkisissa tilanteissa, joten sen oikeellisuudella on huomattava merkitys henkilön hyvinvoinnille. Virheellinen sukupuolimerkintä tai merkinnästä ilmenevä tieto transsukupuolisuudesta ovat omiaan altistamaan henkilön syrjinnälle. Itsemääräämisoikeuden rinnalla tulee huomioida erilaiset hyvinvointia tukevat perus- ja ihmisoikeudet kuten oikeus elämään, henkiinjäämiseen

²⁰ Kts. *A.P., Carcon ja Nicot v. France* 2017, *European Commission a ja b* 2020, *Madrigal-Borloz* 2018 ja 2021, *United Nations Human Rights Council* 2018 ja *United Nations Human Rights Office of the High Commissioner* 2021.

²¹ Kts. esim. *Euronews* 2023, *Korpela* 2021 ja *Romsi* 2024.

²² Kts. *Koulu* 2022, s. 5.

²³ Kts. *Kaltiala ym.* 2023.

²⁴ Kts. *Koulu* 2022, s. 5.

²⁵ Kts. *Koulu* 2022, s. 13.

ja kehittämiseen sekä hyvinvointiin liittyvät oikeudet.²⁶ Sen lisäksi, että syrjintäkiellot tulee huomioida osana muiden perus- ja ihmisoikeuksien turvaamista, se antaa myös aiheen tarkastella kahta merkityksellistä seikkaa tässä asiassa; transsukupuolisten lasten ja nuorten asema suhteessa cis-lasten ja -nuorten asemaan sekä lasten ja nuorten asema suhteessa täysi-ikäisten henkilöiden asemaan.²⁷ Molemmissa vertailuissa tulee kysyä, onko kyse tosiasiallisesti eroavasta kohtelusta ja onko eroavuuksille perusteltu syy.

1.4 Lain valmistelu

Sosiaali- ja terveysministeriön kansliapäällikkö Päivi Sillanaukee asetti 16.4.2019 transsukupuolisten lasten ja nuorten aseman uudistamisen valmistelutyöryhmän toimikaudelle 1.5.2019-31.1.2020. Työryhmän tehtävänä oli esittää vaihtoehdot transsukupuolisia ja muita sukupuolivähemmistöihin kuuluvia henkilöitä koskevan lainsäädännön kehittämiseksi. Työryhmä antoi loppuraporttinsa vaihtoehtoisista sääntelymalleista 31.1.2020. Raportissaan työryhmä antoi sääntelyvaihtoehdot suppeassa ja laajassa mallissa. Ensin mainittu sisälsi vähimmillään transsukupuolisten lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksen poistamisen. Jälkimmäinen malli sisälsi laajimmillaan juridisen sukupuolen korjaamisen ilmoitusasiana tai hakumenettelyä. Laaja sääntelymalli mahdollisti juridisen sukupuolen muuttamisen myös yli 15-vuotiaille.²⁸

Valmisteluryhmä kiinnitti raportissaan erityistä huomiota alaikäisten asemaan. Vuonna 2017 terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen teettämässä kouluterveyskyselyssä noin kymmenen prosenttia lukiossa tai ammatillisessa oppilaitoksessa opiskelevista nuorista ilmoitti olevansa seksuaali- tai sukupuolivähemmistöihin kuuluvia sateenkaarinuoria. Heidän kiusaamis-, uhkailu- ja väkivaltakokemuksensa olivat moninkertaisesti yleisempiä kuin heteronuorilla. Lisäksi työryhmä kiinnitti huomiota Lapsen oikeuksien sopimuksen mukaisiin oikeuksiin. Lapsen edun turvaaminen oikeudellisen sukupuolen vahvistamista koskevassa sääntelyssä mahdollistaisi lapsen oikeuksien yleissopimuksen mukaisen oikeuden hänen henkilöisyytensä kunnioitukseen. Lisäksi sen voitaisiin katsoa edistävän sukupuolidysforiaa kokevien lasten kasvurauhaa ja hyvinvointia sekä henkilökohtaista turvallisuutta ja yksityisyyden suojaa. Juridisella sukupuolella on merkittäviä oikeusvaikutuksia, joten on tärkeää, että hakijalle, erityisesti alaikäiselle henkilölle, järjestetään mahdollisuus saada riittävästi tietoa hakemuksen hyväksymisen oikeusvaikutuksista asian käsittelyn yhteydessä. Lisäksi työryhmä toi esille

²⁶ Ibid.

²⁷ Cis-sanaa käytetään kuvaamaan henkilöä, jonka sukupuoli-identiteetti ja sukupuolen ilmaisu ovat hänelle syntymässä määritellyn sukupuolen mukaiset. Cis-mies on syntymässään määritelty pojaksi ja cis-nainen tytöksi. Kts. *Seta ry Sateenkaarisanasto*.

²⁸ Kts. *Transtyöryhmä 2020*.

useita sekä kansallisia että kansainvälisiä kannanottoja, joiden mukaan täysi-ikäisyyden kriteeriä tulisi arvioida ja harkita sen poistamista. Työryhmän mukaan alaikäisten henkilöiden osalta olisi jatkossa ratkaistava, millaista selvitystä edellytetään, jos lapsen huoltajat vastustavat sukupuolen vahvistamista taikka jos he hakevat vahvistamista ilman lapsen suostumusta. Tällaisen tilanteen varalta tulee arvioida mikä viranomainen olisi kykeneväinen arvioimaan kyseisessä tapauksessa lapsen edun, jos joko huoltajien välillä tai huoltajan ja lapsen välillä on asiasta erimielisyyttä. Lisäksi työryhmä suositteli jatkotyössä harkittavaksi, pitäisikö alaikäisen henkilön juridisen sukupuolen vahvistamisen edellytykseksi asettaa lääketieteellinen selvitys.²⁹

Sosiaali- ja terveysministeriö asetti 27.5.2021 uuden translainsäädännön uudistamisen työryhmäkokoontalon, jonka tehtävänä oli seurata ja tukea virkamiesryhmän työskentelyä, osallistua vaihtoehtojen ja ehdotusten arviointiin sekä tuottaa asiantuntijainformaatiota valmistelun tueksi. Virkamiestyöryhmä teki tarvittavat lainsäädännölliset ehdotukset sukupuolivähemmistöihin kuuluvien henkilöiden aseman ja oikeuksien järjestämiseksi hallitusohjelman mukaisesti sekä muut ehdotukset erityisesti lasten itsemääräämisoikeuden vahvistamiseksi lapsen edun ja henkilökohtaisen koskemattomuuden sekä iän ja kehitystason mukaisesti.³⁰ Luonnoksesta hallituksen esitykseksi järjestettiin lausuntokierros 18.2.-3.4.2022, josta lausuntopyyntö lähetettiin laajasti eri viranomaisille, laillisuusvalvojille, järjestöille ja terveydenhuollon edustajille. Lausuntoja vastaanotettiin määräpäivään mennessä 104 kappaletta.³¹ Lausuntokierroksen aikana kuultiin myös lapsia ja nuoria hallituksen esitysluonnoksen vaikutusarvioinnin tueksi. Kyselyllä kuultiin lapsia ja nuoria siitä, millä tavalla voimassa oleva translain sekä hallitusohjelman mukainen vaatimus täysi-ikäisyydestä vaikuttaa heidän elämäänsä.³² Lausuntojen ja kyselyn tuloksia käsitellään myöhemmin luvussa 5.

Lain valmistelun aikana täysi-ikäisyysvaatimuksen vaikutuksia translasten ja -nuorten elämään sekä heidän perus- ja ihmisoikeuksiinsa arvioitiin kiitettävän laajasti. Tällaisen selvityksen todettiin jo vuonna 2015 olevan tarpeellinen, jotta lakia on ylipäänsä mahdollista uudistaa alaikäisten osalta³³. Selvitysten ja lausuntokierroksen jälkeen hallituksen esityksessä todettiin, että täysi-ikäisyysvaatimusta ei voida pitää täysin sopuinnussa lapsen oikeuksien kanssa.

²⁹ Kts. *Transtyöryhmä* 2020, s. 37–40.

³⁰ Kts. HE 189/2022, kohta 1.2.

³¹ Kts. *Sosiaali- ja terveysministeriö* 2022, s.1.

³² Kts. HE 189/2022 vp, kohta 4.2.4.

³³ Kts. *Sosiaali- ja terveysministeriö* 2015.

Siitäkin huolimatta täysi-ikäisyysvaatimusta ei lähdetty muuttamaan, vaan oikeustila alaikäisten osalta säilytettiin Marinin hallitusohjelman mukaisesti.

1.5 Perusoikeudet ja niiden rajoittaminen

Perusoikeudet ovat perustuslaissa säädettyjä yksilölle kuuluvia perustavanlaatuisia oikeuksia. Niillä tarkoitetaan sellaisia oikeuksia, jotka ovat yksilön kannalta erityisen tärkeitä, perustavanlaatuisia. Perusoikeudet ovat luonteeltaan yleisiä, eli ne kuuluvat periaatteessa kaikille yhdenvertaisesti. Niille ominaista on perustuslaintasoisuudesta johtuva erityinen pysyvyys ja oikeudellinen luonne.³⁴ Perusoikeuksilla on hierarkkisesti ylempi asema tavallisiin lakeihin nähden, ja niillä on merkitystä koko oikeusjärjestyksen arvoperustana.³⁵ Ensisijaisesti perusoikeussäännöksiä tehtävänä on määrittää yksilön oikeuksien perusteet suhteessa julkiseen valtaan, eli suojata yksilön vapauspiiriä julkisen vallan puuttumiselta. Toisaalta ne velvoittavat julkisen vallan toteuttamaan ja luomaan edellytykset yksilön oikeuksien toteutumiseksi, eli niistä voidaan myös johtaa lainsäätäjään kohdistuvia positiivisia toimintavelvoitteita. Perusoikeussäännökset siis ohjaavat yleisesti lainsäädäntötoimintaa taikka sisältävät nimenomaisen perustuslaillisen toimeksiannon tietyn lainsäädännön toteuttamiseksi.³⁶

Kaikki perusoikeudet kuuluvat pääosin myös lapsille. Lapsia on lisäksi haluttu suojata erityisillä lapsen oikeuksilla, jotka juontuvat YK:n lapsen oikeuksien sopimuksesta. YK:n lapsen oikeuksien komitea on nimennyt yleisperiaatteiksi neljä sopimuksen velvoitetta, jotka tulee ottaa huomioon kaikkien sopimuskohtien tulkinnassa. Näitä ovat syrjinnän kieltö (2 artikla), lapsen edun ensisijaisuus (3 artikla), lapsen oikeus elämään, henkiinjäämiseen ja kehittymiseen (6 artikla) ja lapsen oikeus saada näkemyksensä huomioon otetuksi (12 artikla). Nämä voidaan katsoa myös yleisiksi lapsioikeuden keskeisiksi periaatteiksi. Lisäksi suomalaisessa lapsioikeudessa keskeisiksi periaatteiksi on katsottu perheyhteyden periaate, suojeluperiaate, yhdenvertaisuusperiaate sekä lasten oikeusturvan periaate. Perheyhteyden periaate korostaa lapsen huoltajien oikeuksien ja velvollisuuksien huomioon ottamista lapsen oikeudellisen aseman tarkastelussa. Periaate voidaan jakaa toisaalta vanhempien etusijaan lasta koskevassa päätöksenteossa ja toisaalta perhe-elämän suojaan lasta koskevissa asioissa. Suojeluperiaatteen mukaan lapsen turvallista kehitystä on suojeltava. Lasta tulee suojata

³⁴ Kts. HE 309/1993, s. 5.

³⁵ Kts. *Hallberg ym.*, osa I, kappale 1.

³⁶ Kts. *Hallberg ym.*, osa II, kappale 2.

kaikelta hänen hyvinvoinnilleen haitalliselta kohtelulta. Yhdenvertaisuusperiaatteella tarkoitetaan lasten oikeudellista yhdenvertaisuutta keskenään sekä heidän yhdenvertaista kohteluaan aikuisten kanssa. Oikeusturvaperiaatteella halutaan turvata alaikäiselle hänen ikäänsä ja kehitystasoonsa soveltuvat oikeusturvakeinot. Alaikäisen oikeudellista asemaa koskeva sääntelyn tulee olla mahdollisimman selvää ja johtaa hänen oikeuksiensa tehokkaaseen toteutumiseen käytännössä.³⁷

Perusoikeudetkaan eivät kuitenkaan ole ehdottomia oikeuksia, vaan niitä voidaan rajoittaa tiettyjen edellytysten täytyessä. Tyypillisesti perusoikeuksia joudutaan rajoittamaan silloin, kun ne ovat keskenään ristiriidassa tai ristiriidassa muun perustuslakitasoisen säännöksen kanssa. Tällöin on pyrittävä sellaiseen ratkaisuun, jossa kaikki ristiriidassa olevat perusoikeudet toteutuisivat mahdollisimman täysimääräisesti. Perustuslakivaliokunnan mukaan rajoituksen edellytyksenä on, että se perustuu lakiin. Lisäksi rajoituksen tulee olla määritelty tarkkarajaisesti ja täsmällisesti ja oikeuden rajoittamiseen tulee olla hyväksyttävä ja yhteiskunnan tarpeen vaatima syy. Rajoituksen tulee olla välttämätön sen tavoitteen toteutumiseksi, jota rajoituksen avulla pyritään saavuttamaan. Rajoituksen osalta on myös turvattava riittävät oikeusturvajärjestelyt. Rajoitus ei myöskään saa olla ristiriidassa Suomea sitovien ihmisoikeusvelvoitteiden kanssa, eikä rajoitus saa koskea rajoitettavan perusoikeuden ydintä.³⁸

Vuoden 2000 perusoikeusuudistuksen lähtökohtana oli lasten täysimääräinen oikeussubjektius sekä se, ettei perusoikeuksia lähtökohtaisesti rajoiteta iän perusteella. Samalla kuitenkin painotettiin oikeustoimikelpoisuuden sääntelyä; lapsen perusoikeuksina suojatut oikeudetkin voivat palautua kysymykseen siitä, kuka käyttää lapsen perusoikeuksia koskevaa puhevaltaa. Erikseen todettiin, että on sallittua rajoittaa lapsen perusoikeuksia tavallisella lailla, mikäli sääntely on perusteltavissa lapsen perusoikeussuojan kannalta hyväksyttävällä tavalla.³⁹

³⁷ Kts. *Hakalehto* 2018, s. 71–110.

³⁸ Kts. PeVM 25/1994 vp, s.4–5.

³⁹ Kts. *Toivonen* 2023, s. 46.

2 JURIDISEN SUKUPUOLEN VAHVISTAMINEN

Sukupuolen vahvistaminen merkitsee koetun sukupuoli-identiteetin oikeudellista tunnustamista. Juridisen sukupuolen vahvistamisen seurauksena asianomainen henkilö saa uuden henkilötunnuksen, ja hän tulee kohdelluksi koetun sukupuolensa mukaisella tavalla niillä elämänalueilla, joilla sukupuolelle edelleen annetaan oikeudellista merkitystä. Juridisen sukupuolen vahvistaminen perustuu henkilön tekemään hakemukseen, jonka tarkoituksena on varmistua siitä, että sukupuolen vahvistamista haetaan tietoon perustuen ja harkiten. Hakemus sukupuolen vahvistamisesta sisältää henkilön oman selvityksen hänen sukupuolen kokemuksestaan. Hakemus kohdistetaan Digi- ja väestötietovirastolle, jonka toimintaa säätelee Laki väestötietojärjestelmästä ja Digi- ja väestötietoviraston varmennepalveluista (661/2009, VTL).⁴⁰

Suomen lainsäädännön mukainen sukupuoli-identiteetti on binäärinen, eli henkilö voi olla juridiselta sukupuoleltaan joko mies tai nainen. Siinä ei siis ole huomioitu muunsukupuolisuutta, eli sellaista sukupuoli-identiteettiä, joka ei ole yksiselitteisesti miehen tai naisen identiteetti⁴¹. Tieto henkilön sukupuolesta merkitään väestötietorekisteriin heti hänen syntymänsä jälkeen (VTL 11 §). Sairaala ilmoittaa tiedot lapsen syntymästä, jonka jälkeen Digi- ja väestötietovirasto antaa lapselle henkilötunnuksen.

Suomen oikeusjärjestelmässä sukupuoleen liittyvät oikeudet on pyritty määrittelemään neutraalisti. Tiettyjen säädöksiensä kohdalla sukupuolen merkitys kuitenkin määritellään tarkasti. Esimerkiksi äiteys ja isyys ovat sukupuoleen perustuvia erotteluja, jotka ovat edelleen hyväksytyjä käsitteitä Suomen lainsäädännössä.⁴² Juridisella sukupuolella on huomattava merkitys myös sukupuoleen perustuvien oikeuksien ja velvollisuuksien määräytymisessä, kuten asevelvollisuuden sekä tiettyjen sukupuoleen sidottujen lisääntymismekanismien säätelyssä.

2.1 Juridinen sukupuoli väestötietojärjestelmässä

Väestötietojärjestelmän tarkoituksena on yhteiskunnan toimintojen ja tietohuollon sekä sen jäsenille kuuluvien oikeuksien ja velvollisuuksien mahdollistaminen, toteuttaminen ja

⁴⁰ Kts. *Sosiaali- ja terveysministeriö*: Sukupuolen vahvistaminen.

⁴¹ Kts. *Kärnä* 2023.

⁴² Kts. *Rantala* 2019.

turvaaminen (VTL 5 §). Väestötietolain 11 §:n mukaan henkilötunnus annetaan automaattisesti jokaiselle henkilölle, jonka tiedot tallennetaan ensimmäisen kerran väestötietojärjestelmään. Henkilötunnus on yksilöllinen ja henkilökohtainen, eikä sitä samaa henkilötunnusta voida antaa toiselle henkilölle edes silloin, kun kyseinen henkilötunnus on korjattu tai poistunut käytöstä. Henkilötunnus muodostuu VTL:n 11 §:n 2 momentin mukaan henkilön syntymäajasta, yksilönumerosta sekä tarkastusmerkistä. Yksilönumero on numerosarja, jolla erotetaan toisistaan samana päivän syntyneet henkilöt ja se sisältää myös tiedon henkilön sukupuolesta.

Väestötietojärjestelmää koskevassa valtioneuvoston asetuksessa (128/2010) määrätään yksityiskohtaisemmin henkilötunnuksen määräytymisestä. Asetuksen 2 §:n mukaan henkilötunnus muodostuu syntymäajasta, yksilönumerosta ja tarkistusmerkistä. Henkilön sukupuoli ilmenee yksilönumerosta, joka on miespuolisilla pariton ja naispuolisilla parillinen. Jotta yksilönumero voidaan antaa, tallennetaan väestötietojärjestelmään tieto henkilön sukupuolesta. Tämä tarkoittaa, että Suomessa syntyvä lapsi on syntymähetkellään määriteltävä joko tytöksi tai pojaksi, jotta hän voi saada henkilötunnuksen.

Väestötietolain 12 §:n 2 momentin mukaan väestötietojärjestelmään talletettu henkilötunnus voidaan muuttaa muun muassa, jos henkilö on sukupuolen vahvistamisesta annetun lain mukaisesti vahvistettu toiseen sukupuoleen kuuluvaksi. Henkilötunnuksen muuttamisesta päättää tässä tapauksessa sukupuolen vahvistamisesta annetun lain 2 §:ssä tarkoitettu viranomaisena eli Digi- ja väestötietovirasto. Asianosaisten on haettava henkilötunnuksen muuttamista kirjallisesti (VTL 12.3 §).

2.2 Sukupuolen vahvistamisen edellytykset

Juridisen sukupuolen muuttamista sääntelee laki sukupuolen vahvistamisesta. Säännöksen 1 §:ssä säädetään edellytyksistä, joiden perusteella henkilö voidaan vahvistaa kuuluvaksi toiseen sukupuoleen, kuin mihin hänet väestötietojärjestelmään merkitty. Viittauksella toiseen sukupuoleen vastakkaisen sijaan on pyritty välttämään ahtaita sukupuoliodotuksia tai stereotyyppioita, joihin sukupuolten vastakkainasettelu voi johtaa. Viittauksen on katsottu olevan yhdenmukainen tasa-arvolain ja siinä käytetyn kielen kanssa.⁴³

⁴³ Kts. HE 189/2022, kohta 7.1.

LSV 1 §:n mukaan sukupuolen muuttamiselle on kolme edellytystä. Ensimmäkin henkilön tulee antaa selvitys siitä, että hän pysyvästi kokee kuuluvansa vahvistettavaan sukupuoleen. Selvityksessä on kyse henkilön omasta selvityksestä, kumpaan sukupuoleen hän kokee kuuluvansa. Selvityksen sisällölle ei ole voitu asettaa tarkempia vaatimuksia, sillä sukupuoli-identiteetti on yksilöllinen ja henkilökohtainen kokemus, joka ei vastaa aina binääristä käsitystä sukupuolesta. Selvityksestä tulee kuitenkin käydä ilmi, että henkilö kokee kuuluvansa vahvistettavaan sukupuoleen ja että kyse on hakijan näkemyksen mukaan pysyväisluonteisesta kokemuksesta.⁴⁴ Merkitystä ei ole sillä, onko henkilö esimerkiksi transsukupuolinen, muunsukupuolinen tai intersukupuolinen, vaan olennaista on henkilön kokemus omasta sukupuoli-identiteetistään⁴⁵.

Toisena edellytyksenä on, että henkilön tulee olla täysi-ikäinen. YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 1 artiklan mukaan lapsia ovat kaikki alle 18-vuotiaat henkilöt, ellei lapseen soveltuvien lakien mukaan täysi-ikäisyyttä saavuteta aikaisemmin. EU-oikeudessa on noudatettu vastaavaa tulkintaa. Suomessa holhoustoimilain (442/1999, HolhTL) 2 §:n mukaan lapsesta tulee juridisesti aikuinen hänen täytettyään 18 vuotta. Ennen juridisen täysi-ikäisyyden saavuttamista huoltaja edustaa lasta tämän henkilöä koskevissa asioissa lapsenhuoltolain 4.3 §:n mukaisesti, jollei laissa ole toisin säädetty. Hakemuksen juridisen sukupuolen vahvistamisesta voi tehdä ennen täysi-ikäisyyden saavuttamista, mutta sukupuolen vahvistamista koskeva päätös voidaan tehdä vasta hakijan tultua täysi-ikäiseksi. Hakemus voidaan vahvistaa aikaisintaan 30 päivän kuluttua hakemuksen vireilletulosta. Jos sitä ei ole vahvistettu kuuden kuukauden kuluessa siitä, kun hakemus on tullut vireille, hakemus raukeaa. Käytännössä tämä tarkoittaa siis sitä, että hakemuksen sukupuolen vahvistamisesta voidaan tehdä aikaisintaan puoli vuotta ennen täysi-ikäisyyttä.⁴⁶

Edellä mainittujen lisäksi henkilöllä tulee olla asuinpaikka Suomessa, jotta toinen sukupuoli voidaan vahvistaa (LSV 1.1 §). Edellytyksen tarkoituksena on varmistaa, että sukupuolen vahvistamista hakevalla henkilöllä olisi selkeä liittymä Suomeen. Mikäli joudutaan harkitsemaan, missä valtiossa henkilöllä on asuinpaikka, voidaan soveltaa kansainvälisen yksityisoikeuden vakiintuneita periaatteita. Silloin henkilön asuinpaikan katsotaan olevan

⁴⁴ Kts. HE 189/2022, kohta 7.1.

⁴⁵ Sukupuolen vahvistamista voi säännöksen mukaan hakea myös esimerkiksi muunsukupuolinen henkilö, jonka sukupuolen kokemus on lähempänä toista sukupuolta kuin mihin hänet on väestötietojärjestelmään merkitty. Sukupuolen vahvistamista voi hakea myös intersukupuolinen henkilö, joka kokee, ettei hänen syntymässään määritelty sukupuoli vastaa hänen sukupuoli-identiteettiään. Tällöinkin olennaista on henkilön sukupuoli-identiteetti, ei lääketieteellinen diagnoosi intersukupuolisuudesta. Kts. HE 189/2022, kohta 7.1.

⁴⁶ Kts. HE 189/2022, kohta 7.1.

valtiossa, jossa hän asuu ja jossa on hänen keskeinen elämänympäristönsä. Pelkästään oleskelu tai opiskelu Suomessa ei yksinään riitä osoittamaan asuinpaikkaa⁴⁷. Turvapaikan hakijan elinpiirin katsotaan siirtyvän Suomeen vasta, kun hänelle myönnetään oleskelulupa ja hän saa sen myötä jatkuvaisluonteisen oleskeluoikeuden ja kotikunnan.⁴⁸

2.3 Hakemus ja sen käsittely

Sukupuolen vahvistamista koskeva hakemus on tehtävä kirjallisesti Digi- ja väestötietovirastolle (LSV 2.1 §). Säännös ei muutoin rajaa asioinnin muotoa, joten se mahdollistaa sekä sähköisen, postitse tapahtuvan että henkilökohtaisen asioinnin. Hakemuksen tultua vireille DVV:n tulee viipymättä antaa hakijalle tietoa hakemuksen käsittelystä sekä sukupuolen vahvistamisen oikeusvaikutuksista (LSV 2.2 §). Kyse on hallintolain (434/2003) 8 §:n mukaisesta neuvontavelvollisuudesta. Hakijaa tulee informoida muun muassa siitä, mihin oikeuksiin ja velvollisuuksiin sukupuolen vahvistaminen vaikuttaa sekä mitä käytännön vaikutuksia sukupuolen vahvistamisella ja siihen liittyvällä henkilötunnuksen muuttamisella on. Kyseessä on etukäteen laadittu tietopaketti, joka on kaikille saatavilla DVV:n sähköisessä asiointikanavassa. Hallituksen esityksessä on edellytetty, että tietojen antamisessa tulee kiinnittää huomiota hallintolain 9 §:n mukaisiin asiallisen, selkeän ja ymmärrettävän kielenkäytön vaatimuksiin. Neuvontavelvollisuuden tarkoituksena on varmistaa, että hakija saa hakemuksen vahvistamisen kannalta olennaiset tiedot ennen hakemuksen vahvistamisen aikaisinta mahdollista ajankohtaa.⁴⁹

Hakijan tulee edellä mainitut tiedot saatuaan vahvistaa hakemuksensa (LSV 2.2 §). Vahvistamalla hakemuksensa hakija ilmaisee halunsa siitä, että aiemmin toimitettu hakemus pysyy voimassa. Vahvistuksen voi kuitenkin tehdä aikaisintaan 30 päivän kuluttua siitä, kun hakemus on tullut vireille. Menettelyn tarkoituksena on varmistaa, että hakemus on tehty tietoon perustuen, eikä sitä ole tehty impulsiivisesti tai harkitsemattomasti.⁵⁰

DVV voi vahvistaa hakijan sukupuolen, kun hakija on vahvistanut hakemuksensa ja 1 §:ssä säädetyt edellytykset täyttyvät. Sukupuolen vahvistettuaan DVV:n on välittömästi tehtävä merkintä vahvistetusta sukupuolesta väestötietojärjestelmään. (LSV 2.2-3 §) Mikäli selvitys on annettu puutteellisena tai hakijan tahtotila on epäselvä, DVV:n tulee pyytää hallintolain 22 §:n

⁴⁷ Väliaikaiseksikin tarkoitettu asuminen on asuinpaikan saamiseen riittävä, jos olosuhteet ovat sellaiset, että asianomaisen henkilön elämän keskipisteen voidaan katsoa siirtyneen Suomeen. Kts. HE 189/2022, kohta 7.1.

⁴⁸ Kts. HE 189/2022, kohta 7.1.

⁴⁹ Ibid.

⁵⁰ Ibid.

mukaisesti hakijaa täydentämään hakemustaan tai hallintolain 31–33 §:n nojalla huolehdittava siitä, että sillä on käytettävissään riittävä selvitys asian ratkaisemisen kannalta olennaisista seikoista. Harkinta kyseisessä asiassa on oikeusharkintaa, joka on sidottu 1 §:ssä säädettyjen edellytysten täyttymiseen. DVV ei saa käyttää hakemuksen käsittelyssä tarkoituksenmukaisuusharkintaa, eikä sen tehtävänä ole esimerkiksi arvioida hakijan sukupuolen kokemusta tai sen pysyvyyttä. Mikäli hakija ei vahvista hakemustaan kuuden kuukauden kuluttua hakemuksen vireilletulosta, hakemus raukeaa. Hakemuksen voi kuitenkin tehdä uudelleen välittömästi raukeamisen jälkeen.⁵¹

2.4 Oikeusvaikutukset

LSV 3 §:n mukaan vahvistettua sukupuolta on pidettävä henkilön sukupuolena sovellettaessa muuta lainsäädäntöä, jollei toisin säädetä. Säännöksen tarkoituksena on turvata se, että henkilö tulee kohdelluksi vahvistetun sukupuolensa mukaisesti. Vahvistettua sukupuolta on pidettävä henkilön sukupuolensa esimerkiksi asevelvollisuuslakia (1438/2007, AVL) sovellettaessa. AVL 2 §:n 1 momentin mukaan jokainen miespuolinen Suomen kansalainen on asevelvollinen sen vuoden alusta, jona hän täyttää 18 vuotta, sen vuoden loppuun, jona hän täyttää 60 vuotta, jollei jäljempänä toisin säädetä. AVL:n mukaisessa kutsunnassa määritellään asevelvollisen palvelukelpoisuus, ja sen perusteella päätetään hänen palveluksestaan. Kutsunanalainen on AVL:n 13 §:n 1 momentin mukaan *miespuolinen henkilö*, joka 1 kohdan mukaisesti kutsuntavuonna täyttää 18 vuotta tai joka 2 kohdan mukaisesti on jäänyt edellisiin kutsuntoihin saapumatta, jollei hänen palveluskelpoisuudestaan ole vielä erikseen tehty päätöstä eikä hän ole täyttänyt tai sinä vuonna täyttänyt 30 vuotta. Kutsunanalaisuus määräytyy väestötietojärjestelmään merkityn sukupuolen mukaan. Näin ollen, jos henkilö vahvistaa sukupuolensa mieheksi 18 ja 29 ikävuoden välillä, hänestä tulee kutsunanalainen ja hänet kutsutaan tarkastukseen, jossa hänen palvelukelpoisuutensa arvioidaan. Jos sukupuolensa mieheksi vahvistanut henkilö on 30–60-vuotias, hänet katsotaan AVL 49 §:n 2 momentin mukaisesti henkilöksi, joka ei ole suorittanut varusmiespalvelusta, ja joka kuuluu varareserviin.

Suomen lainsäädännössä on lisäksi muitakin sukupuoleen perustuvia säännöksiä, jotka liittyvät keskeisesti tiettyyn sukupuoleen sidottuun lisääntymismekanismiin tai biologiseen polveutumiseen ja joiden osalta on tarkoituksenmukaista ja henkilön edun mukaista, että niitä

⁵¹ Kts. HE 189/2022, kohta 7.1.

sovelletaan henkilöön biologin sukupuolen perusteella, sukupuolen vahvistamisesta riippumatta. Esimerkkinä mainittakoon hedelmöityshoidosta annettu laki, jossa säädetään sellaisen hedelmöityshoidon antamisesta, jossa ihmisen sukusolu tai alkio viedään naiseen raskauden aikaansaamiseksi. Olennaista säännöksessä ei ole henkilön oikeudellinen sukupuoli, vaan se, että sukusolu tai alkio viedään kohtuun raskauden aikaansaamiseksi. Vastaavasti terveydenhuollon palveluita koskevassa lainsäädännössä raskaana olevalle naiselle suunnattuja palveluita koskevan sääntelyn tarkoituksena on kohdentaa ne raskaana olevalle henkilölle, hänen juridisesta sukupuolestaan riippumatta.⁵²

LSV 3 §:n 2, 3 ja 4 momenteissa on edellä kuvatuista syistä johtuen säädetty tietyistä terveydenhuollon palveluista, jotka ovat mahdollisia vain toiselle sukupuolelle tai voimakkaasti liitännäisiä sukupuolitettuihin lisääntymismekanismeihin ja biologiseen polveutumiseen. Sääntelyllä on tarkoitus varmistaa, ettei kyseessä olevan lainsäädännön soveltaminen vahvistetun sukupuolen mukaisesti johtaisi siihen, että henkilö ei saa sukupuolen mukaan määräytyvää, lääketieteellisesti perusteltua tai tarpeellista palvelua taikka erityistä suojelua. Muilta osin terveydenhuollon lainsäädäntö on kuitenkin pääsääntöisesti sukupuolineutraalia, eikä säännös vaikuta sen soveltamiseen.⁵³ Hallituksen esityksessä 189/2022 vp on korostettu, että henkilön hakeutuessa terveydenhuoltoon, tulee hänet kohdata hänen sukupuoli-identiteettiään kunnioittavalla tavalla. Ehdotetulla säännöksellä ei oteta kantaa henkilön hoitoon tai sen tarpeen arviointiin yleisesti, mutta hänen hoitonsa on järjestettävä ja häntä on kohdeltava siten, ettei hänen ihmisarvoaan loukata sekä että hänen vakaumustaan ja yksityisyyttään kunnioitetaan.

LSV:ssä säilytetty täysi-ikäisyyden vaatimus ei muuttanut aiempaa oikeustilaa, mutta lainvalmistelussa kuitenkin nähtiin asianmukaisena arvioida ikärajan vaikutuksia lapsiin ja nuoriin. Osana hallituksen esityksen valmistelua selvitettiin, mitä konkreettisia vaikutuksia translain ikärajalta on alaikäisten henkilöiden asemaan ja heidän perus- ja ihmisoikeuksien toteutumiseen, sekä minkälaisia vaatimuksia ihmis- ja perusoikeusvelvoitteet asettavat lasten ja nuorten asemaa koskevalle sääntelylle sukupuolen juridisen vahvistamista koskevissa kysymyksissä.⁵⁴ Selvityksen tuloksia käydään läpi kappaleessa 5.1.

⁵² Kts. HE 189/2022 vp, kohta 7.1.

⁵³ Ibid.

⁵⁴ Kts. HE 189/2022 vp, kohta 4.2.4.

3 LAPSEN OIKEUDET

”Lapsilla on lainsäädännön tasolla lähes samat oikeudet kuin aikuisilla, mutta heidän mahdollisuutensa tuntea oikeutensa ja käyttää niitä riippuvat aikuisten halusta ja kyvystä toteuttaa oikeudet.”⁵⁵

Lapsen oikeudet ovat kansainvälisen oikeuden ja kansallisen lainsäädännön keskeinen osa, joilla pyritään takaamaan lapsen suojelu, hyvinvointi ja osallistumismahdollisuudet. Kaikille kuuluvien perus- ja ihmisoikeuksien lisäksi lapsilla katsotaan olevan erityisiä, vain lapsia koskevia oikeuksia. Oikeuksien perustana on YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus, joka luo globaalin viitekehyksen lasten ihmisarvon kunnioittamiselle.⁵⁶ Sopimuksessa määritellään, kuinka alaikäisiä alle 18-vuotiaita lapsia tulee yhteiskunnassa kohdella ja miten heillä on oikeus osallistua ja toimia. Sopimuksen toteutumista valvoo YK:n lapsen oikeuksien komitea. Komitea julkaisee yleiskommentteja lapsen oikeuksien sopimuksen artiklojen tulkinnasta sekä tutkii jäsenvaltioiden raportteja lapsen oikeuksien tilanteesta ja antaa niiden perusteella huomautuksia ja suosituksia.

Suomen lainsäädännössä lapsen oikeudet ilmenevät erityisesti perustuslaissa, lapsenhuoltolaissa ja lastensuojelulaissa. Perustuslain 1 §:n 2 momentissa on säädetty ihmisarvon loukkaamattomuus, yksilön vapaus ja oikeudet sekä oikeudenmukaisuuden edistäminen yhteiskunnassa. Nämä oikeudet kuuluvat jokaiselle iästä riippumatta. Lisäksi yhdenvertaisuutta koskeva PL 6 §:n 3 momentin sisältää määräyksen siitä, että lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä, ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti. Pykälässä turvattu oikeus on lasten osallisuus- ja oikeuksien perusta ja se pitää sisällään ajatuksen lasten kohtelemisesta tasa-arvoisesti sekä keskenään että aikuisväestöön nähden. Sen turvaama lasten ja aikuisten välinen yhdenvertainen kohtelu ei kuitenkaan ole absoluuttista, vaan suhteellista ja ottaa huomioon lapsen ja aikuisen väliset erot. Oikeustieteessä onkin syntynyt keskustelua muun muassa lapsen kompetenssista, eli kyvystä olla oikeuksien haltijana. Keskusteluissa lapsi on nähty aikuisesta riippuvaisena ja suojelun tarpeessa olevana.⁵⁷ Suomalaisessa lapsioikeudessa lapsen oikeusasemaa on aiemmin hahmotettu lähinnä suhteessa hänen vanhempiansa sekä näiden oikeuksiin ja velvollisuuksiin. Modernissa ajatusmallissa lapsi on kuitenkin paitsi perheensä jäsen, myös yhteiskunnan jäsen.

⁵⁵ Hakalehto-Wainio 2011, s.510.

⁵⁶ Kts. Hakalehto 2018, s. 1.

⁵⁷ Kts. Toivonen 2017, s.35.

Lapsia koskevilta oikeudellisilta ratkaisuilta voidaan tänä päivänä edellyttää todellista lapsen oikeuksien näkökulmaa, jonka mukaan lapsi otetaan huomioon toisaalta yhteiskunnan jäsenten kanssa tasa-arvoisena yksilönä, toisaalta erityistä huolenpitoa ja suojelua tarvitsevana henkilönä.⁵⁸

Tarkasteltaessa täysi-ikäisyysvaatimusta sukupuolen vahvistamisessa, on ensisijaisen tärkeää punnita asiaa lasten oikeuksien, erityisesti YK:n lasten oikeuksien sopimuksen sisältämien oikeuksien ja yleisperiaatteiden näkökulmasta. Henkilön sukupuoli liittyy perustavalla tavalla yksilön itsemääräämisoikeuteen, henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ja yksityiselämän suojaan. Sen lisäksi, että ne ovat perustavanlaatuisia perus- ja ihmisoikeuksia, ne ovat laajasti eettisiä ja yhteiskunnallisia kysymyksiä sukupuolen merkityksestä.⁵⁹

3.1 Lapsen edun ensisijaisuus

”Kaikissa julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten tai lainsäädäntöelimien toimissa, jotka koskevat lapsia, on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu.”

(LOS 3 artiklan 1 kohta)

Lapsen etu on yksi keskeisimmistä periaatteista kansallisissa ja kansainvälisissä oikeusjärjestelmissä. Periaatteen tarkoituksena on turvata lapsen hyvinvointi, kehitys ja oikeudet siten, että lapsen asema nähdään ensisijaisena kaikissa häntä koskevissa päätöksissä. Vielä 1800-luvulla termi ’Lapsen etu’ oli lähes tuntematon, eikä lapsilla katsottu olevan juuri minkäänlaisia oikeuksia. Keskustelu lapsen oikeuksista vilkastui vasta 1900-luvun loppupuolella, josta alkoi edelleen käynnissä oleva keskustelu lasten oikeuksien ja lapsen suojelun välisestä punninnasta.⁶⁰ Perinteisesti lapsen etu on ymmärretty paternalistisesti, korostaen joko lapsen aikuisesta riippuvaista asemaa ja suojelun tarvetta tai lapsen edun ja yhteiskunnan intressien välistä yhteyttä. Lapsen oikeudet ja oikeussubjektius ovat sittemmin tuoneet esiin lapsen aktiivisena ja itsenäisenä toimijana myös oman etunsa arvioimisessa.⁶¹

Lapsen oikeuksien yleissopimuksen 3 artiklan 1 kohta antaa lapselle oikeuden siihen, että hänen etunsa arvioidaan ja otetaan ensisijaisesti huomioon kaikissa häntä itseään koskevissa toimissa tai päätöksissä sekä julkisella että yksityisellä sektorilla. Lapsen etuun liittyviä keskeisiä elementtejä ovat muun muassa fyysinen ja psyykinen hyvinvointi, perhesuhteet,

⁵⁸ Kts. *Hakalehto-Wainio* 2010, s.512 ja 523.

⁵⁹ Kts. *Koulu* 2022, s. 11.

⁶⁰ Kts. *Toivonen* 2017, s. 34.

⁶¹ *Ibid*, s. 79.

lapsen näkemykset ja stabiili elinympäristö. Lapsen oikeuksien komitea on korostanut lapsen edun keskeistä asemaa kaikissa lasten terveyttä ja kehitystä koskevissa päätöksissä ja todennut, että lapsen edun tulisi ohjata hoitovaihtoehtojen valintaa. Lapsen oikeuksien komitea käyttää periaatetta dynaamisena käsitteenä, jota on arvioitava kyseessä olevaan yhteyteen sopivalla tavalla. Lapsen edun täysimääräinen soveltaminen edellyttää kaikkia toimijoita koskevan oikeusperustaisen lähestymistavan kehittämistä, jotta lapsen kokonaisvaltainen eheys voidaan turvata ja edistää hänen ihmisarvoaan.⁶²

Lapsen oikeuksien komitea on yleiskommentissaan 14 korostanut lapsen edun kolmiosaista käsitettä. Ensinnäkin lapsen etu on *aineellinen oikeus*; yleissopimuksen 3 artiklan 1 kohta on suoraan sovellettavissa ja siihen voidaan vedota tuomioistuimessa. Lapsen etu tulee arvioida ja ottaa ensisijaisesti huomioon, kun tarkastellaan erilaisia etuja päätöksen tekemiseksi käsiteltävänä olevassa asiassa. Sopimusvaltioilla on velvollisuus varmistaa, että lapsen etu sisällytetään asianmukaisesti kaikkiin julkisten laitosten toimiin ja erityisesti kaikkiin lapsia suoraan tai välillisesti koskeviin täytäntöönpanotoimenpiteisiin sekä hallinnollisiin ja oikeudellisiin menettelyihin ja että sitä sovelletaan niissä johdonmukaisesti. Toiseksi lapsen etu voidaan katsoa *perustavanlaatuiseksi tulkintaperiaatteeksi*. Mikäli lainsäädännös voidaan tulkita useammalla kuin yhdellä tavalla, tulisi valita sellainen tulkinta, joka palvelee tehokkaimmin lapsen etua. Lisäksi lapsen etua tulee noudattaa *menettelysääntönä*: aina kun tehdään lapsiin vaikuttavia päätöksiä, päätöksenteossa on arvioitava mahdollisia vaikutuksia (myönteisiä ja kielteisiä). Lisäksi päätöksen perusteluista tulee käydä ilmi, että kyseinen oikeus on nimenomaisesti otettu huomioon. Sopimusvaltioiden tulee siis selostaa, kuinka oikeutta on kunnioitettu päätöksessä; mitä on pidetty lapsen etuna ja millä perustein sekä kuinka lapsen etua on punnittu suhteessa muihin seikkoihin riippumatta siitä, onko kyse laajoista politiikkakysymyksistä vai yksittäistapauksista.⁶³

Lapsen etu ei ole yksiselitteisesti määritelty oikeudellinen käsite, mikä tekee sen soveltamisesta aina tapauskohtaista. Keskeistä on arvioida, mikä ratkaisu tukee parhaiten lapsen hyvinvointia, kasvua ja kehitystä ottaen huomioon lapsen yksilölliset tarpeet ja olosuhteet. Lapsen oikeuksien komitea on korostanut, ettei aikuisen arvio lapsen edusta voi ohittaa velvollisuutta kunnioittaa kaikkia yleissopimuksen mukaisia lapsen oikeuksia. Lapsen edulla ei myöskään voi oikeuttaa käytäntöjä, jotka ovat lapsen ihmisarvon ja

⁶² Kts. CRC/C/GC/15, kohta 13.

⁶³ Kts. CRC/C/GC/14, Johdanto.

koskemattomuuden vastaisia.⁶⁴ Komitea on myös varoittanut lapsen edun käsitteen manipulaatiosta, eli lapsen edun käsitettä ei saa hyväksikäyttää siten, että sillä perustellaan syrjiviä käytänteitä.⁶⁵ Lapsen edun periaate toimii yleisenä tulkintaohjeena ja päätöksenteon ohjaajana lainsäädännössä, mutta sen avoimuus antaa myös laajan harkintavallan viranomaisille ja tuomioistuimille. Päätöksentekijöiden tulee harkita toimenpiteitä, joita voidaan tarvittaessa tarkistaa tai muuttaa sen sijaan, että tehdään lopullisia ja peruuttamattomia päätöksiä.⁶⁶ Vaikkei lapsen oikeus saada etunsa ensisijaisesti huomioiduksi ole ainoa ratkaisukriteeri, on sillä kuitenkin korkeampi prioriteetti eli lasta parhaiten palvelevalla näkökulmalla on annettava enemmän painoarvoa, kuin muille asiaan liittyville seikoille.⁶⁷

3.2 Itsemääräämisoikeus

Alaikäisen lapsen itsemääräämisoikeus on keskeinen tema lapsen oikeuksia ja oikeusasemaa koskevassa keskustelussa. Itsemääräämisoikeudella tarkoitetaan oikeudellisessa yhteydessä useimmiten yksilön aineellista itsemääräämisoikeutta eli oikeutta tehdä omaa elämäänsä koskevia päätöksiä ja toteuttaa itseään. Näin ollen itsemääräämisoikeus on perustavanlaatuisen perus- ja ihmisoikeus, joka suojaa yksilön tahdonvapautta sekä julkisen vallan että muiden yksilöiden perusteettomalta väliintulolta.⁶⁸ Suomen perustuslaissa ei ole nimenomaista itsemääräämisoikeutta koskevaa pykälää, mutta sen on katsottu kiinnittyvän PL 1.2 §:n, 7 §:ään ja 10 §:ään, jotka koskevat ihmisarvon loukkaamattomuutta, yksilön vapauden ja oikeuksien turvaamista, henkilökohtaista vapautta sekä yksityiselämän suojaa⁶⁹. Myöskään lapsen oikeuksien sopimus ei sisällä nimenomaista lapsen itsemääräämisoikeutta koskevaa artiklaa. Se on kuitenkin usein esillä lapsen oikeuksien komitean antamissa yleiskommenteissa⁷⁰. Lähtökohta lapsen itsemääräämisoikeuteen on kuitenkin sama kuin perustuslaissa; lapsi on oikeudellisesti ja sosiaalisesti täysimääräinen oikeussubjekti, jonka itsemääräämisoikeutta on rajoitettu.

⁶⁴ Kts. CRC/C/GC/13, kohta 61.

⁶⁵ Kts. CRC/C/GC/14, kohta 34.

⁶⁶ Ibid, kohta 84.

⁶⁷ Ibid, kohta 39.

⁶⁸ Kts. *Toivonen* 2023, s. 44.

⁶⁹ HE 309/1993 vp, s. 46 ja 53.

⁷⁰ Lapsen oikeuksien komitean yleiskommentissa numero 12 komitea painottaa, että lapsen mielipiteille on annettava merkitystä hänen ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti. Yleiskommentti korostaa lapsen osallistumisoikeutta myös päätöksenteossa, joka koskee esimerkiksi koulutusta, perheasioita ja oikeudenkäyntejä. Yleiskommentissa numero 14 komitea tuo esiin, että lapsen etu ja hänen itsemääräämisoikeutensa ovat tiiviisti yhteydessä toisiinsa, ja lapsen kuuleminen on välttämätöntä hänen etunsa arvioimiseksi. Yleiskommenteissa 7 ja 20 komitea korostaa lapsen osallisuuden mahdollistamista ja mahdollisuuksia tehdä itsenäisiä päätöksiä iän ja kehitystason mukaisesti.

LOS 8 artiklan mukaan sopimusvaltiot sitoutuvat kunnioittamaan lapsen oikeutta säilyttää henkilöllisyytensä, myös kansalaisuutensa, nimensä ja sukulaissuhteensa niin kuin lainsäädännössä niistä määrätään ilman, että niihin puututaan laittomasti. Lapsen oikeuksien komitea on kuvannut sukupuolta artiklan mukaiseen henkilöllisyyteen sisältyvänä piirteenä sekä korostanut nuorten oikeutta ruumiillisen ja psykologisen koskemattomuuden, sukupuoli-identiteetin ja kehittyvän itsenäisyyden kunnioittamiseen.⁷¹ Itsemääräämisoikeus on keskeinen juridisen sukupuolen vahvistamisessa huomioitava ihmisoikeusvelvoite. Itsemääräämisoikeuden painottaminen edellyttää, että juridisen sukupuolen vahvistaminen olisi menettelynä mahdollisimman kevyt ja perustuisi ennen kaikkea hakijan omaan toiveeseen sekä selvitykseen sukupuoli-identiteetistä. Menettelyyn voi kuitenkin tällöinkin sisältyä hakijan tahdon vakautta ja aitoutta varmistavia keinoja, kuten viranomaiselle asetettu tiedonantovelvollisuus juridisen sukupuolen merkityksestä.⁷² Toisaalta lapsen itsemääräämisoikeuden liiallisella korostamisella on psykologiselta kannalta myös riskinsä. On kiistatonta, että lasten kehityserojen myötä heidän päätöksentekokykynsä ja itsenäisyys vaihtelevat yksilöiden välillä. Lapsi voi olla kykeneväinen päätöksentekoon jo hyvin nuorena, mutta oikeus sisältää kuitenkin päätöksenteko-oikeudesta aiheutuvia riskejä.⁷³

Useimmin lapsen itsemääräämisoikeus nousee esille lapsen kehittyvien valmiuksien (LOS 5 artikla) käsitteen yhteydessä. Mitä enemmän tietoa, ymmärrystä ja valmiuksia lapsella on, sitä enemmän lapsen omille näkemyksille tulee antaa häntä koskevissa asioissa painoarvoa. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on linjannut, että lasten itsemääräämisoikeus on rajoitettu, mutta se lisääntyy vähitellen lapsen kehittyvien valmiuksien kasvaessa. Lapset käyttävät itsemääräämisoikeuttaan ensisijaisesti osallistumisoikeuksien kautta.⁷⁴ Juridisen sukupuolen vahvistaminen kuuluu keskeisesti myös Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artiklaan. Artiklan mukaan jokaisella on oikeus nauttia yksityis- ja perhe-elämäänsä, kotiinsa ja kirjeenvaihtoonsa kohdistuvaa kunnioitusta. Erityisesti viime vuosien merkittävien ratkaisujen⁷⁵ jälkeen on selvää, että juridisen sukupuolen vahvistaminen kuuluu kiinteästi artiklan alaan ja sopimusvaltiolla on katsottu olevan myös positiivisia toimintavelvoitteita yksityiselämän suojaamisessa. Sopimusvaltioiden velvoitteita nimenomaan alaikäisten henkilöiden 8 artiklan mukaiseen yksityiselämän suojaan ei kuitenkaan ole vielä arvioitu

⁷¹ Kts. CRC/C/GC/20, kohta 34. Sandberg argumentoi, että sopimusmääräyksen voisi olla perusteltua katsoa ulottuvan myös juridisen sukupuolen vahvistamiseen; ks. *Sandberg, Kirsten: The Rights of LGBTI Children under the Convention on the Rights of the Child*. *Nordic Journal of Human Rights*, 33:4 (2015), s. 337–352, s. 343–344.

⁷² Kts. *Koulu* 2022, s. 9.

⁷³ Kts. *Pajulammi* 2014, s. 61.

⁷⁴ Kts. esim. *M & M v. Croatia* 3.12.2015, kohta 171.

⁷⁵ Kts. esim. *A.P., Carçon ja Nicot v. France*, 2017.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytännössä.

3.3 Oikeus osallistua

”Sopimusvaltiot takaavat lapselle, joka kykenee muodostamaan omat näkemyksensä, oikeuden vapaasti ilmaista nämä näkemyksensä kaikissa lasta koskevissa asioissa. Lapsen näkemykset on otettava huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaisesti. Tämän toteuttamiseksi lapselle on annettava erityisesti mahdollisuus tulla kuulluksi häntä koskevissa oikeudellisissa ja hallinnollisissa toimissa joko suoraan tai edustajan tai asianomaisen toimielimen välityksellä kansallisen lainsäädännön menettelytapojen mukaisesti.” (LOS 12 artikla)

Osallistuminen tarkoittaa konkreettista mahdollisuutta vaikuttaa itseään koskevaan päätöksentekoon. Tätä on yleisesti pidetty yhtenä tärkeimmistä perusoikeuksista. Osallistuminen on keskeistä, jotta yksilö voi kokea menettelyn oikeudenmukaisena ja ymmärtää, mitä hänelle tapahtuu ja miksi.⁷⁶ Lapsen osallisuutta ja lapsen itsemääräämisoikeutta pidetään usein virheellisesti samaa tarkoittavina asioina. Lapsen osallistuminen itseään koskevaan päätöksentekoon ei kuitenkaan läheskään aina johda tilanteeseen, jossa lapsi saa päättää omasta asiastaan. On tärkeää erottaa osallisuuden ja itsemääräämisoikeuden merkitysero, ettei lapsen oikeutta osallistua päädytä rajoittamaan itsemääräämisoikeuteen kuuluvien perusteiden.⁷⁷

Lapsen oikeus saada näkemyksensä huomioon otetuksi on yksi Lapsen oikeuksien sopimuksen yleisperiaatteesta. LOS:n 12 artiklan mukaan sopimusvaltioiden tulee taata osallistumiseen kykenevälle lapselle oikeus näkemystensä vapaaseen ilmaisuun itseään koskevissa asioissa. Yleisperiaate tulee ottaa huomioon kaikkia sopimuskohtia tulkittaessa ja soveltaessa. Lapsen näkemykset tulee ottaa huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaisesti ja lapselle tulisi antaa erityinen mahdollisuus tulla kuulluksi joko suoraan tai edustajan välityksellä. Silloinkin, kun lapsen osallisuus sisältää riskejä lapsen kannalta, ensisijainen ratkaisu ei saisi olla osallisuudesta luopuminen. Tällaisessa tilanteessa tulisi kehittää ratkaisu, jossa osallisuus voitaisiin toteuttaa lasta samalla suojaen.⁷⁸

Lapsen oikeuksien komitea on antanut artiklasta yleiskommentin, jossa se on korostanut osallisuus-oikeuksien ehdottomuutta. Sen mukaan osallistumisen käsite korostaa sitä, ettei lasten kuulemisen pitäisi olla pelkästään tilapäistä vaan lähtökohta lasten ja aikuisten tiiville

⁷⁶ Kts. Toivonen 2017, s. 119.

⁷⁷ Kts. Pajulammi 2014, s. 147.

⁷⁸ Kts. Toivonen 2017, s.123.

vuoropuhelulle menettelytapojen, ohjelmien ja toimenpiteiden kehittämisestä kaikilla lasten elämän kannalta keskeisillä aloilla. Yleiskommentin mukaan LOS:n 12 artikla asettaa sopimusvaltioille selkeän oikeudellisen velvollisuuden tunnustaa tämä oikeus ja taata sen toteutuminen kuulemalla lasten näkemyksiä ja ottamalla ne asianmukaisesti huomioon. Sopimusvaltioiden tulisi myös taata tämä oikeus oman oikeusjärjestelmänsä mukaisesti joko suoraan tai hyväksyä tai muuttaa lakeja niin, että lapset voivat käyttää tätä oikeuttaan täysimääräisesti. Komitea suhtautuu myös osallisuutta rajoittaviin ikärajoihin kriittisesti. Sen mukaan ikä ei saa olla ainoa kuulemispäätökseen vaikuttava kriteeri, vaan lapsen näkemyksiä on arvioitava tapauskohtaisesti hänen kehitystasonsa huomioon ottaen. Lapsen kehitystasoa on vaikeaa määritellä, mutta 12 artiklan asiayhteydessä sillä tarkoitetaan lapsen valmiutta ilmaista järkevästi ja itsenäisesti näkemyksiään asioista. Mitä merkittävämpi asiasta on kyse ja mitä suurempi vaikutus sillä on lapsen elämään, sitä tärkeämpää on arvioida lapsen kehitystaso oikein.⁷⁹

YK:n lapsen oikeuksien komitea on yleiskommentissaan nro 20 erityisesti korostanut valtioiden velvollisuutta kunnioittaa nuorten fyysistä ja psykologista koskemattomuutta, sukupuoli-identiteettiä ja autonomiaa. Yleiskommentin mukaan seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat nuoret kohtaavat yleisesti vainoa, mukaan lukien hyväksikäyttöä ja väkivaltaa, leimaamista, syrjintää ja kiusaamista sekä syrjäyttämistä kasvatuksen ja koulutuksen piiristä. Lisäksi he jäävät vaille perheen ja yhteiskunnan tukea tai pääsyä seksuaali- ja lisääntymisterveyspalveluihin ja -tietoihin. Äärimmäisissä tapauksissa he voivat joutua seksuaalisen hyväksikäytön, raiskauksen ja väkivallan kohteeksi. Näihin kokemuksiin liittyy alhainen itsetunto, masennus ja itsetuhoisuus sekä kodittomuus.⁸⁰ Sukupuoli-identiteetti on lähtökohtaisesti lapsen itsensä määriteltävissä, ja lapsen näkemykset omasta sukupuolestaan tulisi ottaa asianmukaisesti huomioon lapsen kehittyvät kyvyt huomioiden.⁸¹

3.4 Oikeus suojeluun ja erityiseen huolenpitoon

”Sopimusvaltiot sitoutuvat takaamaan lapselle hänen hyvinvoinnilleen välttämättömän suojelun ja huolenpidon ottaen huomioon hänen vanhempiansa, laillisten huoltajiensa tai muiden hänestä oikeudellisessa vastuussa olevien henkilöiden oikeudet ja velvollisuudet.” (LOS 3 artiklan 2 momentti)

⁷⁹ Kts. CRC/C/GC/12 kohdat 13, 15, 29 ja 30.

⁸⁰ Kts. CRC/C/GC/20, kohta 33.

⁸¹ Kts. LAPS/29/2021, s. 4.

Lapsen oikeuksien sopimuksen 3 artiklan 2 momentin mukaan lapsella on oikeus hänen hyvinvoinnilleen välttämättömään suojeluun ja huolenpitoon. Päävastuu huolenpidosta on lapsen huoltajilla, mutta sopimusvaltioiden tulee varmistaa tavoitteen toteutuminen lainsäädännössä ja hallinnossa. LOS:n lähtökohtana on, että lapsi on heikko ja haavoittuva ja häntä on tämän vuoksi erityisesti suojeltava. Tämän vuoksi sopimusvaltioille on säädetty lasten suojelemiseksi huomattavasti tiukempia velvollisuuksia kuin muissa ihmisoikeusasiakirjoissa.⁸² Sopimusvaltiot ovat velvoitettuja ryhtymään kaikkiin tarpeellisiin lainsäädäntö- ja hallintotoimiin, jotta lapsen hyvinvoinnille välttämätön suojelu ja huolenpito toteutuvat ottaen huomioon hänen vanhempiansa, huoltajiensa tai muiden hänestä oikeudellisessa vastuussa olevien henkilöiden oikeudet ja velvollisuudet.⁸³

Erityisellä suojelulla tarkoitetaan kaikenlaista lapsen suojaamista kaikenlaiselta häntä vahingoittavalta toiminnalta. Viranomaisilla on esimerkiksi velvollisuus suojata lasta hänen hyvinvointiaan vaarantavalta tiedolta ja aineistolta, kouluilla on korostunut velvollisuus huolehtia lasten henkisestä ja fyysisestä turvallisuudesta koulusta, sosiaalityöntekijöillä ja tuomioistuimilla on velvollisuus ottaa huomion suojelun tarve esimerkiksi huoltoa ja tapaamista koskevissa asioissa. Lapsen oikeuksien sopimus sisältää useita tarkempia määräyksiä lasten suojelemiseksi erityisiltä haittatekijöiltä, kuten esimerkiksi vanhempien väkivallalta ja vahingoittamiselta (19 artikla).⁸⁴ Artikla velvoittaa valtiot huolehtimaan siitä, että niillä on tehokkaat menetelmät, joiden avulla voidaan ennaltaehkäistä, tunnistaa, raportoida, käsitellä ja seurata riskitilanteita⁸⁵. Suomen kansallisessa lainsäädännössä lapsen oikeus suojeluun ja huolenpitoon on vahvasti säänneltyä perustuslaissa, lastensuojelulaissa, lapsenhuoltolaissa sekä rikoslaissa.

Lapsen suojelun tarve nousee usein esiin määriteltäessä lapsen itsemääräämisoikeuden ja osallisuus oikeuden laajuutta. Vaikka lapsi nähdään modernissa lapsioikeudessa tasa-arvoisena yhteiskunnan jäsenenä, on kiistatonta, että lasten valmiudet päättää itseensä liittyvistä asioista ovat hyvin yksilöllisiä. Tämän vuoksi alaikäisillä lapsilla ei ole oikeustoimikelpoisuutta, vaan heidän asioistaan päättävät hänen lailliset huoltajansa. Perusoikeuden rajaamisella on tarkoitus suojella lasta itseään vahingoittavilta päätöksiltä. Lapsen suojelu voidaan nähdä yhtenä perusteena translain ja LSV:n täysi-ikäisyysvaatimukselle.

⁸² Kts. *Hakalehto-Wainio* s. 2011, s.520.

⁸³ Kts. *Araneva* 2022, s. 21.

⁸⁴ Kts. *Hakalehto-Wainio* 2011, s. 521.

⁸⁵ Kts. esimerkiksi *Lapsi, perheväkivalta ja viranomaisten vastuu*. Oikeusasiamiehen erilliskertomus eduskunnalle 2006, jossa esitetään toimenpiteitä lasten turvallisuuden ja koskemattomuuden parantamiseksi.

Oikeudellisen sukupuolen vahvistamisen merkityksestä sukupuoliristiriitaa kokevien lasten ja nuorten hyvinvointiin on edelleen vähän tutkimustietoa. Pirkanmaan sairaanhoitopiirin antaman lausunnon mukaan merkittävä osa alaikäisenä sukupuoli-identiteettitutkimuksiin hakeutuvista kärsii niin merkittävistä vakavista psykiatrisista häiriöistä, että se heikentää heidän päätöksentekokykyään näin tärkeissä asioissa. Lisäksi nuorten kokonaisidentiteettikehitys on vielä niin kypsytymätön ja hajanainen, että on haastavaa päätellä, onko nuoren sukupuolikokemus aidosti omalähtöinen ja pysyvä.⁸⁶ Tämän valossa lapsen edun mukaista olisi säilyttää lainsäädännössä täysi-ikäisyyden vaatimus ja antaa nuorelle kasvurauhaa.

3.5 Oikeus parhaaseen mahdolliseen terveydentilaan ja syrjimättömyyteen

”Sopimusvaltiot tunnustavat, että lapsella on oikeus nauttia parhaasta mahdollisesta terveydentilasta sekä sairauksien hoitamiseen ja kuntoutukseen tarkoitetuista palveluista. Sopimusvaltiot pyrkivät varmistamaan, ettei yksikään lapsi joudu luopumaan oikeudestaan nauttia tällaisista terveyspalveluista.” (LOS 24 artiklan 1 momentti)

Juridisen sukupuolimerkinnän oikeellisuus on vahvasti sidoksissa henkilön hyvinvointiin. Tällä hetkellä translapset ja -nuoret voivat kokonaisuutena heikommin kuin cis-nuoret sekä kohtaavat merkittävästi enemmän kiusaamista ja syrjintää.⁸⁷ Lapsen oikeuksien komitea on yleiskommentissaan 15 todennut, että LOS:n 24 artiklaan sisältyy perinteisen terveydenhoidon lisäksi myös lasten oikeus kasvaa ja kehittyä täysimääräisesti omien mahdollisuuksien mukaan. Yhdessä 6 artiklan kanssa oikeus parhaaseen mahdolliseen terveydentilaan edellyttää valtioilta aktiivisia toimia, kuten YK:n lapsen oikeuksien komitea korostaa yleiskommentissaan.⁸⁸ Tämä pyritään takaamaan toteuttamalla lasten terveyden taustatekijöihin vaikuttavia ohjelmia. Maailman terveysjärjestön perussäännön (SopS 26/1948) mukaisessa lähestymistavassa kokonaisvaltaiseen terveyteen korostetaan tarvetta poistaa syrjäytymistä ja vähentää sosiaalisia eroja terveyden osalta. Esimerkiksi mielenterveyshoidon merkitystä korostetaan yhä voimakkaammin.⁸⁹

⁸⁶ Kts. *Pirkanmaan sairaanhoitopiiri* 2022, s. 1.

⁸⁷ Esimerkiksi Suomessa vuonna 2019 kouluterveyskyselyn tulokset osoittivat, että sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvilla nuorilla oli muihin nuoriin nähden huomattavasti enemmän terveyteen ja hyvinvointiin liittyviä haasteita. Kts. *Jokela ym.* 2020.

⁸⁸ Kts. CRC/C/GC/15, kohdat 10–11 ja 16–18.

⁸⁹ Kts. CRC/C/GC/15, s. 3–4.

Kaikkien lasten terveyteen vaikuttavien valtion ohjelmien tulisi perustua sukupuolten tasa-arvoon sovellettavaan laajaan lähestymistapaan, jolla taataan muun muassa nuorten täysimääräinen poliittinen osallistuminen, sosiaalinen voimaannuttaminen, yhtäläisten seksuaali- ja lisääntymisterveyteen liittyvien oikeuksien tunnustaminen, yhtäläinen tiedonsaanti sekä kaikkinaisen seksuaalisen ja sukupuoleen perustuvan väkivallan poistaminen. Jotta lasten oikeus terveyteen toteutuisi, toimenpiteitä tulisi kohdistaa epädullisessa asemassa oleviin lapsiin. Valtioiden tulisi tunnistaa vähintään kansallisella tasolla vaikuttavat tekijät, jotka tekevät lapsista haavoittuvia tai asettavat tietyt lapsiryhmät epädulliseen asemaan. Nämä tekijät tulee ottaa huomioon lasten terveyttä koskevia lakeja, määräyksiä, ohjelmia ja palveluita kehitettäessä ja pyrkiä oikeudenmukaisuuden varmistamiseen.⁹⁰

Ihmisten hyvinvointi on korostunut yhä useammassa soft law -instrumenteissa. Esimerkiksi YK:n ihmisoikeustoimijoiden vuonna 2017 antama lausuma sitoo juridisen sukupuolen vahvistamismenettelyt vahvasti hyvinvointiin ja kehitykseen ja korostaa sukupuolen ilmaisun tärkeyttä.⁹¹ YK:n SOGI-asiantuntijan⁹² mukaan juridisen sukupuolen vahvistaminen todennäköisesti auttaisi osaltaan parantamaan hyvinvoinnin edellytyksiä erityisesti syrjinnän, väkivallan ja kaltoinkohtelun osalta. Myös Euroopan komission LGBTIQ-strategiassa 2020–2025 juridista sukupuolen vahvistamista koskevat hyvät käytännöt nähdään osana yhdenvertaisemman yhteiskunnan rakentamista.⁹³ Mahdollisuus elää oman sukupuoli-identiteetin mukaisessa sukupuoleessa on jo itsessään hyvinvointia lisäävä tekijä, jonka lisäksi se voi auttaa parantamaan monien eri ihmisoikeuksien toteutumista. Lasten ja nuorten kannalta esimerkiksi oikeus parhaaseen mahdolliseen terveydentilaan sekä oikeus elämään ja kehittymiseen, ovat keskeisessä asemassa arvioitaessa juridisen sukupuolen vahvistamisen vaikutuksia hyvinvointiin.⁹⁴

Voidakseen toteuttaa täysimääräisesti kaikkien lasten oikeuden kokonaisvaltaiseen terveyteen sopimusvaltioiden on varmistettava, ettei lasten terveys vaarannu syrjinnän takia, joka on merkittävä haavoittuvuudelle altistava tekijä. Sukupuolisyrjinnällä on erityisen laaja-alaisia seurauksia muun muassa sukupuolistereotyyppioiden syntyyn. Sen arvioinnin ytimessä on eriarvoistavan kohtelun havaitseminen. Syrjintäkiellot ovat olennainen osa

⁹⁰ Kts. CRC/C/GC/15, s. 4–5.

⁹¹ Kts. *United Nations Human Rights Office of the High Commissioner* 16.5.2017.

⁹² SOGI-asiantuntija tarkoittaa seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuoli-identiteetin asiantuntijaa (Sexual Orientation and Gender Identity).

⁹³ Kts. *European Commission* 2020, kohta 3.3.

⁹⁴ Kts. *Koulu* 2022, s. 11.

ihmisoikeusinstrumentteja ja ne auttavat osaltaan turvaamaan niissä vahvistettujen oikeuksien yhdenvertaista toteutumista. Erityisesti lapsen oikeuksien kannalta on syytä nostaa esiin lapsen oikeuksien sopimuksen 2 artikla, joka kieltää syrjinnän lukuisin eri perustein, kuten lapsen tai hänen huoltajansa rotu, ihonväri, sukupuoli, kieli, uskonto yms. Lapsen oikeuksien komitea toteaa yleiskommentissaan nro 15 näihin lukeutuvan myös seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuoli-identiteetin. Komitea on kantanut huolta seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien nuorten kohtaamasta syrjinnästä ja painottanut, että kaikilla nuorilla on oikeus ruumiillisen ja psykologisen koskemattomuuden, sukupuoli-identiteetin ja kehittyvän itsenäisyyden kunnioittamiseen.⁹⁵

Syrjimättömyyttä punnitaan tyypillisesti muiden perus- ja ihmisoikeuksien yhteydessä. Syrjimättömyyttä tarkastelemalla luodaan katse tilanteisiin, joissa oikeudet toteutuvat epätasa-arvoisesti tai epäyhdenvertaisesti joko suoran syrjinnän tai tosiasiallisten, epäsuorasti syrjivien käytäntöjen vuoksi. Kun arvioidaan nimenomaisesti juridisen sukupuolen vahvistamista, syrjimättömyyden korostaminen luo katseen juridisen sukupuolen tosiasiallisiin vaikutuksiin ja konkreettiseen hyvinvointiin. Näin ollen on aiheellista kysyä, millaisiin eroavaisuuksiin lasten ja nuorten oikeuksien toteutumisessa esimerkiksi nykyisen lain mukainen ikäraja myötävaikuttaa ja missä määrin eroille on hyväksyttävä syy.⁹⁶

⁹⁵ Kts. CRC/C/GC/20, kohdat 33 ja 34.

⁹⁶ Kts. *Koulu* 2022, s. 12–13.

4 TÄYSI-IKÄISYYSVAATIMUKSEN PERUSTELUT

Laissa sukupuolen vahvistamisesta säilytettiin aiemman translain mukainen hakijan täysi-ikäisyysvaatimus. Toisin sanoen sukupuolen vahvistusta hakevan tulee edelleen olla vähintään 18-vuotias. Kumotun translain esitöissä täysi-ikäisyysvaatimusta perusteltiin hakijan tahdon vakauden varmistamisella. Hallituksen esityksessä 56/2001 vp todettiin, että nuoruusiässä sukupuoli-identiteetti saattaa muuttua äkillisestikin. Tuohon aikaan juridisen sukupuolen vahvistamisen toisena edellytyksenä oli sukupuolen muutokseen tähtäävät lääketieteelliset toimenpiteet. Translain valmistelun aikaan pysyvää transseksuaalisuutta ei ollut mahdollista diagnosoida lapsuusiässä, joten alaikäisille ei tehty sukupuoleen muutokseen tähtääviä lääketieteellisiä toimenpiteitä.⁹⁷ Näin ollen alaikäisille ei tämän myötä ollut mahdollista vahvistaa juridista sukupuoltakaan. Nykyisin sukupuolta vahvistavien hormonihoidojen aloittamiselle ei ole asetettu Suomessa tarkkaa ikärajaa, mutta leikkaushoitoja tehdään edelleen vain täysi-ikäisille⁹⁸. Uudessa laissa sukupuolen vahvistamisesta sukupuolen juridinen vahvistaminen on kuitenkin eriytetty lääketieteellisistä toimenpiteistä, joten lääketieteellisten hoitojen ikärajoilla ei ole asiassa enää merkitystä. Näin ollen translain aikaiset perustelut täysi-ikäisyysvaatimukselle ovat näiltä osin menettäneet merkityksensä. Sukupuolen vahvistamiselle asetettavaa ikärajaa on siten tarkasteltava ensisijaisesti lasten oikeuksien, erityisesti YK:n lasten oikeuksien sopimuksen sisältämien oikeuksien ja yleisperiaatteiden näkökulmasta.

Lain valmistelun aikana eduskunnan käsiteltäväksi jätettiin olennaisesti samaa asiakokonaisuutta koskeva kansalaisaloite ”Oikeus olla – kansalaisaloite oikeudenmukaisemman translain puolesta” (KAA 6/2021 vp). Kansalaisaloitteeseen sisältyi alaikäisten mahdollisuus hakea juridisen sukupuolen korjaamista. Lasten ja nuorten asema sukupuolen vahvistamista koskevissa kysymyksissä nousi esiin myös Sosiaali- ja terveysministeriön asettaman työryhmän työssä. Valmistelun yhteydessä tuotiin esiin useita hallitusohjelman mukaisen ikärajan asettamia haasteita lasten ja nuorten hyvinvoinnille. Näin ollen työryhmä katsoi tarpeelliseksi selvittää hankkeen vaikutuksia lapsiin ja nuoriin.⁹⁹ Työryhmä teetätti lapsivaikutusarvioinnin sukupuolen juridista vahvistamista koskevan sääntelyn vaikutuksista lasten ja nuorten perus- ja ihmisoikeuksien toteutumiseen. Lisäksi järjestettiin lausuntokierros, johon saatiin yhteensä 104 vastausta eri tahoilta niin julkiselta kuin yksityiseltä sektoriltakin kuin järjestöiltä. Hallituksen esityksessä arvioitiin täysi-

⁹⁷ Kts. HE 56/2001 vp, s. 13.

⁹⁸ Kts. *Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskus*: Alaikäisten tutkimukset ja hoito.

⁹⁹ Kts. *Transtyöryhmä 2020*.

ikäisyysvaatimuksen oikeasuhtaisuutta ja lainmukaisuutta, vaikka se olikin päättänyt säilyttää edellytyksen täysi-ikäisyydestä Marinin hallitusohjelman mukaisesti.

4.1 Lapsivaikutusten arviointi

Arvioinnin tarkoituksena oli selvittää, mitä konkreettisia vaikutuksia voimassa olevan lain ikärajalta on alaikäisten henkilöiden asemaan ja heidän perus- ja ihmisoikeuksien toteutumiseen. Lisäksi arvioinnissa tutkittiin minkälaisia vaatimuksia ihmis- ja perusoikeusvelvoitteet asettavat lasten ja nuorten asemaa koskevalle sääntelylle sukupuolen juridista vahvistamista koskevissa kysymyksissä, kun otetaan huomioon olemassa oleva tutkimusnäyttö sukupuoliristiriidan merkityksestä lapsille ja nuorille sekä sääntelyn suhde muuhun lainsäädäntöön. Tarkoituksena ei ollut tehdä ehdotuksia sukupuolen vahvistamisen sääntelemiseksi alaikäisten osalta, vaan se keskittyi yksinomaan lasten ja nuorten juridisen sukupuolen vahvista koskeviin taustakysymyksiin.¹⁰⁰

Tutkimuksen valossa sukupuolen kokemus ja sukupuoli-identiteetti alkavat muotoutumaan jo varsin pienillä lapsilla. Osa kokee jo alle kouluikäisenä, että heidän sukupuolensa ei vastaa heidän biologista sukupuoltaan, kun taas toisilla sukupuoliristiriidan kokemus alkaa vasta murrosiässä.¹⁰¹ Vuonna 2019 tehdyn kouluterveyskyselyn analyysissä ilmeni, että sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvilla nuorilla oli muihin nuoriin nähden huomattavasti enemmän terveyteen ja hyvinvointiin liittyviä haasteita, joihin puuttuminen edellyttää välittömiä toimia ja riittäviä resursseja.¹⁰² Psykologinen oireilu on sukupuoliristiriitaa kokevilla merkittävästi yleisempää kuin muilla ja yhtenä selittävänä tekijänä on todennäköisesti ympäristön luoma paine. Kiusaamisen ja yksinäisyyden kokemuksilla on olennainen merkitys lapsen ja nuoren hyvinvoinnille ja vertaissuhteille, harrastuksille, koulunkäynnille ja koulutukseen tai työhön hakeutumiselle.¹⁰³ Sukupuoliristiriidan kanssa eläminen voi vaikeuttaa myös nuoruusiän kehitysvaiheiden läpikäymistä ja koulutukseen tai työhön hakeutuessa. Koulun tekemän tutkimuksen valossa murrosiässä alkava tai silloin paheneva sukupuoliristiriita on usein pitkäkestoinen, joten murrosiän alun voidaan katsoa olevan merkittävä ikävaihe.¹⁰⁴ Tilanteissa, joissa translapset tai -nuoret saavat ympäristöltään tukea sosiaaliseen transitiioon ja oman sukupuoli-identiteettinsä mukaan elämiseen, he voivat

¹⁰⁰ Kts. *Koulu* 2022, s. 2–3.

¹⁰¹ *Ibid*, s. 24.

¹⁰² Kts. *Jokela* ym. 2020, s. 4.

¹⁰³ Kts. *European Commission: Legal gender recognition in the EU 2020*, s.61-63.

¹⁰⁴ Kts. *Koulu* 2022, s. 28.

pääsääntöisesti hyvin. Tämän perusteella nuorten pitäisi saada tukea sukupuoliristiriitansa kanssa mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. Kaikilla nuorilla sukupuoliristiriita ei kuitenkaan jatku aikuisuuteen asti.¹⁰⁵ Tutkijoiden mukaan on hyvin vaikeaa ennustaa, hälveneekö lapsuudessa alkanut sukupuoliristiriidan kokemus iän myötä. Kliinisessä työssä on nostettu esiin myös sukupuoliristiriidan suhde muihin mielenterveysoireisiin. Heidän huolenansa on, että sukupuoliristiriidan asianmukainen diagnosointi ja hoito on vaikeaa vakavien mielenterveysoireiden vuoksi.¹⁰⁶ Translasten mielenterveysongelmiin olisi siis syytä kiinnittää erityistä huomiota turvaamalla nuorten hoitoon pääsy.

Tutkimuksen perusteella on selvää, että sukupuoliristiriitaa kokevat lapset ja nuoret eroavat toisistaan monessa suhteessa, joten yksilötasolla on erittäin vaikeaa ennustaa erityisesti sukupuoliristiriidan pysyvyyttä, jota on aiemmassa lainsäädännössä pidetty merkityksellisenä seikkana juridisen sukupuolen vahvistamiselle. Sääntelyn hahmottelemisessa sekä sääntelyvaihtoehtojen kartoittamisessa on huomioitava monipuolisesti sääntelyn kohteena olevien lasten ja nuorten tilanteet siten, että lasten ja nuorten perus- ja ihmisoikeusvelvoitteet toteutuvat mahdollisimman täysimääräisesti.¹⁰⁷ Tieto juridisen sukupuolimerkinnän, sosiaalisen transition ja lääketieteellisen hoidon merkityksistä lapsille ja nuorille olisi jatkovalmistelun kannalta hyödyllistä.¹⁰⁸

Ehdotonta täysi-ikäisyyden ikäraja ei pidetty lapsen oikeuksien mukaisena. Sukupuoli-identiteetti ja sukupuoli-ilmaisu on olennainen osa yksilön autonomiaa ja yksityiselämän suojaa. Lainsäädännössä asetettu ikäraja vaikuttaa siis olennaisesti yksilön oikeuksiin ja velvollisuuksiin. Koulun mukaan jatkovalmistelussa tulisi punnita rinnakkain eri perus- ja ihmisoikeusvelvoitteita ja oikeushyviä. Lisäksi tulisi selvittää, millaiset mahdolliset sääntelymallit erityisesti ikärajan ja menettelyn osalta soveltuisivat parhaiten suomalaiseen oikeusjärjestykseen. Sääntelyä ei ole syytä suoraan kopioida toiselta valtiolta, mutta eri maissa omaksuttujen tai ehdotettujen sääntelymallien tarkastelu sekä erityisesti niiden taustalla vaikuttavat näkökohdat ovat huomionarvoisia.¹⁰⁹ Tutkimuksessa lapsen itsemääräämisoikeutta pidettiin merkityksellisenä perusoikeutena. Sitä kunnioittaakseen lainsäätäjän tulisi harkita juridisen sukupuolen vahvistamisen mahdollistamista alle 18-vuotiaille. Lain valmistelussa tulee määrittää ja perustella, minkä ikäistä lasta tai nuorta pidetään iän ja kehitystason

¹⁰⁵ Kts. *Koulu* 2022, s. 25.

¹⁰⁶ Kts. *Kaltiala-Heino ym.* 2015, s. 6.

¹⁰⁷ *Ibid.* s. 28.

¹⁰⁸ Kts. *Koulu* 2022, s. 28.

¹⁰⁹ Kts. *Koulu* 2022, s.

perusteella riittävän kypsänä hakemaan juridisen sukupuolen vahvistamista. Tämän lisäksi on syytä pohtia ratkaisua, jossa hakemukselle asetetaan lisäedellytyksiä hakijan aidon tahdon varmistamiseksi.¹¹⁰ Vaikka sukupuolen vahvistaminen on sinänsä teknisesti yksinkertainen asia, se kuitenkin kytkeytyy monella tapaa perus- ja ihmisoikeusnäkökohtiin ja lukemattomiin arkielämän tilanteisiin. Näiden rajapintojen selvittäminen edellyttää juridisen arvioinnin ja eri alojen tutkimustiedon lisäksi lasten ja nuorten itsensä perusteellista kuulemista.¹¹¹

4.2 Lausunnot

Täysi-ikäisyysvaatimusta vastaan

Translain uudistamista kannatettiin lähes kaikissa lausunnoissa ja sitä pidettiin oikeasuuntaisena¹¹². Esityksen mukainen laki vahvistaa sukupuolen juridista vahvistamista tarvitsevien ihmisten itsemääräämisoikeutta. Esityksen vakavana epäkohtana pidettiin kuitenkin sitä, että sukupuolen vahvistaminen olisi jatkossakin mahdollista vain täysi-ikäisille. Lausunnoissa toistuu havainto siitä, ettei valittua ratkaisua perustella tarpeeksi tai lainkaan esityksessä. Päinvastoin esitysluonnoksesta ja valmistelun yhteydessä toteutetusta selvityksestä käy ilmi, että kategorinen 18 vuoden ikäraja loukkaa lapsen oikeuksia, mikä on todettu myös esitysluonnoksessa. Esitetyssä muodossaan laki säilyttää nykyisen tilanteen, jossa alaikäinen voi kyllä korjata etunimensä sukupuoltaan vastaavaksi muttei oikeudellista sukupuolimerkintää. Käytännössä tämä tarkoittaa, että hänellä on koko nuoruusiän ajan sisäisesti ristiriitaiset henkilöasiakirjat, jotka paljastavat sellaisia henkilötietoja, jotka on muualla lainsäädännössä säädetty erityisesti salassa pidettäväksi, ja altistavat nuoren jatkuvasti väärinsukupuolittamiselle ja syrjinnälle. Myös riski mielenterveydellistä ongelmista kasvaa, kun nuori ei saa mahdollisuutta saada kokemalleen sukupuolelle virallista vahvistusta.¹¹³

Voimassa ollut translaki oli jo pitkään ollut vanhentunut ja se on loukannut perus- ja ihmisoikeuksia olennaisella tavalla. Myöskään sen täysi-ikäisyysedellytykselle antamat perustelut eivät enää ole perusoikeuksien rajoitusedellytysten mukaiset, sillä perusteet ovat osin vanhentuneet translain uudistuksen myötä. Ikärajalla ei enää saavuteta sille asetettuja päämääriä tahdon vakauden suojaamisesta.¹¹⁴ Juridisen sukupuolen vahvistamisen tulee

¹¹⁰ Kts. *Koulu* 2022, s. 38.

¹¹¹ *Ibid*, s. 37–38.

¹¹² Kts. esim. *Lapsiasiavaltuutettu* 2022, *Seta ry* 2022 ja *Unicef ry* 2022.

¹¹³ Kts. esim. *Suomen Psykologiliitto* 2022 ja *Trasek ry* 2022.

¹¹⁴ Kts. esim. *Seta ry* 2022.

perustua itsemääräämisoikeuteen ja prosessin tulee täyttää kansainväliset suositukset. Hallituksen esitysluonnoksessa on kattavasti eritelty aiemman translain ongelmia ja kiinnitetty huomiota lain ihmisoikeuksiin liittyviin puutteisiin, Suomen saamiin huomautuksiin sekä kansainväliseen kehitykseen sukupuolen juridisen vahvistamisen osalta. Esitysluonnoksessa on myös kiitettävästi tuotu esiin YK:n yleissopimusta lapsen oikeuksista sekä YK:n lapsen oikeuksien komitean sopimuksen tulkintaa ohjaavia yleiskommentteja. Siitäkin huolimatta esityksestä jää epäselväksi, miten ne ovat vaikuttaneet valittuun ratkaisuun. Esitysluonnoksen perusteluissa ei erityisemmin perustella, miksi siinä on omaksuttu vaatimus täysi-ikäisyydestä, vaikka samalla tunnustetaan, ettei ehdotonta ikärajaa sukupuolen oikeudelliselle vahvistamiselle voida pitää sopuoinnussa lapsen oikeuksien kanssa sekä todetaan, että ”ikärajaa on tarkasteltava ensisijaisesti lasten oikeuksien näkökulmasta”.¹¹⁵

Lapsiasiavaltuutetun toimiston lausunnossa painotetaan lapsen edun merkitystä valtion päätöksentekoa ohjaavana seikkana. Sen lisäksi, että lapsen etu on aineellinen oikeus ja tulkintaperiaate, sillä on myös prosessuaalinen ulottuvuus, joka edellyttää, että aina tehtäessä tiettyyn lapseen, tiettyyn lapsiryhmään tai yleisesti lapsiin vaikuttavia päätöksiä, päätöksenteossa on arvioitava päätöksen mahdollisia vaikutuksia (myönteisiä ja kielteisiä). Lisäksi päätöksen perusteluissa tulee tuoda ilmi, että lapsen etu on otettu nimenomaisesti huomioon. Toisin sanoen sopimusvaltioiden on selostettava, kuinka lapsen oikeutta saada etunsa ensisijaisesti huomioiduksi on kunnioitettu ja kerrottava, mitä on pidetty lapsen etuna. Valtioiden tulee selostaa, millä perusteilla sekä kuinka lapsen etua on punnittu suhteessa muihin seikkoihin riippumatta siitä, onko kyse laajoista politiikkakäytännöistä vai yksittäistapauksista. Valtioilla on siis velvollisuus varmistaa, että lainsäädännössä osoitetaan lapsen edun ensisijainen huomiointi. Lapsiasiavaltuutetun toimiston mukaan esitysluonnoksesta saa kuvan, että sen lapsivaikutukset on selvitetty lähinnä muodollisuutena. Valittu ratkaisumalli ei ole lapsen edun mukainen (kuten esitysluonnoksessa on todettu), joten hallituksen olisi pitänyt perustella valintansa osoittaakseen, että lapsen etu on otettu ensisijaisesti huomioon ratkaisun tuloksesta riippumatta.¹¹⁶

Lapsivaikutusarviointia pidettiin tarpeellisena ja hyvin toteutettuna. Sanna Koulun laatima selvitys kuvaa kattavasti sekä kansallista lainsäädäntöä että ihmisoikeusnormistoa alaikäisten aseman kannalta. Selvityksessä esitettyjä näkökohtia ei kuitenkaan erityisemmin huomioitu

¹¹⁵ Kts. *Lapsiasiavaltuutettu 2022*.

¹¹⁶ Kts. esim. *Ihmisoikeuskeskus 2022, Lapsiasiavaltuutettu 2022 ja Suomen Unicefry 2022*.

esitysluonnoksen perusteluissa taikka valitussa sääntelymallissa.¹¹⁷ Luonnoksessa ei myöskään missään kohtaa selkeästi todeta, ovatko täysi-ikäisyysvaatimuksen vaikutukset pääasiallisesti myönteisiä vai kielteisiä lapsen oikeuksille – vaikka lapsivaikutusarvioinnin tehtävänä on nimenomaisesti tunnistaa säätelyn myönteiset ja kielteiset vaikutukset lapsen eri oikeuksiin. Lainvalmistelussa mukana ollut arviointi- ja seurantatyöryhmä on tuonut esiin näitä vaikutuksia lausunnoissaan sekä osana työryhmätyöskentelyä. Hallitus ei kuitenkaan ole sisällyttänyt niitä tarvittavassa laajuudessa esitysluonnokseen.¹¹⁸

Useassa lausunnossa nostettiin esille, että täysi-ikäisyysvaatimus on ristiriidassa myös Suomen perustuslain kanssa¹¹⁹. Ikään perustuva kategorinen kieltä alaikäisten sukupuolen juridiselle vahvistamiselle jättää huomioimatta Suomen velvollisuuden taata lapsen oikeudet yhdenvertaisesti kaikille alaikäisille. Perustuslain 6 §:ssä säädetään, että ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä, eikä ketään saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan esimerkiksi sukupuolen tai iän perusteella. Esitysluonnoksessa jaetaan alaikäiset ja täysi-ikäiset ihmiset perusteettomasti eriarvoisiin asemiin. Perustuslain 6 §:ssä säädetään lisäksi, että lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä, ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti. Täysi-ikäisyyden edellyttäminen rikkoo myös näiltä osin alaikäisten translasten perustuslaillisia oikeuksia, kun heitä kohdellaan syrjivästi sekä muihin alaikäisiin cis-lapsiin että täysi-ikäisiin transhenkilöihin nähden.

Edellä mainittujen lisäksi vaatimus täysi-ikäisyydestä katsottiin olevan ristiriidassa kansainvälisten sopimusten kanssa, joita Suomi on sitoutunut noudattamaan.¹²⁰ Esimerkiksi YK:n lasten oikeuksien komitea on 6.12.2016 annetussa kommentissaan lasten oikeuksien toteutumisesta (CRC/C/GC/20, kohta 34) todennut, että kaikilla nuorilla on oikeus sukupuoli-identiteetin turvaamiseen ja vaatii jäsenvaltioita kumoamaan kaikki lait, jotka jollain tavoin syrjivät henkilöitä sukupuoli-identiteetin perusteella. YK:n ihmisoikeuskomitea on keväällä 2021 julkaisemassaan suosituksessa esittänyt huolensa Suomelle muun muassa siitä, että transsukupuoliset lapset eivät pysty laillisesti vahvistamaan sukupuoltaan¹²¹. Lausunnoissa nostettiin esiin myös lukuisia muita kansainvälisten toimijoiden tekemiä tutkimuksia ja kannanottoja liittyen translasten ja -nuorten kokemukseen sukupuolestaan sekä siihen, miten se vaikuttaa heidän mielenterveyteensä. Esimerkiksi kansainvälisen transterveyden

¹¹⁷ Kts. *Lapsiasiavaltuutettu* 2022, s. 2.

¹¹⁸ Kts. *Suomen Unicefry* 2022, s. 2.

¹¹⁹ Kts. esimerkiksi *Trans ry* 2022.

¹²⁰ Kts. esim. *Ihmisoikeuskeskus* 2022, *Lapsiasiavaltuutettu* 2022, *Seta ry* 2022 ja *Trasek ry* 2022.

¹²¹ Kts. CCPR/C/FIN/CO/7.

asiantuntijajärjestö Wpathin tutkimusten mukaan sukupuolen juridinen vahvistaminen alaikäisillä ehkäisee myös itsemurhia ja itsensä vahingoittamista. Varsinkin transnuorten ajatukset itsensä vahingoittamisesta tai itsemurhasta ovat hälyttävän korkeat. Silloin kun lapsi tai nuori saa elää omaksi koetussaan sukupuolella ja tulee siinä kohdatuksi, ei hyvinvointieroja tutkimusten mukaan juuri esiinny.¹²² Lausunnoissa vaaditaan lähes yksimielisesti, että laki on jatkovalmistelussa saatava kansainvälisten tahojen säädösten ja suositusten mukaiseksi, YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen artiklat turvaavalla tavalla.

Täysi-ikäisyysvaatimuksen puolesta

Täysi-ikäisyysvaatimusta kannatettiin vain kahdessa lausunnossa¹²³. Suomen kristillisen lääkäriseuran mukaan on perustelua, että täysi-ikäisyyden vaatimus sekä velvoite lääketieteelliseen arvioon säilytetään lainsäädännössä. Lääkäriseuran mukaan juuri täysi-ikäisyyden saavuttaneet ovat vielä puberteettiin liittyvän identiteetin etsimisen vaiheessa, jonka kehitys jatkuu vielä useita vuosia. Erityisesti yksilötasolla on hyvin vaikea ennustaa sukupuoliristiriidan kehitystä, mikä käy ilmi myös lainvalmistelun taustamateriaaleista.¹²⁴

Pirkanmaan sairaanhoitopiirin nuorisopsykiatrian lausunnossa korostetaan myös nuorten identiteettikehityksen keskeneräisyyttä. Ikärajan säilyttämistä perusteltiin sillä, että nuoruusikäisten transsukupuolisuuden kokemus näyttää tähänastisen tutkimustiedon valossa olevan pysyvä ainoastaan niissä tapauksissa, joissa identiteettikokemus vastakkaiseen sukupuoleen on selkeästi alkanut jo lapsuudessa ja vahvistunut puberteetissa. Puberteetissa ja sen jälkeen ilmaantuneen biologisesta sukupuolesta poikkeavan sukupuoli-identiteettikokemuksen pysyvyydestä ei ole minkäänlaista tutkimustietoa kuten ei optimaalisista hoitovaihtoehdoistakaan. Lisäksi merkittävä osa alaikäisenä sukupuoli-identiteettitutkimuksiin hakeutuvista kärsii niin merkittävistä vakavista psykiatrisista häiriöistä, että se heikentää heidän päätöksentekokykyään näin merkittävässä asioissa. Nuoren kokonaisidentiteettikehitys on vielä niin kypsyvätön ja hajanainen, ettei tuossa vaiheessa voida päätellä mitään aidosti omalähtöisestä, pysyvästä identiteetistä. Näissä tilanteissa ei ole tarkoituksenmukaista mahdollistaa sukupuolen vahvistamista uudella tavalla vaan antaa nuorelle rauha kasvaa ja kehittyä. Sukupuolen vahvistaminen ei olisi nuoruusiän aikana vakiintuneen identiteetinmuodostuksen vaatima vahvistus vaan kehitystä suuntaava

¹²² Kts. *Seta ry* 2022.

¹²³ Kts. *Pirkanmaan sairaanhoitopiiri 2022 ja Suomen Kristillinen Lääkäriseura 2022*.

¹²⁴ Kts. *Suomen Kristillinen Lääkäriseura 2022*, s. 1–2.

interventio.¹²⁵ Ikärajan asettaminen suojaa lasta ja nuorta harkitsemattomilta päätöksiltä, jotka voivat vaikeuttaa entisestään hankalaa ikävaihetta. Mikäli nuorelle annetaan mahdollisuus juridisen sukupuolen vaihdokseen, mutta hän myöhemmin toteaa tämän olleen ohimenevä itsensä etsimiseen kuulunut vaihe, voi uusi transitio koitua nuorelle raskaaksi. Näin ollen nuoren suojaamiseksi ja hankalien ikävaiheiden rauhoittamiseksi ikäraja vaikuttaisi perustellulta vaihtoehdolta.

Lausunnoissa annettiin myös neutraalimpia kannanottoja, joissa edellytettiin lisäselvityksiä ja tutkimuksia, jotta täysi-ikäisyysvaatimuksen tai sen poistamisen tarkoituksenmukaisuus voitaisiin selvittää. Useat lausunnon antaneista kannattivat esityksessä esiintuotua punnintaa lasten oikeuksista ja yleisperiaatteista sekä selvitystä siitä, miten mahdolliset sääntelymallit parhaiten toteuttaisivat lapsen oikeuksia ja tukisivat lapsen hyvinvointia¹²⁶. Alaikäisten lasten kohdalla on huomioitava lapsen ja nuoren identiteettikehityksen keskeneräisyys ja siihen liittyvät erityiskysymykset.¹²⁷ Suomen Psykiatriyhdistys suosittelikin lausunnossaan alaikäisten suhteen erillistä lausuntoa niiden yliopistoklinikoiden nuorisopsykiatrian vastuualueelta, jotka ovat erityisesti perehtyneet näiden tutkimusten ja hoitojen toteuttamiseen.

HUS naistentautien lausunto nosti esille esityksen epäkohdan liittyen terveydenhuollon resursseihin. Hallituksen esityksessä nimittäin mainitaan, että juridisen ja lääketieteellisen prosessin erottaminen saattaisi säästää terveydenhuollon resursseja, jos osa transsukupuolisista henkilöistä toivoisi vain juridista sukupuolen korjausta lääketieteellisten hoitojen sijaan. Alaikäisten kohdalla asiasta ainoastaan todetaan, ettei ole näyttöä siitä, että tämä vähentäisi lääketieteellisen hoidon tarvetta. Kansallisista ja kansainvälisistä tutkimuksista käy kuitenkin ilmi, että erityisesti nuorten potilaiden määrät kasvavat jatkuvasti maailmalla ja Suomessa.¹²⁸ Näin ollen edellä mainitun mukaan täysi-ikäisyysvaatimuksen muuttaminen voisi mahdollisesti myös säästää terveydenhuollon resursseja, jos oletetaan että tietty osa nuoristakin toivoisi lääketieteellisten hoitojen sijaan vain juridista sukupuolen korjausta. On siis perusteltua selvittää ja harkita mahdollisuutta sukupuolen juridiseen vahvistamiseen irrallisena lääketieteellisistä tutkimuksista ja hoidoista myös alaikäisten osalta.

TYKS naistentautien osasto huomautti lisäksi, että naistentautien ja synnytysten alalla esimerkiksi raskauden ehkäisyyn ja raskauden keskeyttämisen suhteen alle 18-vuotiaita

¹²⁵ Kts. *Pirkanmaan sairaanhoitopiiri* 2022, s. 1.

¹²⁶ Kts. esimerkiksi *Oikeusministeriö* 2022, *Essote* 2022, *HUS Naistentaudit ja synnytykset* 2022, *TYKS Naistentaudit ja synnytykset* sekä *Kirkkohallitus* 2022.

¹²⁷ Kts. *Suomen Psykiatriyhdistys* 2022.

¹²⁸ Kts. esim. *Kaltiala ym.* 2023 ja *Scheim ym.* 2020.

pidetään kykenevinä tekemään päätökset itsenäisesti. Tämän vuoksi esitysluonnosta ja sen perusteluja pidettiin puutteellisena täysi-ikäisyysvaatimuksen osalta ja ikärajan perusteellista selvittämistä sekä jatkotoimia kannatettiin asian suhteen.¹²⁹ Useissa lausunnoissa nousi lisäksi erikseen mainittu lasten ja nuorten henkilökohtainen kuuleminen esityksessä tehdyn selvityksen lisäksi. Muun muassa Kirkkohallitus piti tärkeänä, että lain uudistamisen yhteydessä kuullaan monipuolisella tavalla heitä, joita asia koskee henkilökohtaisesti. Essote puolestaan korosti, että sosiaali- ja terveystalvelujen kannalta lasten ja nuorten kokonaisvaltaisesta hyvinvoinnista huolehtiminen vaatii, ettei alaikäisten tilannetta jätetä huomioimatta lakiluonnoksen yhteydessä.

Yhteenvetona lausunnoista voidaan todeta, ettei täysi-ikäisyysvaatimus vastaa lapsen etua eikä se ole lapsen oikeuksien mukainen. Valittu sääntelymalli ei ole sopuoinnussa teetetyn selvityksen tai perustuslain syrjimättömyyskiellon kanssa. Hallitus jätti täysi-ikäisyysvaatimuksen muuttamisen selvittämisen ja arvioinnin jatkovalmisteluun, mitä pidettiin valitettavana. Erityisen huolissaan lausunnoissa oltiin lakiehdotuksen vaikutuksista lapsiin ja nuoriin. Lausunnoissa korostettiin translasten ja -nuorten haavoittuvaa asemaa ja täysi-ikäisyysvaatimuksen katsottiin vaikuttavan merkittäväällä tavalla heidän mielenterveyteensä. Monissa lausunnoissa nostettiin esiin, ettei sukupuolen juridinen vahvistaminen ole peruuttamaton toimi ja sukupuoli voidaan tarvittaessa vahvistaa uudestaan. Muiden maiden kokemukset ja tutkimustieto koettiin tarpeelliseksi selvittää tässä yhteydessä.¹³⁰ Toisaalta lapsella on myös oikeus erityiseen suojeluun ja hänelle tulee turvata rauha kasvaa ja kehittyä.¹³¹ Lapsen suojelu näyttäytyy tässä asiassa olevan ristiriidassa lapsen itsemääräämisoikeuden kanssa. Näin ollen lain valmistelussa olisi tullut tehdä huolellista perusoikeuspunnintaa ja selvittää, minkälainen ratkaisumalli tukee parhaiten lasten ja nuorten kehitystä ja toteuttaa heidän oikeuksiaan.

4.3 Lasten ja nuorten kuuleminen

Lausuntokierroksen aikana kuultiin lapsia ja nuoria hallituksen esitysluonnoksen vaikutusarvioinnin tueksi. Kyselyn tarkoituksena oli selvittää, mitä konkreettisia vaikutuksia translain mukaisella ikärajalta ja lakiehdotuksen toteutumisella on heidän elämäänsä. Kuuleminen toteutettiin 12–18-vuotiaille nuorille kohdennettuna verkkokyselynä. Lisäksi

¹²⁹ Kts. *Turun yliopistollinen sairaala TYKS* 2022.

¹³⁰ Kts. *Sosiaali- ja terveystalveluministeriö* 2022, s. 2–3.

¹³¹ Kts. *Pirkanmaan sairaanhoitopiiri* 2022, s. 1.

nuoremmille lapsille toteutettiin kaksi Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskuksen vapaaehtoisten kanssa suunniteltuja ja ohjattuja työpajoja. Kyselyyn osallistui yhteensä 155 nuorta, joista 151 oli valideja vastauksia.¹³²

Nuorille tehdyn kyselyn vastauksista kävi ilmi, että noin puolet vastaajista kokivat, että sukupuolimerkinnän virheellisyys vaikutti heidän elämäänsä melko paljon tai todella paljon. Vähän tai jonkin verran asia vaikutti noin 35,8 % vastaajista elämään. Vain 6 % kaikista vastaajista koki, ettei virheellisyys vaikuta heidän elämäänsä lainkaan tai juurikaan. Sukupuoleltaan binääreillä nuorilla näkyi selkeämmin väärän sukupuolen merkitys. Vastaajilla oli mahdollisuus kertoa omin sanoin, miten sukupuolimerkintä heidän elämässään näkyi. Osa-alueet, joissa vaikutuksia koettiin tai pelättiin eniten, liittyivät muiden suhtautumiseen sukupuolimerkintään. Näissä nousivat esiin oman sukupuoli-identiteetin sivuuttaminen tai kohdattu syrjintä sukupuolimerkinnän perusteella ja jatkuva paljastumisen pelko sekä henkilöllisyyspaperien käyttö henkilöllisyyttä tai ikää todistaessa. Moni nuori kuvaili vahvoja ahdistuksen ja pelon tunteita sukupuolimerkinnän johdosta. Nuoret kertoivat usein tilanteista, joissa juridinen sukupuolimerkintä tulee sosiaalisen transition esteeksi ja ”paljastaa” transtaustan. Siksi juridinen sukupuolimerkintä koetaan merkittäväksi osaksi sosiaalista transitiota.¹³³

Selkeä enemmistö (77,6 %) kaikista vastaajista olisivat vahvistaneet juridisen sukupuolensa jo alaikäisenä, jos se olisi mahdollista. Vastauksestaan ei ollut varma 17,1 % vastaajista. Nuoret saivat esittää myös näkemyksensä siitä, minkä ikäisille juridisen sukupuolen vahvistaminen tulisi mahdollistaa. Suurin osa vastauksista sijoittui 13–16 ikävuoden välille. Vastauksissa nousi esiin vanhemman suostumus, joka koettiin olennaiseksi osaksi menettelyä.¹³⁴

Nuoremmille, 6–11-vuotiaille lapsille järjestettiin kaksi työpajaa. Työpajoissa noudatettiin turvallisen tilan sääntöjä ja lapsille korostettiin mahdollisuutta jättää työpaja kesken missä vaiheessa tahansa. Lasten näkemyksiä kuultiin saduttamisen keinoin. Lapset tunsivat suurta myötätuntoa väärillä sukupuolimerkinnöillä kulkevia eläimiä kohtaan. He ymmärsivät suden pahan mielen väärän merkinnän johdosta ja näkivät myös mahdollisia käytännön vaikutuksia. Lapset kokivat nimen erittäin merkittäväksi sosiaalisen transition osalta. Heillä oli myös vahva luottamus vanhempiin tilanteen korjaamisessa sekä siihen, että asiat olisivat välittömästi

¹³² Kts. HE 189/2022 vp, kohta 4.2.4.

¹³³ Ibid.

¹³⁴ Ibid.

korjattavissa.¹³⁵

Tässä kyselyssä keskityttiin ainoastaan ikärajan aiheuttamiin vaikutuksiin nuorten elämässä. Samassa yhteydessä olisi ollut mielekästä tutkia, millaisia vaikutuksia nuoret ja mahdollisesti myös heidän vanhempansa arvioisivat kokevansa, jos juridisen sukupuolen vahvistaminen mahdollistettaisiin alaikäisille. On selvää, että ikärajalta pyritään suojaamaan alaikäisiä juridisen sukupuolen vahvistamisen ja siihen liittyvän menettelyn haitallisilta vaikutuksilta. Tehdyn kyselyn tuloksista käy kuitenkin ilmi, kuinka merkittäväksi nuoret kokevat juridisen sukupuolimerkinnän oikeellisuuden. Väärä sukupuolimerkintä aiheuttaa häpeää ja pelkoa ja se altistaa kiusaamiselle sekä syrjinnälle. Viimeaikainen tutkimustieto puhuu vahvasti sen puolesta, että juridisen sukupuolen vahvistaminen helpottaisi alaikäisen nuoren sosiaalista transitiota muutenkin haastavassa elämänvaiheessa. Tutkimusten mukaan sosiaalisen transition läpikäyneillä transsukupuolisilla nuorilla, joita tuetaan sukupuoli-identiteetissään, ei ole cis-nuoriin verrattuna tavanomaista enempää masennusta tai ahdistusta.¹³⁶ Heillä on huomattavasti vähemmän psykologisia häiriöitä, kuin niillä, jotka eivät ole käyneet läpi sosiaalista transitiota ja elävät sukupuolidysforian kanssa syntymässä määritellyssä sukupuolestaan¹³⁷. Nämä seikat puoltavat vahvasti siihen suuntaan, että ehdoton täysi-ikäisyyden ikäraja tulisi poistaa juridisen sukupuolen vahvistamisesta.

4.4 Hallituksen perustelut

Laki sukupuolen vahvistamisesta oli osa pääministeri Sanna Marinin hallituksen ohjelman tavoitetta vahvistaa yhteiskunnan eheyttä. Lain tarkoituksena on vahvistaa henkilön itsemääräämisoikeutta. Sukupuolen voi hakemuksesta korjata täysi-ikäinen henkilö, joka esittää perustellun selvityksen siitä, että hän pysyvästi kokee kuuluvansa korjattavaan sukupuoleen.¹³⁸ Itsemääräämisoikeutta kunnioittava laki sukupuolen vahvistamisesta on myös listattu toimenpiteenä hallituksen tasa-arvo-ohjelmassa 2020–2023.¹³⁹

Translain muutostarpeita on aiemminkin arvioitu sosiaali- ja terveysministeriön syyskuussa 2013 asettamassa transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta annetun lain uudistamisen työryhmässä. Työryhmän tehtävänä oli laatia tarvittavat ehdotukset lisääntymiskyvyttömyysvaatimusta ja naimattomuusvaatimusta koskien sekä muut mahdolliset

¹³⁵ Kts. HE 189/2022 vp, kohta 4.2.4.

¹³⁶ Kts. *Durwood ym* 2016, HE 189/2022, *Kaltiala ym.* 2023, *Olson ym.* 2016 ja *Restar ym* 2020.

¹³⁷ Kts. *Olson ym.* 2016.

¹³⁸ Kts. *Valtioneuvosto* 2019, s.89.

¹³⁹ Kts. *Sosiaali- ja terveysministeriö* 2020, s. 42–46.

translain muutostarpeet. Lakimuutoksesta järjestettiin lausuntokierros, jossa lähes puolet lausunnon antaneista kannatti luopumista täysi-ikäisyyshedellytyksestä. Asiaa kannattivat muun muassa ihmisoikeusjärjestöt. Lapsiasiavaltuutetun näkemyksen mukaan ikärajan alentamisen tai poistamisen tarve tulisi arvioida ja siitä seuraavat vaikutukset selvittää huolellisesti ennen lakimuutokseen ryhtymistä. Hän piti myös tärkeänä, että lakiesitykseen lisätään lapsivaikutusten arviointi. Työryhmän toukokuussa 2015 julkaistussa loppuraportissa todettiin, että vaatimusta täysi-ikäisyydestä juridisen sukupuolen vahvistamisen edellytyksenä olisi perusteltua tarkastella ja tulisi arvioida, miten sukupuolensa vahvistaneiden henkilöiden vanhemmuudesta säädetään. Työryhmä katsoi, ettei alaikäisten henkilöiden kohdalla kysymystä sukupuolen vahvistamisesta voi perustella ainoastaan itsemääräämisoikeudella, sillä alaikäinen ei välttämättä ole vielä henkisesti riittävän kypsä yksin päättämään näin merkittävästä asiasta.¹⁴⁰

Vuonna 2017 eduskunnan oikeusasiamiehen asettama ihmisoikeusvaltuuskunta vaati hallitusta ryhtymään translain pikaiseen uudistamiseen. Valtuuskunnan mukaan säädösvalmistelussa tulisi selvittää täysi-ikäisyyden kriteeriä ja harkita sen poistamista juridisen sukupuolen vahvistamisessa ottaen huomioon lapsen ikä, kehitystaso ja lapsen etu.¹⁴¹ Eduskunnan apulaisoikeusasiamies yhtyi tähän kannanottoon vuonna 2018 ratkaisussaan¹⁴². Myös Lapsiasiavaltuutettu, Väestöliitto ry, Sateenkaariperheet ry, Lastensuojelun keskusliitto ja Mannerheimin Lastensuojeluliitto totesivat yhteisessä kirjoituksessaan vuonna 2019, että translakia uudistettaessa on välttämätöntä arvioida, miten lainsäädännöllä voidaan tukea ja turvata sukupuolivähemmistöihin kuuluvia lapsia ja nuoria.¹⁴³

YK:n lapsen oikeuksien komitea on yleiskommentissaan nro 20 korostanut valtioiden velvollisuutta kunnioittaa nuorten fyysistä ja psykologista koskemattomuutta, sukupuoli-identiteettiä ja autonomiaa. Yleiskommentin mukaan seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat nuoret kohtaavat yleisesti vainoa, hyväksikäyttöä, väkivaltaa, syrjintää ja kiusaamista. Heillä on suuri riski jäädä vaille perheen ja yhteiskunnan tukea tai pääsyä seksuaali- ja lisääntymisterveyspalveluihin ja -tietoihin. Näihin kokemuksiin liittyy yleisesti alhainen itsetunto, muita korkeampi masentuneisuus ja itsetuhoisuus. Vuonna 2018 YK:n seksuaali- ja sukupuolivähemmistöasioiden riippumaton asiantuntija Victor Madrigal-Borloz totesi raportissaan järjestön yleiskokoukselle, että se, ettei lapsilla ole mahdollisuutta saada

¹⁴⁰ Kts. *Sosiaali- ja terveysministeriö* 2015.

¹⁴¹ Kts. HE 189/2022 vp, kohta 1.1.

¹⁴² Kts. EOAK/2842/2017.

¹⁴³ Kts. *Lapsiasiavaltuutettu ym.* 2019.

oikeudellisen sukupuolensa vahvistamista lisää syrjinnän, hyväksikäytön, väkivallan ja vainon uhkaa. Myös Euroopan neuvoston ihmisoikeusvaltuutettu Niels Muižnieksin on todennut oikeudellisen sukupuolen vahvistamisen mahdollisuuden epäämisen alaikäisten lasten ulottuvilta olevan este sukupuolivähemmistöihin kuuluvien lasten itsemääräämisoikeuden toteutumiselle. Lapsen oikeuksien komitea ei kuitenkaan ole tulkintakäytännössään käsitellyt lapsen oikeutta sukupuolensa vaihtamiseen. Aiheesta ei ole kansainvälisten perus- ja ihmisoikeustoimijoiden tulkintakäytäntöä eikä Euroopan ihmisoikeustuomioistuinkaan ole ratkaisukäytännössään arvioinut sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen käytäntöjä alaikäisten näkökulmasta.¹⁴⁴

Lapsen sukupuoli-identiteetti on lähtökohtaisesti lapsen itsensä määriteltävissä hänen ikänsä ja kehitystasonsa huomioon ottaen. Sukupuoliristiriidan kokemus voi alkaa hyvinkin nuorena ja vaikka se ei aina olisi pysyvä, voi sen kanssa eläminen heikentää yksilön hyvinvointia ja altistaa syrjinnälle. Tämän valossa ehdottoman ikärajan asettamista sukupuolen oikeudelliselle vahvistamiselle ei voida pitää sopusoinnussa lapsen oikeuksien kanssa. Hallituksen esityksen mukaan sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen merkityksestä lasten ja nuorten hyvinvoinnille ei kuitenkaan ole tutkittua tietoa. Tämä ei kuitenkaan pidä täysin paikkansa. Tutkimusta nimenomaisesti juridisen sukupuolen vahvistamisen merkityksestä on vielä niukasti, sillä suuressa osassa kansainvälisiä tutkimuksia tutkimuksen kohteena ovat pääasiallisesti lääketieteelliset hoidot¹⁴⁵. Kuitenkin esimerkiksi monissa amerikkalaisissa tutkimuksissa on todettu, että juridinen sukupuolen vahvistaminen on yhteydessä merkittävästi alhaisempiin tuloksiin masennuksesta, ahdistuksesta ja sukupuolisyrynnästä¹⁴⁶. Joka tapauksessa sukupuoli-identiteetin variaatioiden suhteesta nuoruusiän mielenterveyteen ja kehityksen eri osa-alueiden kehitystehtävien etenemiseen tarvitaan lisää tutkimustietoa. Myös sosiaalisen median vaikutuksista nuorten sukupuoli-identiteetin ja mielenterveyden yhteyksien kehitykseen olisi syytä paneutua.

Hallituksen esityksen mukaan tutkimus osoittaa, että mahdollinen transitio takaisin aiempaan sukupuolirooliin saattaa muodostua lapselle raskaaksi.¹⁴⁷ Esityksessä ei kuitenkaan käsitellä sitä, kuinka yleistä sukupuolen vaihtaminen takaisin aiempaan sukupuoleen on. Tällaisen tilaston esille tuominen olisi oleellista erityisesti, kun kyseinen väittämä on käytännössä ainoa hallituksen esityksessä esille nostettu negatiivinen seuraus juridisen sukupuolen vahvistamisen

¹⁴⁴ Kts. HE 189/2022 vp, kohta 2.3.2.

¹⁴⁵ Kts. esimerkiksi *Arnold* 2023.

¹⁴⁶ Kts. esimerkiksi *Olson* 2016 ja *Restar* 2020.

¹⁴⁷ Kts. HE 189/2022 vp, kohta 2.3.2.

ikärajan muuttamisesta. Hallituksen esityksen mukaan juridisen sukupuolen vahvistamisen edellytykset ja menettelyt alaikäisten osalta edellyttäisivät lasten oikeuksien ja yleisperiaatteiden huolellista punnintaa. Lisäksi tulisi selvittää, miten mahdolliset sääntelymallit, kuten erilaiset ikärajat ja lapsen etua turvaavat menettelylliset takeet parhaiten ja mahdollisimman täysimääräisesti toteuttaisivat lapsen oikeuksia ja tukisivat lapsen hyvinvointia eri tilanteissa.¹⁴⁸

Vaikka hallituksen teettämät selvitykset ja lausunnot, kansainvälinen käytäntö ja kansainvälisten toimijoiden antamat suositukset puoltavat vahvasti ehdottoman ikärajan poistamista juridisen sukupuolen vahvistamisesta, hallitus säilytti aiemman oikeustilan, eikä poistanut täysi-ikäisyysvaatimusta. Hallitus ei tosiasiallisesti ollut edes harkinnut ikärajan poistamista tämän lakimuutoksen yhteydessä. Ratkaisua perusteltiin sillä, että vaatimuksesta on sovittu hallitusohjelmassa. Päätöksen on katsottu olevan viime kädessä yhteiskunnallinen arvovalinta, jonka tekeminen on lainsäätäjän harkintarajojen sisällä.¹⁴⁹ Tämä ei silti poista velvollisuutta perustella valittua ratkaisumallia, kun kyseessä on lapsen etuun vaikuttava rajoitus. Aina, kun lainsäätäjät käsittelee lapsen etuun vaikuttavaa lainsäädännöllistä tai hallinnollista seikkaa, tulisi sen perustella, kuinka lapsen oikeuksia on kunnioitettu tehdyssä päätöksessä, eli mitä on pidetty lapsen etuna ja miten sitä on punnittu suhteessa muihin seikkoihin.¹⁵⁰ Tällaista perustelua ei ole tehty, joten Suomen voidaan katsoa toimineen lapsen oikeuksien sopimuksen velvoitteiden vastaisesti sääätessä täysi-ikäisyysvaatimuksesta laissa sukupuolen vahvistamisesta. Tämän myötä myös laaja selvitys alaikäisten asemasta vaikuttaa lähinnä muodolliselta seikalta, jolla ei ole todellisuudessa ollut mitään merkitystä. Alaikäiset translapset ja -nuoret ovat edelleen asemassa, jossa heidän perus- ja ihmisoikeutensa on perustelematta ohitettu.

¹⁴⁸ Kts. HE 189/2022 vp, kohta 2.3.2.

¹⁴⁹ Kts. HE 189/2022 vp, kohta 6.

¹⁵⁰ Kts. CRC/C/GC/14, Johdanto.

5 VAIHTOEHTOISIA SÄÄNTELYMALLEJA

Translainsäädännön uudistamisen valmistelutyöryhmä esitti vuoden 2020 raportissaan vaihtoehtoisia malleja sukupuolen vahvistamista koskevaksi sääntelyksi. Vaikka hallituksen esityksen valmisteluun ei kuulunut tehdä ehdotuksia sukupuolen vahvistamisen sääntelemiseksi alaikäisten osalta, työryhmä esitti yhtensä sääntelyvaihtoehtona, että jatkotyöskentelyssä voitaisiin harkita juridisen sukupuolen vahvistamisen ikärajan asettamista 15 vuoteen.¹⁵¹ Selvityksen mukaan ehdottoman ikärajan asettamisen sijaan olisi tarpeellista punnita lapsen eri perus- ja ihmisoikeuksia sekä sitä, miten mahdolliset sääntelymallit parhaiten toteuttaisivat lapsen oikeuksia ja tukisivat lapsen hyvinvointia. Lisäksi tulisi arvioida, millainen sääntelymalli erityisesti ikärajan ja menettelyn suhteen soveltuisi parhaimmin suomalaiseen oikeusjärjestykseen. Punninnassa tulisi ottaa huomioon lasten ja nuorten erilaisuus; sääntelyn soveltamisalan tulisi kattaa erilaisia tilanteita liittyen lapsen ikään, koetun sukupuoliristiriidan voimakkuuteen, alkuaikoihin ja jatkuvuuteen, ympäristön tukeen tai sen puutteeseen sekä sosiaalisen transition mahdollisuuteen.¹⁵² Lisäksi jatkoselvityksessä tulisi arvioida, miten lasta voidaan suojella haitallisilta päätöksiltä, samalla mahdollistaen tämän itsemääräämisoikeuden toteutumisen tuetusti, jotta lapsen oikeudet toteutuisivat mahdollisimman täysimääräisesti.

5.1 Erilaiset ikärajat

Itsemääräämisoikeutta korostavissa sääntelymalleissa on tyypillisesti säädetty ikäraja, jonka saavutettuaan henkilö voi hakea itsenäisesti sukupuolen vahvistamista ilman lisäedellytyksiä. Tällöin ikäraja asetetaan alemmaksi kuin täysi-ikäisyyden raja; esimerkiksi Norjassa 16 vuotta täyttänyt henkilö voi hakea itsenäisesti sukupuolensa vahvistamista samoin edellytyksin kuin täysi-ikäinen.¹⁵³ Tällaisessa menettelyssä alaikäisen oikeusasema rinnastuu täysin tai lähes täysin aikuisen oikeusasemaan. Se on siten yhdenvertaisuuden ja syrjimättömyyden kannalta perus- ja ihmisoikeuksia kunnioittava sääntelymalli.

¹⁵¹ Kts. *Transtyöryhmä 2020*, s.49.

¹⁵² Kts. HE 189/2022, kohta 5.1.

¹⁵³ Kts. *ILGA World*, 18 B. Gender Marker Change, Norway.

Lain valmistelutyöryhmä ehdotti sääntelymallia, jossa juridisen sukupuolen vahvistamisen ikäraja asetettaisiin 15 vuoteen.¹⁵⁴ Suomessa tuli vuonna 2019 voimaan etu- ja sukunimilaki, jonka 44 §:n 1 momentin mukaan 15 vuotta täyttänyt alaikäinen käyttää itsenäisesti puhevaltaa huoltajansa tai muun laillisen edustajansa ohella. Jos 15 vuotta täyttänyt alaikäinen ja hänen huoltajansa ovat asiasta erimielisiä, on alaikäisen oma mielipide ratkaiseva. Säännöksen mukaan 15 vuotta täyttänyt nuori voi siis vaihtaa nimensä täysin itsenäisesti. Pykälän perustelujen mukaan nimi liittyy olennaisesti lapsen identiteettiin ja jokapäiväiseen elämään, minkä vuoksi hänen näkemyksensä on otettava huomioon hänen ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti¹⁵⁵. Huoltajalle varataan tilaisuus tulla asiassa kuulluksi, mutta ratkaisu voidaan tehdä, vaikka tämä ei vastaisi hänelle lähetettyyn kirjeeseen. Edellä mainittua säännöstä on pidetty sukupuolivähemmistöihin kuuluvien lasten ja nuorten oikeudellisen aseman järjestämistä koskevan sääntelyn näkökulmasta merkittävänä.¹⁵⁶ Juridisen sukupuolen vahvistamista koskeva sääntely alaikäisten osalta olisi luonnollinen jatkumo nimilain kaltaiselle sääntelylle. Kun nuori voi muuttaa nimensä vastaamaan hänen kokemaansa sukupuoli-identiteettiä, olisi luontevaa, että myös juridisen sukupuolen voisi vahvistaa samaan aikaan.

Suomen sukupuolenkorjaushoitokäytänteissä pääsääntöisesti 16 vuotta täyttäneen nuoren on mahdollista saada hormonihoidoa tavoitteena muokata kehoa sukupuolikokemuksen mukaiseen suuntaan¹⁵⁷. Tällaisten lääketieteellisten hoitojen voidaan katsoa olevan peruuttamattomia. Sen vuoksi on ristiriitaista, ettei samankäisten ole mahdollista tehdä juridista korjausta, joka ei ole kehoa muuttava hoito ja on peruttavissa viranomaistyönä. Näin ollen 16 vuoden ikäraja olisi johdonmukainen ajatellen nuoren kokonaisvaltaista transitiota. Ottaen kuitenkin huomioon, että juridisella sukupuolella on merkittäviä oikeusvaikutuksia muun muassa asepalvelukseen, on syytä arvioida, tulisiko menettelyyn sisällyttää lisäedellytyksiä.

5.2 Lisäedellytykset

Nuoruusikä on luonteeltaan identiteettikehityksen aikaa, jolloin nuori etsii identiteettiään, kokeilee erilaisia vaihtoehtoja ja myös kokee identiteettinsä eri tavalla eri konteksteissa. Tässä kehitysvaiheessa kaikki kehityssuunnat ovat vielä avoinna, eikä eri vaihtoehtoja tule

¹⁵⁴ Kts. *Transtyöryhmä* 2020, s. 31.

¹⁵⁵ Kts. HE 104/2017 vp.

¹⁵⁶ Kts. *Transtyöryhmä* 2020, s. 39.

¹⁵⁷ Kts. *TAYS* 2022, s. 1.

poissulkea.¹⁵⁸ Alaikäisten osalta on kuitenkin syytä kiinnittää huomiota riittävän kompetenssin ja tietoon perustuvan suostumuksen varmistamiseen. Aidosti itsemääräämisoikeutta turvaavassa menettelyssä tulee varmistaa, että sukupuolen vahvistamista hakevalla nuorella on käytettävissään ikätasoisesti ja saavutettavalla tavalla ilmaistuna juridisen sukupuolen merkitystä koskeva tarpeellinen tieto.¹⁵⁹ Nuorelle henkilölle tarpeellinen ja olennainen tiedonsaanti voidaan turvata nuorille ikätasoisesti kohdistetulla tietopakettilla, joka nuoren tulisi todistettavasti vastaanottaa hakiessaan juridisen sukupuolen vahvistamista. Tietopakettissa kerrottaisiin havainnollistavien esimerkein, millaisia vaikutuksia sukupuolen vahvistamisella on tietyn ikäisen nuoren elämään. Tietopaketin työstäminen voisi tapahtua yhteistyössä virkamiesten, terveydenhuollon ja nuorten kanssa, jotta se olisi mahdollisimman informatiivinen ja tarkoituksenmukainen.

Kansainvälisesti suositussa sääntelymallissa sukupuolen juridinen vahvistaminen on alaikäisille mahdollista huoltajien tekemällä hakemuksella taikka huoltajien nimenomaisella suostumuksella.¹⁶⁰ Huoltajilla on muutoinkin yleensä toimivalta käyttää puhevaltaa lapsen henkilöä koskevissa asioissa, mutta sukupuolen juridista vahvistamista koskevissa asioissa huoltajien asemasta on säädetty yleensä erikseen. Tällainen sääntely on tarpeellista, sillä sukupuolen juridinen vahvistaminen kuuluu yksityiselämän suojan ydinalueelle. Huoltajien asemaa koskeva sääntely voidaan nähdä myös lapsen edun turvaamisen välineenä, sillä huoltajien oletetaan käyttävän toimivaltaansa lapsen etua turvaavalla tavalla.¹⁶¹ Lisäksi perheen tuella on tutkimuksen valossa tärkeä rooli transsukupuolisten lasten hyvinvoinnin kannalta, joten huoltajien mukanaolo auttaa hakemuksen käsittelijä varmistamaan ainakin välillisesti lapsen edun toteutumisesta.¹⁶² On kuitenkin syytä ottaa huomioon tilanteet, jossa huoltajat vastustavat alaikäisen hakemusta taikka huoltajat keskenään ovat asiasta erimielisiä. Islannin mallin tavoin alaikäisen hakemus voidaan tällaisessa tilanteessa osoittaa lautakunnalle, joka ratkaisee asian lapsen edun mukaisesti. Joissain valtioissa viranomaisen hyväksyntä hakemukselle on sukupuolen vahvistamisen edellytys. Tällaisessa nimenomaisesti lapsen etua painottavassa sääntelymallissa hakemuksen käsittelyyn sisällytetään viranomaisen toimesta tehtävää lapsen etua koskevaa harkintaa. Esimerkiksi Maltalla tuomioistuimella on velvollisuus varmistaa alle 16-vuotiasta lasta koskevan hakemuksen käsittelyssä lapsen edun ensisijaisuus, sekä antaa lapsen näkemyksille hänen ikänsä ja kehitystasonsa mukainen

¹⁵⁸ Kts. *Suomen kristillinen lääkäriseura* 2022, s. 1.

¹⁵⁹ Kts. HE 189/2022, vp kohta 5.1.

¹⁶⁰ Kts. HE 189/2022 vp, kohta 5.2.

¹⁶¹ Kts. HE 189/2022 vp, kohta 5.1.

¹⁶² Kts. *Durwood ym.* 2016.

painoarvo.¹⁶³ Tällaisessa mallissa tulee arvioida, millä viranomaisella olisi paras kompetenssi arvioida lapsen etua. Suomen oikeusjärjestyksessä tällaista menettelyä varten perustettu lautakunta voisi olla tarkoituksenmukainen ratkaisu. Lautakunnan jäsenet tulisi koostua lapsen terveyden sekä oikeudellisen aseman asiantuntijoista, kuten lasten psykologista, lääkäristä sekä juristista.

Välillisesti lapsen etua painottavassa mallissa alaikäiseltä henkilöltä edellytetään lääketieteellistä selvitystä, jossa voidaan selvittää esimerkiksi nuoren valmiuksia tehdä itseä koskevia merkittäviä päätöksiä taikka hänen sukupuolidysforiansa aitoutta. Tällaisen sääntelymallin taustalla vaikuttaa ajatus siitä, että juridisen sukupuolen vahvistaminen on lapsen kannalta perusteltua ainoastaan, jos hän tosiasiallisesti on transsukupuolinen.¹⁶⁴ Sääntelymalli vaikuttaa perustellulta, kun otetaan huomioon nuoren identiteetin keskeneräisyys ja vasta kehittymässä olevat valmiudet tehdä itseä koskevia päätöksiä. Lapsen etu tulisi huomioitua erityisesti lapsen suojelun ja erityisen huolenpidon kannalta, kun hänen sukupuoli-identiteetistään tai valmiudesta tehdä päätöksiä voitaisiin varmistua ammattilaisen tekemän selvityksen perusteella. Tällä tavoin voitaisiin välttyä turhilta sukupuolen muutoksilta, jotka ovat aiheutuneet esimerkiksi ulkoisten paineiden ja vaikuttimien vuoksi. Lapsen itsemääräämisoikeutta ei voida kuitenkaan ohittaa, vaan sen turvaaminen on huomioitava sääntelymallia laadittaessa. Lapsen edun ylikorostaminen suojelun ja huolenpidon näkökulmasta voi tarkoittaa, että lapsen omaa tahtoa ei pidetä riittävän luotettavana selvityksenä hänen hyvinvoinnistaan tai yksilöllisestä edustaan¹⁶⁵. Lääketieteellinen selvitys voisi kuitenkin olla soveltuva nuoremmille lapsille, joiden identiteettikehityksen ei voida katsoa olevan millään tasolla valmis. Selvitystä voitaisiin edellyttää ainakin alle 12-vuotiailta lapsilta.

Laissa sukupuolen vahvistamisesta on säädetty 30 päivän harkinta-ajasta. Lain 2 §:n mukaan hakijan on vahvistettava hakemuksensa aikaisintaan 30 päivän kuluttua siitä, kun hakemus on tullut vireille. Mikäli hakemusta ei vahvisteta viimeistään kuuden kuukauden kuluttua hakemuksen vireilletulosta, hakemus raukeaa. Harkinta-ajan on katsottu loukkaavan henkilön itsemääräämisoikeutta, mutta sen voidaan katsoa olevan tarkoituksenmukainen erityisesti alaikäisten suojaamiseksi. Harkinta-ajan tarkoituksena on suojata juridisen sukupuolensa vaihtamista harkitsevaa henkilöä hänen omilta impulsiivisilta ja harkitsemattomilta

¹⁶³ Kts. *Transtyöryhmä* 2020, s. 33.

¹⁶⁴ Kts. HE 89/2022 vp, kohta 5.1.

¹⁶⁵ *Ibid.*

ratkaisuiltaan.¹⁶⁶ Henkilön suojeleminen on olennaista erityisesti alaikäisten henkilöiden kohdalla, joten nykyisin voimassa oleva 30 päivän harkinta-aika on aiheellinen myös alaikäisten hakijoiden kohdalla. Henkilöön kohdistuvan suojan lisäksi yhteiskunnalla on myös laajempi intressi huolehtia väestötietojärjestelmän tietojen paikkansapitävyydestä ja toimivuudesta. Harkitsemattomien ratkaisujen myötä nousee riski siitä, että juridinen sukupuoli halutaan jonkin ajan kuluttua korjata takaisin aiempaan. Tällaiset muutokset aiheuttavat haasteita henkilön tunnistettavuudelle sekä väestötietojärjestelmän toimivuudelle. Riskiä voitaisiin rajoittaa säätämällä viranomaiselle informointivelvollisuus, jolloin DVV:n tulisi informoida hakijaa muun muassa sukupuolen vahvistamisen oikeusvaikutuksista.¹⁶⁷ Tietopaketit tulisi muodostaa hakijan iän mukaisesti, eli alaikäisten tietopaketin tulisi koostua ennen kaikkea heidän elämäänsä koskevista oikeusvaikutuksista. Huolella suunnitelluilla informaatiopaketeilla nuoret tavoitetaan paremmin ja saadaan tietoisiksi oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan.

Erilaiset sääntelyratkaisut ovat usein yhdistelmiä edellä mainituista piirteistä, eikä niitä tule ymmärtää absoluuttisina, toisensa poissulkevinä vaihtoehtoina. Erilaiset mallit ovat oivallinen mahdollisuus arvioida niiden taustalla vaikuttavia näkökohtia ja vaikutuksia. Mitä kevyempi menettely on, sitä vahvemmin se perustuu itsemääräämisoikeuden turvaamiseen. Itsemääräämisoikeuden painottaminen ei kuitenkaan alaikäisten kohdalla välttämättä merkitse kaikista menettelyllisistä takeista luopumista. Silloin on syytä varmistaa, ettei menettelylliset takeet johda lapsen itsemääräämisoikeuden syrjäyttämiseen. Sääntelyn tulee auttaa kokonaisuudessaan toteuttamaan lapsen eri perus- ja ihmisoikeudet mahdollisimman täysimääräisesti.¹⁶⁸ Näin ollen valtioiden tulee turvata alaikäisille mahdollisimman kevyt menettely, jotta prosessi ei muodostu nuorelle liian raskaaksi. Joitakin selvityksiä olisi kuitenkin syytä sisällyttää sukupuolen vahvistamisen edellytykseksi, jotta lapsen etu ja sukupuoli-identiteettikokemuksen todellisuutta ja pysyvyyttä voidaan tosiasiallisesti arvioida. Erilaisia edellytyksiä voidaan porrastaa eri ikävuosille, jotta voidaan taata eri ikäisille lapsille tarkoituksenmukainen menettely. Näin on toimittu esimerkiksi Norjassa, jossa on säädetty eri edellytykset yli 16-vuotiaiden, 6–15-vuotiaiden sekä alle 6-vuotiaiden lapsien hakemuksille¹⁶⁹.

¹⁶⁶ Kts. HE 189/2022 vp, kohta 1.2

¹⁶⁷ Kts. HE 189/2022 vp, kohta 1.2 ja *Transtyöryhmä* 2020, s. 50.

¹⁶⁸ Kts. HE 189/2022, kohta 5.1.

¹⁶⁹ Kts. *ILGA World*, 18 B. Gender Marker Change, Norway.

Hakemusmenettelyn voidaan katsoa olevan Suomen oikeusjärjestykseen sopiva menettelymalli. Hakemuksen lisäedellytykseksi voitaisiin vaatia huoltajien suostumus juridisen sukupuolen vahvistamiseen. Huoltajien voidaan olettaa toimivan lapsen edun mukaisesti ja suostumuksella voidaan varmistua perheen tuesta nuoren transitiolle. Suostumukselle voitaisiin luoda esimerkiksi vahvan tunnistautumisen takana oleva sähköinen lomake, jonka lapsen huoltaja voi käydä täyttämässä. Menettely olisi helppo ja kevyt sekä nuorelle ja tämän huoltajille että viranomaisille. Myös terveydenhuollon ammattilaisen lausunto voi olla tarpeellinen alaikäisen lapsen edun turvaamiseksi. Translapsilla ja nuorilla on havaittu muita ikätovereitaan enemmän mielenterveyden ongelmia, kuten masennusta, itsetuhoisuutta ja syrjäytymistä.¹⁷⁰ Näin ollen olisi ensisijaisen tärkeää, että nuori pääsee mielenterveyspalveluiden piiriin. Mikäli nuori haluaa vahvistaa sukupuolensa, tulisi hänen hakeutua mielenterveyspalveluiden piiriin ja saada sieltä lausunto siitä, että hän kokee itsensä toiseen sukupuoleen, kuin mihin hänet on syntymässä merkitty. Samalla hän pääsisi mielenterveyden hoidon piiriin, jonka kautta hänellä olisi mahdollisuus saada sukupuolen vahvistamisen edellytyksenä oleva lausunto. Mielenterveyspalveluiden piiriin hakeutuminen voidaan nähdä raskaana prosessina, mutta myös erittäin tarpeellisena transnuorille. Suomessa mielenterveyspalvelut ovat olleet vahvasti ylikuormittuneita, joten sukupuolidysforian osalta olisi syytä harkinta omaa yhteydenottokanavaa terveydenhuollossa.¹⁷¹

¹⁷⁰ Kts. *Jokela ym.* 2020 ja *Kaltiala ym.* 2023.

¹⁷¹ Kts. *Happo* 2023.

6 KANSAINVÄLINEN KATSANTO

Euroopan komissio on todennut tiedonannossaan vuonna 2020, että juridisen sukupuolen muuttamiseen sovelletaan hyvin erilaisia vaatimuksia ja menettelyjä eri jäsenvaltioissa. Viime vuosina useat jäsenvaltiot ovat muuttaneet sukupuolen tunnustamista koskevaa lainsäädäntöään merkittävästi siihen suuntaan, että se vastaa henkilökohtaisen itsemääräämisoikeuden mallia. Osassa jäsenvaltioissa on kuitenkin edelleen voimassa useita itsemääräämisoikeutta loukkaavia vaatimuksia transihmisten sukupuolen tunnustamiselle. Ne eivät ole oikeasuhteisia ja rikkovat ihmisoikeusnormeja. Esimerkiksi kirurgiset hoidot ja sterilointivaatimukset rikkovat Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen antaman tuomion mukaan Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artiklan mukaista oikeutta yksityis- ja perhe-elämään ja ne pakottavat henkilön luopumaan oikeudesta fyysiseen koskemattomuuteen.¹⁷² Vuoden 2020 tiedonannossaan 'Tasa-arvon unioni: hltiq-henkilöiden tasa-arvoa koskeva strategia 2020–2025' Euroopan komissio käsittelee trans- ja muunsukupuolisten identiteetin ja intersukupuolisten henkilöiden tunnustamisen parantamista. Komission tarkoituksena on edistää jäsenvaltioiden välistä parhaiden käytäntöjen vaihtoa siitä, miten toteuttaa helposti saatavilla olevaa sukupuolen tunnustamista koskeva lainsäädäntö sekä menettelyt, jotka perustuvat itsemääräämisoikeuteen ilman ikärajoituksia.¹⁷³

Myös YK:n ihmisoikeusneuvosto on perustanut vuonna 2016 seksuaalista suuntautumista ja sukupuoli-identiteettiä käsittelevän itsenäisen asiantuntijan tehtävän. Tehtävässä toiminut Victor Madrigal-Borloz luovutti vuonna 2018 YK:n yleiskokoukselle raportin koskien sukupuolen oikeudellista tunnustamista ja transsukupuolisuudesta poistamista tautiluokituksista.¹⁷⁴ Raportissa kehoitettiin jäsenvaltioita luopumaan sukupuolivähemmistöjen patologisoimisesta uudistuneen IDC11-luokituksen mukaisesti sekä kunnioittamaan ja tunnustamaan moninaiset sukupuoli-identiteetit. Jäsenvaltioita kehoitettiin ottamaan käyttöön juridisen sukupuolen vahvistamisen menettely, joka on yksinkertainen, saavutettavissa oleva ja luottamuksellinen hallinnollinen prosessi. Prosessin tulisi perustua henkilön itsemääräämisoikeuteen ja sen tulisi turvata vapaa ja tietoon perustuva suostumus siten, ettei sukupuolen vahvistamisen ehdoksi aseteta lääketieteellisiä ja/tai psykologisia lausuntoja. Madrigal-Borloz totesi raportissaan, että lapsilta evätty mahdollisuus saada juridinen

¹⁷² Kts. *A.P., Carcon ja Nicot v. France* 2017.

¹⁷³ Kts. *European Commission* 2020.

¹⁷⁴ Kts. *Madrigal-Borloz* 2018.

sukupuolensa vahvistettua lisää syrjinnän, hyväksikäytön, väkivallan ja vainon uhkaa.

Madrigal-Borloz täydensi edellistä kannanottoaan kesällä 2021 uudella raportillaan. Sen mukaan valtioiden tulee mahdollistaa sukupuoli-identiteetin oikeudellinen tunnustaminen tavalla, joka on yhteensopiva syrjinnän vapautta koskevien oikeuksien, yhdenvertaisen oikeussuojan, yksityisyyden, identiteetin ja sananvapauden kanssa. Valtioiden tulee toteuttaa kaikki tarvittavat toimenpiteet, jotta tällainen tunnustaminen perustuu hakijan itsemääräämisoikeuteen ja on yksinkertainen hallinnollinen prosessi eikä siihen liity loukkaavia vaatimuksia, kuten lääkirintodistusta, leikkausta, hoitoa, sterilointia tai avioeroa. Myös alaikäisten mahdollisuus tunnustaa sukupuoli-identiteettinsä tulisi toteuttaa.¹⁷⁵

6.1 Pohjoismaat

Norja oli ensimmäinen Pohjoismaa ja neljäs eurooppalainen maa, joka mahdollisti alaikäisen lapsen oikeudellisen sukupuolen vahvistamisen, kun se saattoi vuonna 2016 voimaan lain oikeudellisen sukupuolen vahvistamisesta (lov om endring av juridisk kjønn). Lain mukaan 16 vuotta täyttänyt henkilö tai täysi-ikäinen vajaavaltainen henkilö voi tehdä sukupuolen vahvistamista koskevan hakemuksen itsenäisesti. 6–15-vuotias lapsi voi tehdä hakemuksen yhdessä huoltajiensa kanssa. Alle 6-vuotiaan lapsen oikeudellista sukupuolta muutetaan ainoastaan, jos hänellä on synnynnäinen somaattisesti epävarma sukupuolikehitys. Tällöin hakemuksen tekee lapsen puolesta tämän huoltaja. Norjassa ei ole säädetty harkinta-aikaa, mutta käytännössä hakijan tulee todistaa henkilöllisyytensä ja vahvistaa hakemuksensa veroviranomaiselle. Henkilö voi hakea oikeudellisen sukupuolensa vahvistamista niin monta kertaa kuin haluaa. Henkilölle annetaan aina uusi henkilötunnus, kun hän vahvistaa sukupuolensa, joten vanhaa henkilötunnusta ei ole mahdollista saada takaisin. Kuten Suomessa, henkilön vahvistettua sukupuolta on pidettävä tämän sukupuolena sovellettaessa muuta lainsäädäntöä. Tämä ei kuitenkaan päde vanhemmuusnimikkeisiin, jotka lain mukaan eivät muutu sukupuolen vahvistamisen johdosta.¹⁷⁶

Islannissa aiemmin voimassa ollut 18 vuoden ikäraja sukupuolen oikeudelliselle vahvistamiselle laskettiin 15 vuoteen vuonna 2020. Alun perin laki itsemääräämiseen perustuvasta sukupuolesta (Lög um kynrænt sjálfræði, 2019 nr. 80 1. júlí) tuli voimaan heinäkuussa 2019. Norjasta poiketen, Islannin lainsäädännön mukaan 15 vuotta täyttänyt henkilö voi tehdä ilmoituksen oikeudellisen sukupuolensa vahvistamisesta ja

¹⁷⁵ Kts. *Madrigal-Borloz* 2021.

¹⁷⁶ Kts. HE 189/2022 vp, kohta 5.2.

nimenmuutoksesta. Alle 15-vuotiaat voivat muuttaa oikeudellisen sukupuolensa ja nimensä yhdessä huoltajiensa kanssa. Mikäli alaikäisen henkilön huoltajat eivät anna suostumustaan oikeudellisen sukupuolen vahvistamiselle, hakemus voidaan osoittaa komitealle, joka tekee päätöksen asiassa. Komitean jäseniä ovat lastenlääkäri, lastenpsykologi sekä lasten oikeuksiin erikoistunut juristi. Islannissa sukupuolen rekisteröinnin muutos ja rinnakkainen nimenmuutos ovat sallittuja vain kerran, ellei sille ole erityisiä syitä. Tämä sääntö ei kuitenkaan koske alle 18-vuotiaita, joten alaikäisenä sukupuoltaan voi muuttaa useamman kerran. Mikäli henkilö haluaa muuttaa oikeudellisen sukupuolensa uudelleen, hänen on toimitettava Islannin väestörekisteriviranomaiselle kirjallinen selvitys pyynnön perusteista. Juridisen sukupuolensa muuttaneella henkilöllä on kaikki rekisteröidyn sukupuolen lain mukaiset oikeudet, mutta he ovat silti oikeutettuja biologisen sukupuolensa mukaiseen terveydenhuoltoon. Norjan tapaan, lapsen oikeudellinen asema suhteessa vanhempaansa säilyy ennallaan sukupuolen oikeudellisesta muutoksesta riippumatta.¹⁷⁷

Ruotsissa valmisteltiin translainsäädännön uudistamista samaan aikaan kuin Suomessakin. Lakiehdotus oli erittäin kiistelty, mutta valtiopäivät lopulta hyväksyivät lain 17.4.2024.¹⁷⁸ Lain kokonaisuudistus kesti lähes 17 vuotta, nykyisen lain ollessa jopa vuodelta 1972. Uudistuksen myötä ikäraja oikeudellisen sukupuolen vahvistamiseen laskee 18 vuodesta 16 ikävuoteen. Myös vaatimus sukupuolidysforiasta eli diagnoosista sukupuoliristiriidan aiheuttamasta kokonaisvaltaisesta pahan olon tunteesta poistuu lainsäädännöstä. Sen myötä juridisen sukupuolen korjaamiseen riittää lääkärin todistus siitä, ettei henkilön syntymässä määritelty juridinen sukupuoli vastaa tämän sukupuoli-identiteettiä. Lisäksi 16–17-vuotiaat tarvitsevat suostumuksen vahvistamiseen huoltajiltansa.¹⁷⁹ Uudistuksessa voimassa oleva translaki kumotaan ja se korvataan kahdella uudella lailla; eräitä sukuelinten kirurgisia toimenpiteitä sääntelevällä lailla sekä väestökirjanpidosta ilmenevän sukupuolen muuttamista sääntelevällä lailla. Väestökirjanpitoon tehtävä sukupuolen muuttaminen siis erotetaan sukuelinten kirurgisten toimenpiteiden prosessista.¹⁸⁰ Uusi laki astuu voimaan 1.7.2025.

Tanskassa juridisen sukupuolen vahvistaminen on ollut mahdollista vuodesta 2014 alkaen. Voimassa oleva laki (lov om det centrale personregister) ei kuitenkaan mahdollista juridisen sukupuolen vahvistamista alle 18-vuotiaille. Lain mukaan hakemuksen hyväksyminen edellyttää kirjallista selvitystä siitä, että toivomus saada uusi henkilötunnus perustuu hakijan

¹⁷⁷ Kts. HE 189/2022 vp, kohta 5.2.

¹⁷⁸ Kts. *Roms* 2024.

¹⁷⁹ Kts. *Korpela* 2024.

¹⁸⁰ Kts. HE 189/2022 vp, kohta 5.2.

kokemukseen vastakkaiseen sukupuoleen kuulumisesta. Lisäksi hakijan tulee kirjallisesti vahvistaa hakemuksensa kuuden kuukauden harkinta-ajan jälkeen. Tanskassa on kuitenkin tehty laajalti selvityksiä ja aloitteita transhenkilöiden oikeuksien vahvistamiseksi¹⁸¹. Edellinen hallitus ei kuitenkaan saanut vietyä lakiesitystä äänestykseen eikä nykyhallitus ole päässyt yksimielisyyteen uuden esityksen sisällöstä. Lakimuutoksen keskeneräisyydestä huolimatta Tanskan väestörekisteriviranomainen (CPR) totesi vuonna 2023, että tietyissä tapauksissa alaikäisen juridinen sukupuolimerkintä voidaan vahvistaa toiseksi. Viranomainen perusteli kantaansa sillä, että ehdoton kieltä ei ole kansainvälisten ihmisoikeusvelvoitteiden mukaista.¹⁸²

Suomen lakiuudistuksen myötä kaikissa Pohjoismaissa juridisen sukupuolen vahvistaminen on eriytetty kirurgisista ja lääketieteellisistä hoidoista, eikä sen edellytyksenä enää ole lisääntymiskyvyttömyyttä. Kaikkien maiden lainsäädännön ei kuitenkaan voida vielä katsoa perustuvan henkilön itsemääräämisoikeudelle, sillä Suomen ja Tanskan laeissa alaikäiset eivät voi vielä vahvistaa juridista sukupuoltaan. Alaikäisten asema on ollut laajasti esillä Suomessa ja Tanskassa, mutta toistaiseksi lainsäädäntöjä ei olla muutettu alaikäisten oikeuksien turvaamiseksi.

6.2 Muu Eurooppa

Juridisen sukupuolen vahvistamisen käytänteet vaihtelevat hyvin laajasti, kun asiaa tarkastellaan Euroopan tasolla. Alle 18-vuotiaiden juridisen sukupuolen vahvistamisen ovat lainsäädännöissään nimenomaisesti mahdollistaneet ainakin Alankomaat, Belgia, Espanja, Kreikka, Malta, Portugali ja Saksa. Parhaiten henkilön itsemääräämisoikeutta toteuttavat Alankomaiden, Espanjan ja Maltan lainsäädännöt. Niiden lainsäädäntöjen mukaan 16-vuotias nuori voi ilmoittamismenettelyllä vahvistaa juridisen sukupuolensa toiseksi. Ilmoituksen lisäksi ei siis tarvita diagnooseja tai lääkärinlausuntoja. Espanjassa 14–15-vuotiaat voivat tehdä ilmoituksen huoltajiensa suostumuksella ja 12–13-vuotiaat tuomioistuimen päätöksellä. Maltalla alle 16-vuotiaan osalta hakemuksen tulee tehdä hänen huoltajansa.

Saksan lainsäädäntö uusittiin juuri kuluvana vuonna 2024. Uudistetun lain mukaan yli 14-

¹⁸¹ Tanskassa hyväksyttiin vuonna 2018 seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien henkilöiden oikeuksien vahvistamista koskeva toimintasuunnitelma (Handlingsplan til fremme af tryghed, trivsel og lige muligheder for LGBTI-personer, 2018). Toimintasuunnitelman mukaan maassa tehdään poikkihallinnollinen lainsäädäntöselvitys, jotta voidaan arvioida, pitäisikö myös alle 18-vuotiaille sallia oikeudellisen sukupuolen vahvistaminen. Lisäksi Tanskan hallitus lanseerasi vuonna 2020 useita aloitteita vahvistaakseen transhenkilöiden oikeuksia (Frihed til forskellighed - styrkede rettigheder og muligheder for LGBTI-personer, 2020). Aloitteisiin kuului muun muassa sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen mahdollistaminen alle 18-vuotiaille. Kts. HE 189/2022, kohta 5.2.

¹⁸² Kts. *Seta* 2023.

vuotiaat nuoret voivat vahvistaa juridisen sukupuolensa huoltajansa tai tuomioistuimen suostumuksella. Alle 14-vuotiaiden osalta huoltajan tulee tehdä hakemus nuoren puolesta. Saksassa sovelletaan hakemusmenettelyä, jossa ei vaadita lausuntoja tai diagnooseja. Hakemusprosessiin kuuluu kuitenkin kolmen kuukauden harkinta-aika, jonka jälkeen hakemus tulee vahvistaa. Laki (Law on Self-Determination of Gender Registration) tuli voimaan 1.10.2024.

Portugalin ja Belgian käytännöt ovat hyvin vastaavanlaisia keskenään. Portugalin voimassa olevan lain mukaan yli 16-vuotiaat voivat vahvistaa juridisen sukupuolensa, mutta hakemuksen tulee tehdä hänen huoltajansa. Lisäksi hakemukseen edellytetään lääkärinlausuntoa, jonka tarkoituksena on osoittaa nuoren halu vaihtaa sukupuoltaan sekä hänen kykynsä tehdä tietoon perustuvia päätöksiä. Raportissa ei tule diagnosoida henkilön sukupuoli-identiteettiä.¹⁸³ Kuten Portugalissa, myös Belgiassa 16-vuotiaat voivat vahvistaa juridisen sukupuolensa ja he voivat tehdä sen itse huoltajiensa suostumuksella. Hakemus edellyttää lisäksi lapsen psykiatrin lausuntoa siitä, että nuorella on riittävä kapasiteetti arvioimaan, että hänen kokemuksensa toisesta sukupuolesta on pysyvä.¹⁸⁴

Myös Kreikassa on mahdollistettu alaikäisten juridisen sukupuolen vahvistaminen. Lain sukupuoli-identiteetin vahvistamisesta (Law on Gender Identity Recognition 2017) mukaan 17-vuotias nuori voi huoltajiensa suostumuksella vahvistaa juridisen sukupuolensa täysi-ikäisten tapaan. Vähintään 15-vuotiaiden nuorten on lisäksi saatava myönteinen lausunto monitieteisestä komiteasta.¹⁸⁵ Komiteaan kuuluvat lastenpsykiatri, yleispsykiatri, endokrinologi, lastenkirurgi, psykologi, sosiaalityöntekijä ja lastenlääkäri. Kreikassa hakemus toimitetaan kanteena tuomioistuimeen, jonka jälkeen järjestetään istunto, jossa hakijan tulee käydä vahvistamassa hakemuksensa. Tuomioistuin antaa päätöksen, jonka perusteella henkilön juridinen sukupuoli muutetaan hänen syntymätodistukseensa.¹⁸⁶

Joissain Euroopan maissa alaikäisiä ei huomioida translainsäädännössä lainkaan, jolloin tosiasiallinen mahdollisuus vahvistaa juridinen sukupuoli voi jäädä oikeuskäytännön varaan tai epäselväksi. Näin on esimerkiksi Itävallassa ja Virossa. Itävallassa täysi-ikäisten sukupuolen vahvistaminen vaatii hakemuksen lisäksi psykiatrin lausunnon, jossa todetaan, että henkilöllä on tunne vastakkaiseen sukupuoleen kuulumisesta ja että tämä on todennäköisesti pysyvää.¹⁸⁷

¹⁸³ Kts. *Portuguese Republic*.

¹⁸⁴ Kts. ILGA World, 18 B. Gender Marker Change, Belgium.

¹⁸⁵ Kts. *Greek Ministry of Justice 2022*.

¹⁸⁶ Kts. ILGA World, 18 B. Gender Marker Change, Greece.

¹⁸⁷ Kts. ILGA World, 18 B. Gender Marker Change, Austria.

Viron nimenmuutosta koskevassa nimilaissa (the Name Act 2005) säädetään, että alle 10-vuotiaat lapset voivat hakea nimenmuutosta huoltajiensa kautta. Yli 10-vuotiaiden osalta nimenomainen suostumus riittää. Tätä on pidetty lähtökohtana myös juridisen sukupuolen vahvistamiselle. Viron menettely on kuitenkin byrokraattisesti haastava, sillä prosessi kestää yli kaksi vuotta monivaiheisen hakemusmenettelyn ja vaadittujen hormonihoidojen vuoksi.¹⁸⁸

Tšekeissä ja Kroatiassa lainsäädäntö juridisen sukupuolen vaihtamisen osalta on vielä olennaisesti ihmisoikeuksien vastainen. Valtioiden lainsäädännöissä kyllä mahdollisestaan juridisen sukupuolen vaihtaminen, mutta se edellyttää kirurgista kastratiota. Kroatiassa alaikäisiltä vaaditaan lisäksi lasten tapauksiin erikoistuneiden lääkäreiden ja mielenterveysalan ammattilaisten erityinen raportti sekä vanhempien tai huoltajien suostumus.¹⁸⁹ Myös Tšekeissä alaikäisten osalta vaaditaan vanhempien suostumus. Maaliskuussa 2023 Tšekkien oikeusministeriö ja hallituksen ihmisoikeusvaltuutettu Klára Šimáčková Laurenčíková tekivät lakiesityksen, jonka mukaan pakkosterilisaatio poistettaisiin ja juridisen sukupuolen vaihtaminen sallittaisiin yli 15-vuotiaille ilmoitusmenettelyllä.¹⁹⁰

¹⁸⁸ Kts. ILGA World, 18 B. Gender Marker Change, Estonia.

¹⁸⁹ Kts. ILGA World, 18 B. Gender Marker Change, Croatia.

¹⁹⁰ Kts. ILGA World, 18 B. Gender Marker Change, Czechia.

7 JOHTOPÄÄTÖKSET

Pääministeri Sanna Marinin hallitus toteutti syyskuussa 2022 translainsäädännön uudistuksen, jonka myötä aiemmin voimassa ollut translaki kumottiin ja voimaan saatettiin laki sukupuolen vahvistamisesta. Lain tarkoituksena oli eriyttää sukupuolen juridinen vahvistaminen lääketieteellisistä hoidoista ja siten parantaa transihmisten itsemääräämisoikeutta. Marinin hallitusohjelman mukaisesti laissa säilytettiin kansainvälisesti kritisoitu täysi-ikäisyysvaatimus, jonka mukaan alle 18-vuotiailla ei ole mahdollisuutta muuttaa juridista sukupuoltaan.¹⁹¹ Aiemmassa translaissa 18-vuoden ikäraja perusteltiin hakijan tahdon vakaudella sekä sillä, ettei alaikäinen voinut päästä lääketieteellisiin, sukupuolen muuttamiseen tähtääviin hoitoihin, jotka olivat tuolloin edellytyksenä sukupuolen vahvistamiselle.¹⁹² Kun uusi laki eriytettiin lääketieteellisistä hoidoista, aiemman translain mukaiset perustelut täysi-ikäisyysvaatimukselle menettivät osin merkityksensä. Siitä huolimatta täysi-ikäisyysvaatimusta ei edes harkittu poistettavaksi, vaan se säilytettiin edellytyksenä juridisen sukupuolen vahvistamiselle. Päätöstä perusteltiin sillä, että sukupuolen juridisen vahvistamisen mahdollistaminen lapsille edellyttäisi lasten oikeuksien ja yleisperiaatteiden huolellista punnintaa ja sen selvittämistä, miten mahdolliset sääntelymallit parhaiten ja mahdollisimman täysimääräisesti toteuttaisivat lapsen oikeuksia ja tukisivat lapsen hyvinvointia eri tilanteissa. Hallituksen mukaan kyseessä oli yhteiskunnallinen arvovalinta, joka kuului lainsäätäjän harkintavaltaan.¹⁹³ Hallitus kuitenkin näki sääntelyn uudistuksen tilaisuutena arvioida ikärajan vaikutuksia lapsiin ja nuoriin ja teetätti asiasta lain valmistelun aikana lapsivaikutusarvioinnin ja laajan lausuntokierroksen sekä kuuli translapsia ja -nuoria ikärajan vaikutuksista heidän elämäänsä.¹⁹⁴ Selvitykset osoittivat, että lainsäädännössä asetettu ikäraja on olennaisesti ristiriidassa lapsen oikeuksien kanssa. Lisäksi ikäraja vaikuttaa negatiivisesti translasten ja -nuorten mielenterveyteen ja kokonaisvaltaiseen hyvinvointiin. Tämän tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää, miten lapsen etua on arvioitu hallituksen esityksessä sekä millä tavoin täysi-ikäisyysvaatimus on ristiriidassa lapsen edun kanssa. Lisäksi tavoitteena oli muodostaa perusteltu näkemys *de lege ferenda* minkälainen sääntelymalli alaikäisten osalta sopisi Suomen oikeusjärjestykseen.

¹⁹¹ Kts. *Valtioneuvosto* 2019, s. 89.

¹⁹² Kts. HE 56/2001 vp, s.13.

¹⁹³ Kts. HE 189/2022 vp, kohta 11.

¹⁹⁴ Kts. HE 189/2022 vp, kohta 1.2.

7.1 Lapsen edun arviointi

Lapsen oikeuksien sopimuksen 3 artiklan 1 kohdan mukaan lapsella on oikeus siihen, että hänen etunsa arvioidaan ja otetaan ensisijaisesti huomioon kaikissa häntä itseään koskevissa toimissa tai päätöksissä. Tehtäessä lapsiin vaikuttavia päätöksiä, tulee päätöksenteossa arvioida mahdollisia vaikutuksia sekä perustella, kuinka lapsen edun ensisijaisuus on nimenomaisesti otettu huomioon. Perusteluissa tulee selostaa mitä on pidetty lapsen etuna sekä millä perusteilla ja kuinka lapsen etua on punnittu suhteessa muihin seikkoihin.¹⁹⁵ Keskeistä on arvioida, mikä ratkaisu tukee parhaiten lapsen hyvinvointia, kasvua ja kehitystä ottaen huomioon lapsen yksilölliset tarpeet ja olosuhteet.¹⁹⁶

Hallituksen esityksessä on käsitelty suuri määrä lausuntoja ja kannanottoja, joissa täysikäisyyden edellytystä on vaadittu selvitetäväksi ja poistettavaksi. Esimerkiksi sekä YK:n seksuaali- ja sukupuolivähemmistöasioiden riippumaton asiantuntija että Euroopan neuvoston ihmisoikeusvaltuutettu ovat todenneet raporteissaan, että se, ettei lapsilla ole mahdollisuutta saada oikeudellista sukupuoltaan vahvistettua lisää syrjinnän, väkivallan ja vainon uhkaa ja on samalla este lasten itsemääräämisoikeuden toteutumiseksi.¹⁹⁷ Lisäksi hallituksen esityksessä käydään läpi kattavasti YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentteja, joissa nousee esille huoli translasten ja -nuorten yhteiskunnallisesta asemasta. Translain muutostarpeet on siis selkeästi tunnistettu alaikäisten osalta. Hallituksen esityksessä todetaan, että lapsen sukupuoli-identiteetti on lähtökohtaisesti lapsen itsensä määriteltävissä hänen ikänsä ja kehitystasonsa huomioon ottaen. Henkilön sukupuoliritiriita voi alkaa hyvinkin nuorena ja sen pysyvyyttä on nykyisen tutkimustiedon valossa vaikea ennustaa.¹⁹⁸ On kuitenkin selvää, että sukupuoliritiriidan kanssa eläminen voi heikentää yksilön hyvinvointia ja altistaa syrjinnälle. Translapsilla ja -nuorilla on Suomessa tehtyjen tutkimusten mukaan huomattavasti enemmän masentuneisuutta, ahdistuneisuutta sekä itsetuhoisia ajatuksia, kuin heidän ikätovereillaan¹⁹⁹.

Lapsivaikutusarvioinnissa ikärajan vaikutusta lapsiin ja nuoriin arvioitiin laajasti ja seikkaperäisesti. Tutkimusnäytön mukaan sosiaalisen transition ja sitä tukevan juridisen sukupuolen vahvistaminen parantavat yksilön hyvinvointia ja vähentävät syrjintää. Arvioinnissa kiinnitettiin huomiota juridisen sukupuolimerkinnän vaikutuksiin eri

¹⁹⁵ Kts. CRC/C/GC/14, Johdanto.

¹⁹⁶ Kts. CRC/C/GC/13, kohta 61.

¹⁹⁷ Kts. *Madrigal-Borloz* 2018 ja 2021 ja *United Nations Human Rights Council* 2018.

¹⁹⁸ Kts. HE 189/2022 vp.

¹⁹⁹ Kts. *Kaltiala-Heino* 2023.

ikävaiheissa, joissa lapsen tai nuoren tulisi voida keskittyä esimerkiksi koulunkäyntiin, harrastuksiin ja vertaissuhteisiin. Juridisen sukupuolen oikeellisuuden katsottiin auttavan lieventämään haitallisia vaikutuksia sekä tukemaan hakeutumista koulutukseen ja työhön, kun nuoren henkilöllisyyttä ilmentävät asiakirjat vastaavat tämän omaa sukupuoli-identiteettiä. Ehdotonta täysi-ikäisyyden ikärajaa ei pidetty lapsen oikeuksien mukaisena. Selvityksessä kehoitettiin jatkovalmistelussa määrittämään ja perustelemaan minkä ikäistä lasta tai nuorta pidetään iän ja kehitystason perusteella riittävän kypsänä hakemaan juridisen sukupuolen vahvistamista. Tämän lisäksi olisi syytä pohtia ratkaisua, jossa myös ne lapset ja nuoret, joiden ei katsota voivan käyttää itsenäisesti puhevaltaansa asiassa, voisivat lisäedellytysten tai menettelyllisten takeiden myötä hakea juridisen sukupuolen vahvistamista. Translasten ja -nuorten omat näkemykset ja mielipiteet asiasta tulisi myös ottaa huomioon sääntelymallia laadittaessa.²⁰⁰

Lausuntokierroksen palautteissa toistui lapsiarvioinnissa esille nousseet seikat. Suurin osa lausunnon antaneista piti täysi-ikäisyysvaatimusta lapsen oikeuksien vastaisena, eikä sen katsottu olevan lapsen edun mukainen. Valittu sääntelymalli nähtiin ristiriitaisena valmistelussa tehdyn selvityksen kanssa, eikä sitä ollut perusteltu asianmukaisesti. Erityisen huolissaan lausunnoissa oltiin lakiehdotuksen vaikutuksista lapsiin ja nuoriin. Lausunnoissa korostettiin translasten ja -nuorten haavoittuvaa asemaa ja täysi-ikäisyysvaatimuksen katsottiin vaikuttavan negatiivisesti heidän mielenterveyteensä.²⁰¹ Useissa lausunnoissa nostettiin esiin, ettei sukupuolen juridinen vahvistaminen ole peruuttamaton toimi ja sukupuoli voidaan tarvittaessa vahvistaa uudestaan. Muiden maiden kokemukset ja tutkimustieto koettiin tarpeelliseksi selvittää tässä yhteydessä.²⁰² Vain muutamissa lausunnoissa täysi-ikäisyysvaatimusta pidettiin perusteltuna. Niissä korostettiin nuorten identiteettikehityksen keskeneräisyyttä ja tutkimustiedon puutteellisuutta.²⁰³ Pirkanmaan sairaanhoitopiirin lausunnoissa nostettiin myös esille translasten ja -nuorten mielenterveyden häiriöt. Merkittävä osa alaikäisenä sukupuoli-identiteettitutkimuksiin hakeutuvista kärsii merkittävästä vakavista psykiatrisista häiriöistä, mikä heikentää heidän päätöksentekokykyään näin merkittävässä asioissa. Näissä tilanteissa tarkoituksenmukaisena nähtiin antaa nuorelle rauha kasvaa ja kehittyä.²⁰⁴

²⁰⁰ Kts. *Koulu* 2022.

²⁰¹ Kts. esim. *Suomen Psykologiliitto* 2022 ja *Trasek ry* 2022.

²⁰² Kts. *Sosiaali- ja terveysministeriö* 2022, s. 2–3.

²⁰³ Kts. *Pirkanmaan sairaanhoitopiiri* 2022 ja *Suomen kristillinen lääkäriseura* 2022.

²⁰⁴ Kts. *Pirkanmaan sairaanhoitopiiri* 2022.

Lausuntokierroksen aikana kuultiin translapsia ja -nuoria esitysluonnoksen vaikutusarvioinnin tueksi. Kyselyllä pyrittiin selvittämään translain mukaisen ikärajan vaikutuksia sateenkaarinuorten elämään. 12–18-vuotiaille kohdistetussa kyselyssä kävi ilmi, että noin puolelle vastaajista virheellinen sukupuolimerkintä vaikutti heidän elämäänsä melko paljon tai todella paljon. Vähän tai jonkin verran asia vaikutti noin 35 % vastaajista elämään. Avoimissa vastauksissa nousi esille syrjinnän ja jatkuvan transidentiteetin paljastumisen pelko sekä henkilöllisyyspaperien käyttö henkilöllisyyttä tai ikää todistaessa. Nuoret kokivat vahvoja ahdistuksen ja pelon tunteita virheellisen sukupuolimerkinnän johdosta. Suurin osa vastaajista (77,6%) olisi vahvistanut juridisen sukupuolensa jo alaikäisenä, mikäli se olisi mahdollista. Nuoret esittivät ikärajan asettamisen 13–16 ikävuoden välille ja kannattivat huoltajien suostumusta osaksi menettelyä.²⁰⁵

Lain valmistelun aikana järjestettiin siis lausuntokierros yli sadalle eri taholle, kuultiin translapsia ja -nuoria sekä teetettiin lapsivaikutusarviointi – aivan kuten aiemmassa lainvalmistelussa edellytettiin. Lapsen etua arvioitiin keskeisiin lapsen oikeuksiin nojaten sekä merkittäviin kansainvälisiin oikeusinstrumentteihin ja lausuntoihin verraten. Erityisesti lapsivaikutusarviointi ja valmistelutyöryhmän loppuraportti olivat merkittäviä kotimaisen lainsäädännön kehittämiseksi, sillä niissä esitettiin hyvin perusteltuja sääntelyvaihtoja. On kuitenkin hämmäntävää, että ikärajan vaikutusta arvioitiin näin laajasti ilman aikomusta muuttaa valittua ratkaisulinjaa. Selvityksissä esitetyjä näkökohtia ei huomioida valitussa sääntelymallissa eikä esityksessä perustella, miksi esimerkiksi lausunnon antaneiden tahojen huomiot on sivuutettu sääntelyratkaisussa. Lain perustelujen mukaan juridisen sukupuolen vahvistamisen edellytykset ja menettely alaikäisten osalta edellyttäisivät lasten oikeuksien ja yleisperiaatteiden huolellista punnintaa. Lisäksi tulisi selvittää, miten mahdolliset sääntelymallit parhaiten ja mahdollisimman täysimääräisesti toteuttaisivat lapsen oikeuksia ja tukisivat lapsen hyvinvointia eri tilanteissa. Väistämättä herää kysymys, miksi näitä ei selvitetty kerralla tämän lain valmistelun yhteydessä? Lapsivaikutusarviointia tehtiin kuitenkin kattavasti ja tulokset olivat yhteneviä; ehdoton ikäraja on ristiriidassa lapsen edun kanssa. Ikärajan säilyttämistä perusteltiin sillä, että mahdollinen transiatio takaisin aikaisempaan sukupuolirooliin saattaisi muodostua lapselle raskaaksi. Lisäksi ikärajan laskeminen voisi kuormittaa väestötietojärjestelmää ja jatkuva sukupuolen ja henkilötunnuksen vaihtaminen hankalottaisi henkilön tunnistamista.²⁰⁶ Esityksessä ei kuitenkaan käsitellä sitä, kuinka yleistä

²⁰⁵ Kts. HE 189/2022 vp, kohta 4.2.4.

²⁰⁶ Kts. HE 189/2022 vp, kohta 1.2.

sukupuolen vaihtaminen takaisin aiempaan sukupuoleen on. Asiasta olisi syytä tehdä tutkimusta niissä maissa, joissa alaikäisten on jo mahdollista vaihtaa juridinen sukupuolensa. Edellä mainitut seikat olivat ainoita esille tuotuja negatiivisia vaikutuksia, joita ikärajan poistamisesta tai muuttamisesta aiheutuisi. Ikärajan säilyttämistä ei perusteltu myöskään lapsen oikeuksien näkökulmasta. Ikärajan asettamista olisi voinut perustella sillä, että kansallisesta terveydenhuollosta saatujen tietojen mukaan suuri osa alaikäisistä kärsii niin merkittävistä vakavista psykiatrisista häiriöistä, että se heikentää heidän päätöksentekokykyään näin merkittävässä asioissa. Nuoren kokonaisidentiteettikehitys on alaikäisenä vielä niin kypsyvätön ja hajanainen, ettei tuossa vaiheessa voida päätellä mitään aidosti omalähtöisestä, pysyvästä identiteetistä.²⁰⁷ Tästä näkökulmasta ikärajan säilyttäminen tuntuu tarkoituksenmukaiselta nuorten suojaamiseksi heitä itseään vahingoittavilta päätöksiltä.

Hallituksen esityksessä todettiin, että täysi-ikäisyysvaatimus rajoittaa lapsen perusoikeuksia ja se on ristiriidassa lapsen edun kanssa. Kun valittu ratkaisumalli ei ole lapsen edun mukainen, lain perusteluissa tulisi osoittaa, että lapsen etu on kuitenkin ensisijaisesti otettu huomioon ratkaisun tuloksesta huolimatta.²⁰⁸ Hallituksen esityksessä ei ole nimenomaisesti perusteltu miten lapsen etu on otettu päätöksessä huomioon. Siinä on arvioitu rajoituksen vaikutuksia alaikäisiin, mutta ei perusteltu sitä, tukeeko ratkaisu parhaiten lapsen hyvinvointia, kasvua ja kehitystä ottaen huomioon lapsen yksilölliset tarpeet ja olosuhteet. Lapsen edun arviointi on jätetty jatkovalmistelussa selvittäväksi, mutta sen käsittelylle ei ole määritelty aikaa tai tapaa. Näin ollen ikärajan perustelu on olennaisesti puutteellinen, eikä lapsen etua ole sovellettu menettelysääntönä lainsäätämisprosessissa, kuten lapsen oikeuksien komitea on edellyttänyt²⁰⁹. Tämän myötä perusteluista saa kuvan, että lapsivaikutuksia on selvitetty valmistelussa lähinnä muodollisuutena, eikä niihin ole perehdytty asianmukaisesti. Laki sukupuolen vahvistamisesta ei muuttanut oikeustilaa alaikäisten lasten osalta, mutta siinä ja aiemmassa translaissa säädetty täysi-ikäisyysvaatimus vaikuttaa olennaisesti lapsen oikeuksiin. Näin ollen lakia muutettaessa lapsen etu olisi tullut ottaa huomioon lapsen oikeuksien sopimuksen mukaisesti sekä perustella valittu ratkaisumalli asianmukaisesti. Perusteellinen asian arviointi ja parhaan mahdollisen ratkaisumallin valitseminen olisi varmasti vaatinut enemmän aikaa ja valmistelutyötä, mutta Suomella on kuitenkin lapsen oikeuksien sopimuksen jäsenmaana velvollisuus noudattaa sopimuksen säännöksiä. On valitettavaa, ettei lainsäädäntöä uudistettu asianmukaisesti yhdellä kertaa, vaikka alaikäisten transnuorten asema

²⁰⁷ Kts. *Suomen kristillinen lääkäriliitto* 2022, s. 1.

²⁰⁸ Kts. CRC/C/GC/14, Johdanto.

²⁰⁹ Kts. *Ibid.*

on noussut keskusteluun useita kertoja viimeisen vuosikymmenen aikana.²¹⁰

7.2 Täysi-ikäisyysvaatimuksen ristiriita lapsen edun kanssa

Lapsen etu on globaalisti yksi keskeisimmistä oikeusperiaatteista ja sen tarkoituksena on turvata lapsen hyvinvointi, kehitys ja oikeudet siten, että lapsen asema nähdään ensisijaisena kaikissa häntä koskevissa päätöksissä.²¹¹ Lapsen edun periaate toimii yleisenä tulkintaohjeena ja päätöksenteon ohjaajana lainsäädännössä, mutta sen avoimuus antaa myös laajan harkintavallan viranomaisille. Lapsen edulle tulee aina antaa korkeampi prioriteetti valittaessa ratkaisukriteeriä. Toisin sanoen lasta parhaiten palvelevalle näkökulmalle tulee antaa enemmän painoarvoa, kuin muille asiaan liittyville seikoille.²¹² Lapsella on oikeus tehdä omaa elämäänsä koskevia päätöksiä ja toteuttaa itseään. Mitä enemmän tietoa, ymmärrystä ja valmiuksia lapsella on, sitä enemmän lapsen omille näkemyksille tulee antaa häntä koskevissa asioissa painoarvoa.²¹³

Lapsen oikeuksien komitea on katsonut, että sukupuoli kuuluu LOS 8 artiklan mukaiseen henkilöllisyyteen sisältyvänä piirteenä, jota sopimusvaltiot ovat sitoutuneet kunnioittamaan. Komitea on korostanut nimenomaan nuorten oikeutta sukupuoli-identiteetin ja kehittyvän itsenäisyyden kunnioittamiseen. Komitean mukaan sukupuoli-identiteetti on lähtökohtaisesti lapsen itsensä määriteltävissä ja lapsen näkemyksen omasta sukupuolestaan tulisi ottaa asianmukaisesti huomioon lapsen kehittyvät kyvyt huomioiden.²¹⁴ Lapsen itsemääräämisoikeus on keskeinen juridisen sukupuolen vahvistamisessa huomioitava ihmisoikeusvelvoite ja se edellyttää, että juridisen sukupuolen vahvistaminen olisi menettelynä kevyt ja perustuisi ennen kaikkea hakijan omaan kokemukseensa sukupuoli-identiteetistä. Alaikäisten osalta menettelyyn voidaan kuitenkin sisällyttää hakijan tahdon vakautta ja aitoutta varmistavia keinoja.²¹⁵ Itsemääräämisoikeuden korostamisessa on kuitenkin riskinsä, sillä lasten kehityserojen myötä heidän päätöksenteko- ja arviointikykynsä vaihtelevat yksilöiden välillä huomattavasti.

²¹⁰ Kts. esim. *Jokela ym.* 2020, *Kaltiala ym.* 2023, *Pekkarinen ym.* 2019 ja *Ristori ym.* 2016.

²¹¹ Kts. *Hakalehto* 2018, s.1.

²¹² Kts. CRC/C/GC/14, Johdanto.

²¹³ Kts. *M & M v. Croatia* 2015.

²¹⁴ Kts. CRC/C/GC/20, kohta 33.

²¹⁵ Kts. *Koulu* 2022, s. 9.

Lapsen oikeuksien sopimuksen lähtökohtana on, että lapsi on heikko ja haavoittuva ja häntä on tämän vuoksi erityisesti suojeltava (LOS 3 artiklan 2 momentti). Lapsen suojelun tarve nousee usein esiin määriteltäessä lapsen itsemääräämisoikeuden ja osallisuusosoikeuden laajuutta, sillä lasten valmiudet päättää itseensä liittyvistä asioista ovat hyvin yksilöllisiä. Vaikkei LSV:n perusteluissa käsitelläkään lapsen oikeutta suojeluun, sen voitaisiin katsoa puhuvan täysi-ikäisyysvaatimuksen puolesta. Suomessa tehdyn tutkimuksen mukaan transnuorilla on huomattavasti enemmän psykiatrisia häiriöitä, kuin cis-nuorilla²¹⁶. Joidenkin tutkimusten mukaan mielenterveyden häiriöt ovat kuitenkin poistuneet sen myötä, kun nuori on käynyt läpi kokonaisvaltaisen transition ja saa elää hyväksytysti kokemassaan sukupuoli-identiteetistä olla yksi mielenterveysongelmista johtuva oire. Sukupuoli-identiteetin teemat ovat kasvavissa määrin esillä nykyajan erilaisuutta ihannoivassa yhteiskunnassa, joten ne voivat tarjoutua nuorille selityksenä ja ratkaisuna nuoruusiän hämmennykseen ja identiteettikehityksen haasteisiin. Psykiatrisista häiriöistä kärsivät nuoret vanhempineen saattavat löytää toivoa sukupuoli-identiteetistä oireilun selityksenä.²¹⁸ Tämän vuoksi on tärkeää tunnistaa nuoren valmiudet tehdä itseään koskevia päätöksiä, joihin mielenterveyden haasteet vaikuttavat merkittävästi.

Lapselle on tarjottava hyvinvointia ja suojaa, mutta myös mahdollisuus ilmaista itseään ja omia näkemyksiään. Sopimusvaltioiden tulee LOS 12 artiklan mukaan taata osallistumiseen kykenevälle lapselle oikeus näkemystensä vapaaseen ilmaisuun itseään koskevissa asioissa. Lapsen osallistumisoikeus on myös yksi LOS:n yleisperiaatteista, eli se tulee ottaa huomioon myös kaikkia muita sopimuskohtia tulkittaessa ja soveltaessa. Lapsen näkemykset tulee ottaa huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaisesti. Silloinkin, kun lapsen osallisuus sisältää riskejä lapsen kannalta, ensisijainen ratkaisu ei saisi olla osallisuudesta luopuminen, vaan tällöin tulisi kehittää ratkaisu, jossa osallisuus voitaisiin toteuttaa lasta samalla suojaten.²¹⁹ Komitean mukaan lapsen ikä ei saa olla ainoa kuulemispäätökseen vaikuttava kriteeri, vaan lapsen näkemyksiä on arvioitava tapauskohtaisesti hänen kehitystasonsa huomioon ottaen. Lapsen kehitystasoa on vaikeaa määrittellä, mutta 12 artiklan yhteydessä sillä tarkoitetaan

²¹⁶ Kts. esim. *Kaltiala* 2023.

²¹⁷ Kts. esim. *Durwood* ym. 2016, *Olson* ym. 2016, *Restar* ym. 2020.

²¹⁸ Kts. *Kaltiala* ym. 2023.

²¹⁹ Kts. *Toivonen* 2017, s.123.

lapsen valmiutta ilmaista järkevästi ja itsenäisesti näkemyksiään asioista.²²⁰ Tarkoituksenmukaisen ikärajan asettamista voidaan tarkastella muuhun kansalliseen lainsäädäntöön tai käytäntöihin verraten. Esimerkiksi sukupuolen muuttamiseen tähtäävien hormonihoidosten aloittamiselle ei ole asetettu Suomessa tarkkaa ikärajaa, mutta niitä edeltävien nuorisopsykiatrian diagnosointitutkimuksien alaikäraja on 13 vuotta²²¹. Myös raskauden ehkäisyssä ja raskauden keskeyttämisessä alle 18-vuotiaita on pidetty kykenevinä itsenäiseen päätöksentekoon²²². Juridisen sukupuolen vahvistaminen ei ole peruuttamaton toimi, kuten hormonihoidot tai raskauden keskeyttäminen, joten täysi-ikäisyysvaatimus vaikuttaa myös näihin nähden kohtuuttomalta ja ristiriitaiselta.

Kaikkien lasten terveyteen vaikuttavien valtion ohjelmien ja toimien tulisi perustua sukupuolten tasa-arvoon sovellettavaan laajaan lähestymistapaan, jolla taataan muun muassa nuorten yhtäläisten seksuaali- ja lisääntymisterveyteen liittyvien oikeuksien tunnustaminen sekä kaikkinaisen seksuaalisen ja sukupuoleen perustuvan väkivallan poistaminen. Valtioiden tulee tunnistaa ne tekijät, jotka tekevät lapsista haavoittuvia ja asettavat tietyt lapsiryhmät epäedulliseen asemaan sekä ottaa nämä tekijät huomioon lasten terveyttä koskevia lakeja kehittäessä.²²³ Mahdollisuus elää oman sukupuoli-identiteetin mukaisessa sukupuolella on jo itsessään hyvinvointia lisäävä tekijä, jonka lisäksi se voi edesauttaa parantamaan monien eri ihmisoikeuksien toteutumista.²²⁴ Kokonaisvaltaisen terveyden turvaamiseksi valtioiden tulee myös ehkäistä vähemmistöön kuuluvien lasten ja nuorten syrjintää. Lapsen oikeuksien komitea on yleiskommentissaan nro 15 todennut seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuoli-identiteetin kuuluvan LOS 2 artiklan mukaisesti syrjintäkiellon perusteisiin. Komitea on kantanut huolta seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien nuorten kohtaamasta syrjinnästä ja painottanut, että kaikilla nuorilla on oikeus sukupuoli-identiteetin kunnioittamiseen.²²⁵ Juridisen sukupuolen vahvistamisen ikäraja asettaa alaikäiset syrjivään asemaan täysi-ikäisiin nähden. Näin ollen lain esitöissä olisi erityisen tärkeää perustella seikkaperäisesti mitkä ovat ne hyväksyttävät syyt, jotka asettavat alaikäiset ja täysi-ikäiset eriarvoiseen asemaan lainsäädännössä.

²²⁰ Kts. CRC/C/GC/12 kohdat 15, 29 ja 30.

²²¹ Kts. *Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskus: Alaikäisten tutkimukset ja hoito*.

²²² Kts. *Turun yliopistollinen sairaala TYKS, 2022*.

²²³ Kts. CRC/C/GC/15, s. 4–5.

²²⁴ Kts. *Koulu 2022*, s. 11.

²²⁵ Kts. CRC/C/GC/20, kohdat 33 ja 34.

Täysi-ikäisyysvaatimus on edellä mainituin tavoin osittain ristiriidassa ja osittain sopusoinnussa lapsen oikeuksien kanssa – toisaalta sillä suojellaan lasta hänelle vahingollisilta toimilta, mutta samalla rajoitetaan muun muassa hänen itsemääräämis- ja osallistumisoikeuttansa. Lapsen oikeudet ovat perustavanlaatuisia perusoikeuksia, joita voidaan rajoittaa ainoastaan tiettyjen edellytysten täytyessä. Tällaisessa tilanteessa on pyrittävä ratkaisuun, jossa kaikki ristiriidassa olevat perusoikeudet toteutuisivat mahdollisimman täysimääräisesti. Ikärajalla on tarkoitus suojella herkässä iässä olevia lapsia ja nuoria, joiden identiteettikehitys on vielä täysin keskeneräinen. Toisaalta lapsen itsemääräämisoikeus ja osallistumisoikeudet puhuvat sen puolesta, että hänen tulisi saada itse päättää itseä koskevista asioistaan ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti. Lainsäätäjän tehtävänä on siis määritellä parhaimmin lapsen etua toteuttava sääntelymalli perusoikeuspunninnan avulla. Tämä edellyttää erilaisten sääntelyvaihtoehtojen arviointia ja tarkastelua erinäisten lapsen oikeuksien näkökulmista. Viimeisimmän tutkimustiedon mukaan virheellinen sukupuoli-merkintä aiheuttaa sateenkaarinuorille ahdistusta ja pahoinvointia monella elämän osa-alueella. Tutkimuksissa on todettu, että juridisen sukupuolen vahvistaminen helpottaa alaikäisen transnuoren kokonaisvaltaista sosiaalista transitiota, jonka läpikäyneillä transnuorilla ei näyttäisi olevan cis-nuoriin verrattuna tavanomaista enempää masennusta tai ahdistusta.²²⁶ Heillä on myös huomattavasti vähemmän psykologisia häiriöitä kuin niillä, jotka eivät ole käyneet läpi sosiaalista transitiota ja elävät virheellisen sukupuoli-merkinnän kanssa.²²⁷ Näin ollen transnuorten mahdollisuus vahvistaa juridinen sukupuolensa edistäisi heidän kokonaisvaltaista hyvinvointiaan ja turvaisi heidän oikeuttaan parhaaseen mahdolliseen terveydentilaan. Alaikäisen lapsen näkemys omasta sukupuolestaan tulisi ottaa asianmukaisesti huomioon lapsen kehittyvät kyvyt huomioiden, eli lainsäädännöllinen ratkaisumalli pitäisi toteuttaa niin, että lapsen itsemääräämisoikeus ja osallisuus voitaisiin toteuttaa lasta samalla suojaten. Vaihtoehtoisia lainsäädäntömalleja erilaisine edellytyksineen ja menettelyineen on lukuisia, kuten kansainvälisestä katsauksesta käy ilmi.

7.3 Vaihtoehtoinen sääntelymalli *de lege ferenda*

Lapsen oikeuksista säädettäessä lapsen etu ja lapsen oikeuksien sopimuksen mukaiset oikeudet tulee aina asettaa asiassa ensisijaiseksi arviointiperusteeksi. Lapsia tulee kohdella lainsäädännössä yhdenvertaisesti sekä keskenään että aikuisiin nähden, eikä lainsäädäntö saa

²²⁶ Kts. *Durwood ym* 2016, HE 189/2022, *Kaltiala ym.* 2023, *Olson ym.* 2016 ja *Restar ym* 2020.

²²⁷ Kts. *Olson ym.* 2016.

olla syrjivää. Valittu ratkaisumalli tulee lähtökohtaisesti olla lapsen edun mukainen ja lain perusteluissa tulee seikkaperäisesti selostaa, miten lapsen etua on arvioitu ja millä lailla valittu ratkaisumalli on lapsen edun mukainen. Mikäli ratkaisumalli on ristiriidassa lapsen edun kanssa, tulisi lainvalmistelumateriaaleissa erityisesti perustella, millä hyväksyttävällä syyllä lapsen etu on ohitettu.²²⁸ Laissa sukupuolen vahvistamisesta säädetään lapsen oikeuksiin olennaisesti vaikuttavasta ikärajusta. Sääntelyn pitäisi kunnioittaa lapsen itsemääräämisoikeutta, mutta samalla huomioida lapsen erityinen suojelun tarve. Lisäksi lapsella tulee olla oikeus osallistua itseään koskevaan päätöksentekoon hänen kehitystasonsa huomioon ottaen (LOS 12 artikla). Kuten edellä on useasti todettu, voimassa oleva ehdoton 18 vuoden ikäraja ei ole lapsen oikeuksien mukainen. Ehdottoman ikärajan sijaan sääntelyssä tulisi ensisijaisesti huomioida lapsen yksilöllinen kehitystaso. Useissa tutkimuksissa on todettu, että väärä juridinen sukupuolimerkintä altistaa nuoret syrjinnälle ja vaikuttaa negatiivisesti heidän hyvinvointiinsa²²⁹. Nuorten mielenterveyden ja syrjimättömyyden kannalta olisi tärkeää, että heidän henkilöisyytään ilmentävät asiakirjat vastaavat nuoren sukupuoli-identiteettiä. Sukupuolen juridinen vahvistaminen ei kuitenkaan ole lopullinen tai peruuttamaton toimi, vaan sen voi tarvittaessa vahvistaa myöhemmin uudelleen.

LSV:n valmistelussa ei ollut tarkoitus antaa vaihtoehtoisia ratkaisumalleja alaikäisten osalta, sillä heidän asema haluttiin säilyttää ennallaan. Valmistelutyöryhmä esitti kuitenkin monien muiden tahojen tapaan sääntelyvaihtoehtoa, jossa juridisen sukupuolen vahvistamisen ikäraja asetettaisiin 15 vuoteen. Tämä vastaisi muun muassa vuonna 2019 voimaan tullutta nimilain ikärajaa. Etu- ja sukunimilain 44 §:n 1 momentin mukaan 15 vuotta täyttänyt alaikäinen voi itsenäisesti muuttaa oman nimensä. Kun nuori voi muuttaa nimensä vastaamaan hänen kokemaansa sukupuoli-identiteettiä, olisi luontevaa, että myös juridisen sukupuolen voisi vahvistaa samaan aikaan. Transition kokonaiskuvaa ajatellen on hyvä huomioida, että Suomen sukupuolenkorjaushoitokäytänteissä pääsääntöisesti 16 vuotta täyttäneen nuoren on mahdollista saada sukupuolen vaihdokseen tähtäävää hormonihoidoa²³⁰. Jos nuori voi 15-vuotiaana vaihtaa nimensä vastaamaan sukupuoli-identiteettiään ja 16-vuotiaana aloittaa hormonihoidot sukupuolen muuttamiseksi, olisi johdonmukaista, että myös juridisen sukupuolen vaihtaminen olisi mahdollista samassa transition vaiheessa. Näin ollen 15–16 vuoden ikäraja voidaan katsoa Suomen oikeusjärjestykseen sopivaksi.

²²⁸ Kts. CRC/C/GC/14, Johdanto.

²²⁹ Kts. esim. *Jokinen ym.* 2020 ja HE 189/2022 vp, kohta 4.2.4.

²³⁰ Kts. *TAYS* 2022, s. 1.

Menettelyä ja muita sukupuolen vahvistamisen edellytyksiä arvioitaessa on syytä ottaa huomioon lapsen tarve erityiselle suojelulle sekä juridisen sukupuolen oikeusvaikutukset. Kevyen menettelyn takaamiseksi 15 tai 16 vuotta täyttänyt nuori voisi itsenäisesti tehdä hakemuksen sukupuolen vahvistamisesta DVV:lle ja prosessi etenisi täysi-ikäisen hakemuksen tapaan. Nuorempien lasten suojelemiseksi on kuitenkin syytä asettaa joitakin edellytyksiä sukupuolen vahvistamiselle. Islannin mallin tapaan alle 15- tai 16-vuotiaat voisivat hakea juridisen sukupuolen vahvistamista yhdessä huoltajiensa kanssa. Mikäli huoltajat tai toinen huoltajista ei antaisi suostumustaan juridisen sukupuolen vahvistamiselle, hakemus voitaisiin osoittaa erikseen nimetylle lautakunnalle, joka tekisi asiassa päätöksen lapsen edun mukaisesti. Lautakunnassa olisi syytä olla edustettuna lastenlääkäri, lastenpsykologi sekä lasten oikeuksiin erikoistunut juristi. Alle 15-vuotiaan hakemuksen toiseksi edellytykseksi olisi syytä edellyttää terveydenhuollon ammattilaisen, kuten lastenpsykologin tai -psykiatrin lausuntoa. Lausunnosta tulisi käydä ilmi, että ammattilaisen arvioimana lapsen kokemus toisesta sukupuolesta on aito ja että lapsi on kehityksensä puolesta kykeneväinen tekemään tällaisen päätöksen. Vaihtoehtoisesti lausunnosta voitaisiin jättää pois arvio sukupuolikokemuksen aitoudesta, mikäli tämän katsotaan loukkaavan liikaa lapsen itsemääräämisoikeutta. Lausunnon saamiseksi nuorelta voitaisiin edellyttää määrääkaista seuranta- tai hoitajaksoa, jonka aikana hän pääsee keskustelemaan mielenterveysalan ammattilaisten kanssa. Hoitomenettelyllä voidaan varmistua siitä, että nuoren kokemus on aito ja samalla nuori saa mahdollisesti tarvitsemaansa apua mielenterveysongelmiin, jotka ovat erittäin yleisiä sukupuolidysforiaa kokevilla henkilöillä.²³¹ Tällainen edellytys voidaan nähdä raskaana prosessina ja lapsen itsemääräämisoikeuden vastaisena, mutta sen ensisijaisena tarkoituksena on suojella lasta. Alle 15-vuotiaat ovat herkässä kehitysvaiheessa ja heidän identiteettikehityksensä voidaan katsoa olevan vielä hyvin keskeneräinen, jolloin lasta on syytä suojella impulsiivisilta ja harkitsemattomilta toimilta.²³² Alaikäisten osalta juridisella sukupuolella on lisäksi keskeinen merkitys asepalveluksen määräytymiseen. Sukupuolensa alaikäisenä vahvistaneiden osalta olisi syytä miettiä omat säännökset sen osalta, määrätäänkö henkilö asepalvelukseen biologisen sukupuolen vai juridisen sukupuolensa mukaan. Asepalveluksen määräytyminen biologisen sukupuolen mukaan vaikuttaisi tarkoituksenmukaisemmalta, jotta juridisen sukupuolen muuttamista ei väärinkäytettäisi asepalveluksen välttämiseksi.

²³¹ Kts. *Kaltiala ym 2023 ja Pirkanmaan sairaanhoitopiiri 2022*.

²³² Kts. *Suomen kristillinen lääkäriseura 2022*, s. 1.

LSV:n jatkokehityksessä on syytä paneutua huolella lapsen edun ja oikeuksien punnintaan sekä valittavan ratkaisumallin perusteluihin. Myös ikärajan laskemisesta aiheutuviin oikeusvaikutuksiin tulee kiinnittää huomiota erityisesti asevelvollisuuden osalta. Lapsen edun arvioinnissa tulee kerätä mahdollisimman monipuolista tutkimustietoa alaikäisten transnuorten sukupuolen kokemuksesta ja heidän hyvinvoinnistaan. Arviointiin tulee ottaa mukaan Suomen transklinikoilla alaikäisten kanssa työskentelevät terveydenhuollon ammattilaiset ja huomioida heidän kokemuksensa transnuorten sukupuolikokemuksen pysyvyydestä. Transnuorten mielenterveysongelmien määrä on hälyttävällä tasolla, jonka vuoksi on vaikeaa arvioida, onko heidän sukupuolikokemuksensa aito ja pysyvä.²³³ Valtaväestöstä poikkeava sukupuolikokemus voi olla myös mielenterveysongelmista johtuva oire, jolla nuori tavoittelee tietoisesti tai tiedostamatta ihmisten ja yhteiskunnan huomiota. Tämän vuoksi on ensisijaisen tärkeää turvata transnuorten pääsy mielenterveyspalveluiden piiriin lainsäädännöllisin keinoin. Määräaikainen hoitajakso transnuorille suunnatuissa mielenterveyspalveluissa voisi olla yksi juridisen sukupuolen vahvistamisen edellytys, jolla ehkäistäisiin nuorten henkilöiden impulsiivisia ja harkitsemattomia päätöksiä. Edellytysten määrittämisessä on olennaista myös turvata aidosti sukupuolidysforiasta kärsivien nuorten mahdollisuus vahvistaa juridinen sukupuolensa sekä ehkäistä sen väärinkäyttöä.

²³³ Kts. *Kaltiala ym.* 2023.